ЕРА, 14 АПРЕЛЬ
№ 45—46 (4213).
1966 шу
Мах 3 кап.

ДЕРРИГАЧА МЕХКАШКАРА ПРОЛЕТАРЕШ, ВIАШАГIКХЕТА!

СЕРДАЛО

(«Свет»)

Советски Союза Коммунистически парте Нохч-ГIалгIай обкома, Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Советан Министрий Советан орган.
Орган Чечено-Ингушского обкома Коммунистической партии Советского Союза, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР.

АРАДУВЛ 1923 ШЕРА ДЕНЗ

Йолаш я биъ бетта план!

ТIаьйца социалистически декхараши паччахьалкхан плани ханал хьалха кхоачашьяра еррига шоай торонаш оарцагIа а яьха хьинаре къахьегаш я Новогрозненски мехкдаьтта чакхдоаннхача завода цехий, установкай, смений коллективаш. Шерра социалистически яхь йоаржаьй цар, чурча кхоачамех бизза пайда эц. Цунга хьежжа ди тIехьа лакхагIа хул доаха къахьегама толамаш. ХIанзлехьа гучаювлаш я валовии товарнии продукци арахецара биъ бетта план кхоачашъяьча установкай, цехий коллективаш.

Царна юкъе хьалха латтачарех я нов. Широков керте латтача № 25-1 йолча установка коллектив. КПСС XXIII-ча съезда ший болх чакхбоаккхача деношка, 7-ча апреле, кхоачашъяьй установка технологаша биъ бетта план. ХIанзлехьа тIабоагIача бетта чотах арахийца мехдаьтта продукци эзараш тоннаш я. Иштта дика къахьегаш я нов. Самамова керте латтача цеха коллектив. ХIанзлехьа кхоачашъяьй цо а биъ бетта план.

Самардийнахьа, 12-ча апреле биъ бетта план кхоачашъярах рапорт делар № 25-1 йолча установкаца яхье яьннача нов. Самойлов Георгий керте латтача установка коллективо. Ер бутт бовлехьа планал совгIа цхьоалагIча май сийна эзараш тоннаш продукци арахеца лерхI цо. Кхы а хьинар айдаь къахьегаш ба установка технологаш.

Б. ДОТМАРЗИЕВ.

КОММУНИЗМА КЕРДАЧА КОТАЛОНАШКА!

Болх йистебаьккхаб Советски Союза Коммунистически парте XXIII съездо. Съезд вай парте а мехка а историна юкъе, дунен халкъашта юкъерча коммунистически боламе лоархIаме веха а хинна дIаэтта йола Iалаьмате доккхача маIанера событи я. Иштта миллион болча советски коммунистий эскара викалашца цхьана съезде дакъа лаьцар дунен 86 коммунистически а болхлой а, хIаьта иштта къамий-демократически а социалистически а партей делегацеша.

Нов. Л. И. Брежнева яьча КПСС Централыни Комитета Отчетни докладага ла а дийгIа, из йийца а йийца, съездо бизза а бIарчча а къоабалбир ЦК политически никъ а практически болх а, хIаьта иштта Отчетни доклада юкъера предложенеш а выводаш а. Съезде хьажа а хьежа, чIоагIйир 1960—1970 шерашка СССР халкъа боахам дегIабоалабара пхе шера планах йола Директиваш, царех лаьца доклад йир нов. А. Н. Косыгина. КПСС Устава тIа цхьаццадола хувцамаш даьд. ТIаийцар Вьетнамерча США агрессе хьакъехьара Заявлени. Массава раьза а волаш парте централыни органаш хержар.

XXIII съезд хьежар парте политически, экономически, идеологически, организаторски балха лоархIамегIа долча дешашка, цо советски халкъа турпалерча къахьегама итоташ йир, коллективно оттабир гарггахьарча шерашка дIабахьа беза политически никъ.

Съездо белгалдир аргIанарча пхе шера дола вай чурча политика а боахама балха а керттера лостамаш. Парте, декхар а лаьрхIа, хьалхашка оттаду вай мехка коммунизм хьалъяра кердача доазонашка кхоачилга, еррига общественни производства эффективность хоадамболлаш лакхъелга, къахьегамхой хьал-торо цахадаш дегIаахар, вай Даьхен обороноспособность дIахо а чIоагIъяр Iалашделга.

Съездо къоастабир вай парте а паччахьалкхен а арахьарча политика никъ. Советски арахьара политика тIаерзаяь я коммунизм хьалъяра эгтара нонагIа аьттув бола хьалаш хьадара, дунен социализма система низ чIоагIбара, халкъаша къамий а социальни а кортамукъале яккхара лоаттабеча къовсама мамогга гIо дара, машар чIоагIбарай керда дунен тIом ца хилийтарай, тайп-тайпара общественни строй йола паччахьалкхенаш машаре цхьана яхарах йола ленински принципаш чIоагIъяра.

Съездо тIаийцар вай парте организационни а идейно-политически а хьакъехьа кхы а нонагIа чIоагIъе езаш, коммунистий авангардни роль а шоашта тIадиллача гIулакха хьакъехьа уж бехктоккхаме хилар а айде дезаш, дуккха а болча нахацара партийни организацей бувзам шербе а чIоагIбе а безаш, коммунизм хьалъяра ерригача процесса кулгалдар дикагIа тоаде дезаш йола решенеш.

Парте лакхехьарча органо лоархIаме дакъа лаьцар коммунизм бахьанерча къовсама гIулакха юкъе. Цо хьахьекхар парти моакхаз санна чIоагIа кхотаенна йолга, барт цаI болга, КПСС марксизма-ленинизма байракха даим тешаме йолга.

Партийни съезда делегаташа массанаа раьза а волаш къоабалдир парте а паччахьалкхен а дерригача вахара Iалаьмате йоккха дика влияни яь КПСС ЦК октябрьски, ноябрьски (1964 ш.), мартовски, сентябрьски (1965 ш.) Пленумий соцамаш, белгалдаьккхар уж балха ленински, боккъала а реалистически, гIулакха стиль чIоагIъяра лоархIамерча принципиальни маIане йолга. Ленински стиль йолаш хиларца белгала яр съезд ше а. Беррига цун болх чакхбийлар большевистски принципиальноста, дIадехараш доккхий хилара, толамий а кхоачамбоацарий а лерттIа нийса мах беш хилара, декхараш кхоачашделга творчески леладара хьале. Съезде кердача низаца хьагучадаьлар вай парти революционни уйлах йизаи политически низ беннеи йолга.

XX—XXII съездаша къоастам баьча наькъа, КПСС Программа ларда тIа парте советски халкъ даим хаддanза коммунизм хьалъяра новкъа кхийлад. Докладех а делегаташа даьча къамаьлех а къаьгга хьаотт вай общество дегIаахара сурт. Доккхий толамаш даьхад экономике, Iилме, культуре, иштта халкъа вахара боарам а айбеча. ЧIоагIъеннай керттерча капиталистически мехкашцарча экономически яхьера вай Даьхен позицеш. ЧIоагIъеннай Советски общества политически лардаш — болхлой классеи колхозни ахархойи цхьоагIо. СССР халкъий доттагIал, беррига къахьегамхой партена гонахьа кхотабенна хилар.

Из дерригa а — парте политика дерригача советски халкъо хьалкхоабаш хилара, парте вай мохк кхувла никъ ше цаI мара боаца нийса ленински никъ хилара дола тешал да.

XXIII съездо партена а халкъа а хьалхашка хьагучаяьхар коммунизм хьалъяра наькъ тIа дIахо дIахьалхааьхара йола шерра перспективаш. Коммунизма материально-техничецки база йиллара, мехка экономически а оборонни а низ кхы а дукхагIа чIоагIбара лоаттабеча къовсама юкъера лоархIаме этап хургья кердача пхе шера планах.

Пятилетка керттера экономически декхар да Iилманен техниканен карагIдаьннарех мамогга пайда ийбара, еррига общественни производство индустриальни дегIаккхувлара, цун эффективности къахьегама овсарлеи лакхъяра ларда тIа промышленность дIахо дикка чIоагIа дегIаахар, юрта боахам дегIаккхувлара соцам боллаш йола лакха темпаш Iалашъелга, хIаьта из бахьан долаш халкъа вахара боарам лоадамболлаш айбар, берригача советски наха эша материальни а культурни а гIулакхаш нонагIа дизаагIа хилийтар Iалашделга.

Iалаьмате йоккхий а шоашта уйла тIаозаш а я пятилетка планаш. Материальни производства дерригача доакъой суммарни продукци хIара шера юккъера лаьрхIача ворхI процентал тIех дегIаухаргья. Промышленни продукце объем дукха совгIаэшашагIа йоацаш цкъаи ахаззеи алсамъяккха лаьрхIад. Эггара доккхагIча маIане лоархI юрта боахам дегIаккхувлар. Бахаш болча нахах хIара сага сих лаьрхIа йола реальни доходаш дукха совгIа-эшашагIа йоацаш 1,3-зза дегIайоагIаргья.

Кердача пятилетках йола Директиваш парте оттаьй боккъалара Iилма кIоаргал а бокъонца нийса расчет а йолаш. Пхе шера план кхоачашъяра лоархIамегIа долча хьалех цаI хургда доал леладара кердача системага довлар. «Партийни, советски, боахама организацеш декхарийла ю съездо, — йоах КПСС ЦБ отчетни докладах йолча Резолюце тIа, — доакъошта централизованни доал делга союзни республикай бокъонаш шеръярца цхьана тардолийтилга, боахама кулгалдара юкъерча экономически методий роль чIоагIагIа хулийтилга, овлангара дена планировани тоаелга, предприятей коллективай боахама кортамукъалеи инициативеи шеръелга, шоай балхах хьахулашдарашца материальни хьаштдолаш уж хилар лакхделга Iалашде лерхIаш йолча парте экономически политика принципаш даррагIа чакхъяха. Планированеи экономически стимулированеи керда система чакхйоахилга — гаргарча шерашка лоархIамегIарчарех декхар да».

Белгалъяь боахама а культурни а гIишлон программа кхоачашъяь чакхъяккхаро кхы а дикагIа, дIаьхегIа, культурнегIа хулийтаргда вай наьха вахар, кхы а лакхагIа айергья дунен халкъашта юкъера Советски Союза сийлен влияни. Пятилетка дунен социалистически система чIоагIъяра гIулакха эшар дергда, цунах империализмана тохаш йола керда хIама хургья.

Съездо гуччахьа а тешшаме а дIахьекхар советски общества вахара юкъера КПСС кулгалдара роль дегIаяр, цун мугIараш дIахо чIоагIдалар. Вай парти нонагIа низ болашагIа а чIоагIагIа а хинна дIаэттай, дуккха а болча нахацара цун бувзамаш чIоагIденнад. Парте бIубенна советски халкъ дIахьалхакхувл керда общество хьалъяра новкъа, еррига коталонаш яхара цун дог урахвттадара из вIаштIехьдоахар а хинна дIаэттай парти.

Съезда решеней чулоацам хилар партийни вахара ленински нормаш дIахо дегIаахар а кулгалдар коллективни хилара принципаш а. Съездо къоабалдир Централыни Комитето къоастам а баь оттадаь парте организационни а идейно-политически а болх дIахо толашагIа хулийташ тоабара чакхдаха лаьрхIа гIулакхаш, КПСС Устава тIа цхьацхадола хувцамаш дарах йола предложенеш.

Вай мехка коммунизм хьалъеча яьха сийлахь-йоккхий коталонаш яьхай дIахьалхабода никъ, сийрда лепача маяко санна, сийрдабоахача марксизма-ленинизма хьехама ларда тIа. Вай парте берригача балхах доаллаш да марксистски-ленински теори творчески дегIаккхувлилга, из болхлой класса а берригача дуккхача къахьегамхой а революционни практикаца органически вIашагIхувттилга. Съездо цIаькха а белгалдаьккхар теоретически болх, коммунисташ а беррига къахьегамхой а идейно-политически хьакъехьа кхебар парте балха лоархIамегIа дола, цунах доалла дакъа долга. XXIII съезда беррига болх революционни теори творчески юкъекхахьареи дегIаккхувлареи, дунен арене социализмаи коммунизман позицеш чIоагIъяра лоаттабеча къовсама хьюкхам ба.

Вай парти дунен халкъашта юкъерча коммунистически болхлойи болама дакъа, цун отрядех цаI я. Съездо тешам боллийташ дIахьекхар КПСС ший интернациональни декхар даккха хIама доацаш кхоачашдеш хилар, кIаьдъялар доацаш а леррагIа а вошал долча коммунистически болхлойи партешцара, хIанзарча ханарча дерригача революционни низашцара пролетарски солидарноста барт-йиш чIоагIъеш хилар.

Коммунистически парте а Советски паччахьалкхено а къаьстта доккхача маIане лерхI социалистически мехкий низи кхотадалари чIоагIделга. Укх тIеххьарча шерашка Советски Союзо социалистически мехкашца леладу гIулакхаш дIаьхегIа а хиннад, нонагIа айхха гIеи даггахьареи а хиннад. КПСС дIахо йодача хана а долла хIама дергда дерригача социализма мехкий коммунистически болхлойи партешцара идейно-политически бувзамаш марксизма-ленинизма принципаш тIа дегIаккхувлара а чIоагIдара а, социалистически содружество кхотаенна хилийтара, цун низи влияни чIоагIъяра мамогга гIо лоаттадергда.

МОСКВА. Советски Союза Коммунистически парте XXIII-гIа съезд.
СУРТА ТIА: заседаней зале.
В. Егорови В. Савостьянови сурт.

ТАСС фотохроника.

ТIа-тIа дукхагIа ший позицеш чIоагIъеш хьабоагIа дунен коммунистически болам. 88 коммунистически парте мугIарашка 50 миллион гаргга саг ва. КПСС лерхI берригача коммунистий декхар — вай болам вIашагIкхотабара гIо лоатталелга хилар. Съездо къоабалбир дунен халкъашта юкъерча боламера къовсаме гIулакхаш марксизма-ленинизма принципиальни ларда тIа, 1957 шерарча Декларацеи 1960 шерарча Заявленеи ларда тIа цхьалхадахара тIабербзабаь бола КПСС ЦК лаьца никъ а чакхдоаха практически гIулакхаш а.

Революционни низаш кхотаденна хилар тIагIертта дIадех дунен халкъашта юкъе латтача хьало. Империалисташа чIоагIагIа леладу социалистически паччахьалкхенашта духьалара, дерригача прогресса наькъ тIа даьннача мехкашта духьалара тийшача балха гIулакхаш. Дунен жандарма роль лелаю хIанзарча хана керттера реакционни низ ба американски империализм. Цунах йоалла агрессивни самал къаьстта а чIоагIа гучаювл вьетнамски халкъа духьаларча тийшача балха тIемах.

Парте а правительства а, дерригача советски халкъо чIоагIа хьалкхоаб турпалерча вьетнамски халкъо лоаттабу бокъо йола, кортамукъале яккхара къовсам, цунна политически, материальни, моральни гIо лоаттаду. Вьетнамера США агресси дIайоаккхилга, Къулбехьен Вьетнамера американски бIу дIабоаккхилга, ший чура гIулакхаш ше къестаде вьетнамски халкъа торо дулга — иштта я чIоагIа а ларрагIа а йола КПСС, дерригача советски халкъа позици.

Вай парте хьалкхоаб колониальни Iазапаи неоколониализманеи духьал къовсам лоаттабу халкъаш, массе а оагIонгахьара гIулакхаш леладу къамий кортамукъале яьккхача мехкашца, мамогга гIо лоаттаду империализмана духьалара фронт чIоагIъяра.

Съездо бизза къоабалбир КПСС ЦК-и Советски правительствеи бу арахьара политически болх. Империализма агрессивни низаша дунен халкъашта юкъера кхохкам чIоагIбеш латтача, тIема кхуврчаш хьадеш латтача хьалашка вай парте, кIаьдъялар доацаш, советски халкъа фел лакхъергья, мехка оборонни низ чIоагIбергба. Съездо белгал а яь, оттайир массане юкъара машари дунен халкъашта юкъера кхерамзлен чIоагIъяра тIадерзадаь де дезача гIулакхий программа. Из программа советски халкъа меттел, дерригача империализмана духьаларча, машар безача низий а хьашташта маэшара я.

Съезд чакхъяьлар, дог тохадолийташ чIоагIа политически къахьегамеи хьинар ай а луш, партеи халкъои цун решенеш Iалаьмате чIоагIа раьза хинна хьал а кхоабаш. Съезда адресагIа кхаьчар 90 эзарнел тIех моарщал, письмо, рапорт. Съезда деношка вай коталонаш кхайкор санна йийкар советски Бетта спутнико космосера лекха «Интернационал» яха партийни гимн.

Коммунисташа, берригача советски наха цхьоагIа къоабал а еш тIаийцай XXIII съезда решенеш. Шоай хьамсарча ленински партех цар лерхI халкъ бIубенна коммунизмага бодача новкъа кхувла деналера организатор а политически баьчча а.

ДIахо бе безаш ба боккха а атта боаца а болх. Съездо оттадаь исторически декхараш кхоачашдаь чакхдахара еррига парте, дерригача халкъа низаш тIаухийтилга, хьинар оарцагIдоаккхилга, творчески къахьегилга эш. Партийни организацей декхар — XXIII съезда решенеш мехка къахьегамхошта йоашхилга, цар кIоарга маIан а чулоацам а хIара советски сагага дIаккхетадойтилга, уж толамца кхоачашдара советски халкъа дерригa низаш оарцагIдоахилга да.

Съездо беррига коммунисташ, болхлой, колхозхой, советски интеллигенци тIахьийхар сийлахь-доккхий деношашка — Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 50 шу дизари Владимир Ильич Ленин ваьча дийнахьа денз 100 шу дизари — шерра социалистически яхь, коммунистически къахьегам бахьанера болам боаржабарца, коммунизм хьалъяра керда толамаш дахарца, вай мехко дунен социализма Iалаьмате боккха низ чIоагIбара юкъе, дунен халкъашта юкъера революционни болам коталонаш а йоахаш дегIаахара гIулакха юкъе сийлахьара дакъа лацарца сийлахьа белгалдаха.

Парти, тешам бенна а бIубенна а йолаш, дIахьалха хьеж хургдолчунга. XXIII съездо дIаккхайкадир, парте оттадаь декхараши планаши кхоачашхургхиларах, вай мехко коммунизмага бодача наькъа тIа лоархIамера керда гIа боаккхаргхиларах тешам бенна хилар.

ЭшаергЙоацача марксизма-ленинизма байракха кIал, Ленина турпалерча парте хьалхленца — дolле, дIахьалха, коммунизма кердача коталонашка!

(1966 шера 10 апрелерча «Правда» передовая).

«1966—1970 ШЕРАШКА СССР ХАЛКЪА БОАХАМ ДЕГIАБОАЛАБАРА ПХЕ ШЕРА ПЛАНАХ ЙОЛА КПСС XXIII СЪЕЗДА ДИРЕКТИВАШ» ЯХАЧА КПСС ЦК ПРОЕКТА ХЬАКЪЕХЬАРА

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ XXIII СЪЕЗДА СОЦАМ

1966—1970 шерашка СССР халкъа боахам дегIабоалабара пхе шера планах йолча КПСС XXIII съезда Директивай хьакъехьарча СССР Министрий Совета Председателя новкъоста А. Н. Косыгина докладага ла а дийгIа, из йийца а йийца, Советски Союза Коммунистически парте XXIII съездо соцам бу:

1966—1970 шерашка СССР халкъа боахам дегIабоалабара пхе шера планах йола Директиваш чIоагIъе.

Укх Директивай ларда тIа 1966—1970 шерашка СССР халкъа боахам дегIабоалабара план оттаяр Iалашделга КПСС Централыни Комитетаи СССР Министрий Советаи тIадилла.

1966—1970 шерашка СССР халкъа боахам дегIабоалабара пхе шера план оттаеш республикашкарча партийни съездашка, краяшкарчеи, областашкарчеи конференцешка, юкххьанцарча партийни организацей собранешка, къахьегамхой собранешка яьча предложенешка а, хIаьта иштта болхлоша, колхозхоша, специалисташа, Iилмахоша яьча предложенешка а хьажа.

1966—1970 ШЕРАШКА СССР ХАЛКЪА БОАХАМ ДЕГIАБОАЛАБАРА ПХЕ ШЕРА ПЛАНАХ ЙОЛА КПСС XXIII-ча СЪЕЗДА ДИРЕКТИВАШ

Советски Союза Коммунистически парте XXIII-ча съездо белгалдоаккх ленински генеральни новкъа додаш долча советски халкъо КПСС Программа тIа оттадаь вай мехка коммунизм хьалъяра исторически декхараш кхоачашдеш хилар.

ВорхI шера план кхоачашъеча хана советски халкъо доккхий толамаш даьхад боахами культуреи хьалъеча, Iилмеи техникеи дегIаккхувлача. Керда хIамаш даьд коммунизма материально-технически база хьаеча; дегIадаьхкад вай Даьхен экономически оборонни низаш, лакхбеннаб советски наьха вахара боарам.

ДIадахача ворхI шера чIоагIъеннай дунен аренера Советски Союза позицеш; чIоагIъеннай дунен халкъашта юкъера лоархIамегIара дешаш а эггара хьалха дунен керда тIом ца хилийтара проблемаш а къоасталра тIаерзаяь цо чакхйоахача машар безача политика влияни. Вай толамаша хьахьокх социалистически строя йоккхий торонаш, капитализмана хьалхашкара цун гIойленаш, новкъостал ду дунен социалистически содружество чIоагIъяра, дунен халкъашта юкъера коммунистически болхлойи болам, пролетарски интернационализм дегIаккхувлара, халкъаша лоаттабу къамий-кортамукъален къовсам шербара.

КПСС ЦК октябрьскии (1964 шера) цул тIехьагIарчеи Пленумий решенеш керттерча лоархIаме я вай общество коммунизмага бодача новккъа дIахо яхара. Мехка политически, экономически, культурни вахара ду кулгал эргадоахаш тоадара деш долча гIулакхаша керда этап хьаелл вай социалистически общество дегIаккхувлача.

Юрта боахам дегIаккхувлара, промышленноста ду доал тоадара, производства экономически стимулировани чIоагIъяра яьча парте ЦК Пленумий решенеша белгалдоах дIахорча шерашка боахам дегIаккхувлара керттера лостамаши методаши.

Халкъа овлангара хьашташ хьаллоацаш, социалистически хьисапе доал дара ленински принципаша маяххара я парте Централыни Комитетои Советски правительствеи чакхйоаха экономически политика, цунна ларде латт производительни низаш дегIаккхувлаш даьха толамаш, цун чIоагIале я вай обществерча экономически отношенешта яь Iилман анализ. Парте ший лоархIамегIара декхар лоархI советски наьха вахар дIахо тоаделга.

КПСС XXIII съездо 1966—1970 шерашка СССР халкъа боахам дегIаккхувлара планах коммунизма материально-технически база хьаеча, советски наьха хьал-торо тоаяра темпаш сихъеча керда лоархIамера этап лоархI. Из кхоачашйича Советски Союзо кхы а йоккхагIа рубежаш йоахаргья капитализмаца лелаеча экономически яхье, хIаьта цо дунен революционни процесс чIоагIъяра йоккха влияни а ергья.

I. СССР ХАЛКЪА БОАХАМ 1959—1965 ШЕРАШКА ДЕГIААХАРА КЕРТТЕРА ИТОГАШ

ДIадахача ворхI шера лоархIамегIара итог я Советски Союза экономически потенциал халкъа вахара хьали культуреи лакхъялар, мехка оборонни низ чIоагIбалар.

Керттера производственни фондаш 1,9-зза лакхъеннай 1959 — 1965 шерашка. Потребленегеи накопленегеи дIаяхийта къаман доход 1958 шера боарамал 53 процент лакхъеннай 1965 шера. Хьагуча а яьха, боахама оборота юкъейихьай керда Iалама ресурсаш. Лакхбеннаб бахача наьха образоване боарам а кадрай профессионально-технически квалификаци а.

ВорхI шера 84 процент лакхбеннаб промышленни производства боарам, лаьрхIа хиннар 80 процент мара ца хиннача метте. Болх бе йолаялийтай 5,5 эзар гаргга керда йоккхий промышленни предприятеш. Къахьегама электровооруженность 1,6-зза лакхъеннай промышленносте.

Советски Союз хьалхарча позицешка латт космически аре тохкача, ядерни физике, математике, электронике, радиотехнике, металлурге, ракетни технике, самолеташ хьаеча, Iилман техникаи дуккхача кхычеи доакъошка.

СихагIа дегIаихад технически прогресси общественни производства эффективность лакхъелгеи Iалашдеш дола промышленноста доакъош. 2,2-зза дукхагIа яьккхай электроэнерги, машинаш ечеи металлах оатхалаш ечеи промышленноста продукци—2,4-зза, химически промышленноста продукци — 2,5-зза, мехкдаьтта промышленноста продукци — 2,2-зза, газ яккхари хьаяри — 4,3-зза. Доагора баланса юкъе мехкдаьттои газои лоаца дакъа 32 процентагара 52 процентага кхоачаш доккхагIа хиннад. Лоададаь болат 91 млн. тоннага дIакхаьчад, хIаьта из 1,7-зза хIана хилац аьнна дукхагIа хул 1958 шерарчул.

Боккха болх чакхбаьккхаб транспорта технически реконструкциеш. Машиннаькъашка гIолла дерригa мухьаш дIа-юха кхухьача электровозашеи тепловозашеи увзача дукъа дакъа 1958 шера 26,4 процент хинначара 1965 шера 85 процентага кхоачаш лакхденнад. ХIанзарча кемашца дикка алсам а яьккхай, кийч а яьй фордеи хини флот. Форда флота тоннаж 2,5-зза дукхагIа хиннай. Магистральни мехкдаьттаи газовии проводаш 2,7-зза дукхагIа йIаьхъеннай.

КПСС ЦК мартовски (1965 шера) Пленума решеней ларда тIа лоархIамера гIулакхаш чакхдоах семилетка шерашка промышленностал тIехьабусаш хинна юрта боахам дегIабоалабара. Цу гIулакхаша дикагIча оагIорахьара влияни ю юртбоахамерча хьалашта, совбаьккхаб шоай къахьегамах хьахулачунцара колхозхойи совхозий болхлойи безам. ДIаихача шерашка эггара лакхагIа хиннача производства боарамал а лакхбеннаб 1965 шера юрта боахама еррига продукци яккхара боарам, хаоттама хьалаш чоалхане хилар бахьан долаш ялат 1964 шерарчул кIезигагIа гулдаь дале а.

Толаме дегIаихай ерригача союзни республикай экономика.

Къаман доход дегIаахара ларда тIа дукхагIа хиннай къахьегамхой реальни доходаш. Болхлойи гIулакхерча наьхеи алапей кIезигагIа дола боарамаш а хIаьта иштта кIезига алапеш телачеи юкъера алапеш телачеи болхлой тарифни ставкаш а окладаш а. Колхозхошта пенсеш тела оттадаьд. КIезигагIа дола пенсей боарамаш лакхдаьд пенсионерий дуккхача тайпашта. Льготаш шеръяьй Сийлахь-боккхача

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа.).

1966—1970 ШЕРАШКА СССР ХАЛКЪА БОАХАМ ДЕГІАБОАЛАБАРА ПХЕ ШЕРА ПЛАНАХ ЙОЛА КПСС XXIII-ча СЪЕЗДА ДИРЕКТИВАШ

(ДІахододар. Долалур 1-ча оагІо тІа).

Даьхен тІема инвалидашта. Общественни потреблене фондашкара бахача наха телаш дола ахчаши льготаши 74 процент дукхагІа хиннай.

Общественни производство дегІаяри бахача наха культурно-бытовой гІулакхаш дукхагІа дари бахьан долаш болхлойи гІуллакхера нахи 21 млн. саг дукхагІа хиннаб. Балха ди ворхІ сахьата а хІаьта цхьаболча болхлой категорешта ялх сахьата а оттадаьд.

ДукхагІа ийду промышленнии продовольственнии товараш. Розничи товароборота боарам 60 процент лакхбеннаб. Дикка дукхагІа дохка даьннад продовольственни товараш, хІаьта иштта ЙІаьххача хана леладеш дола промышленни товараш а — телевизораш, мебель, холодильникаш, барзкъаш дутта машинаш, кхыдараш.

Дуккха хьалдеш да чуІе цІенош. ВорхІ шера хьалдаь а даьха наха чуховша дІаденнад 556 млн. кв. метр чуІе моттиг йола керда цІенош, хІаьта уж хул 1952—1958 шерашка хьалдаьрел 1,9-зза дукхагІеи Советски Іаьдал даьлча дениэ хьа 1958 шерага кхаччалца долча цу деррига шерашка хьалдаьраш миссел хІана дац аьннеи. Укх тІеххьарча 10 шера бахача нахах нийсса ахаш хІапа бац аьнна бараша керда квартираш ийнай е шоай чуІе моттигаш тоаяьй. ТІеххоачашъяьй деша даха ха йоанача берий учрежденей сеть дегІакхувлара заданеш.

Кхы а дуккха доккхагІа хила йиш йолаш дар мехка халкъа боахама толамаш, нагахьа санна вай общественни строях йоахкача объективни торонех пайда биззагІа ийца хиннабаларе. ВорхІ шера план кхоачашъеча хана экономика цхьаццалола доакъош дегІакхувлача юкъе цІенхапттара кхоачамбоацараш гучадаьлар. Семилетка заданеш юртбоахама продукци яккхара даькъе кхоачашъяьяц, хІаьта мохк экономически дегІаахара из ца Іаткъа йиш а яцар. Кхоачашъяьяц еза-йоккхача промышленноста продукце пхьадола тайпаш хьадара плана. Мела караерзайора керда мощносташ, дукккхача предприятеша пайда во эцар оборудованех, балха ха хІанз а зехьа дукха йов. Кхоачамболлаш яц къахьегама овсарле лакхъяра темпаш. Дукккхача предприятеша арахеца продукци технически тІехьайиса а дикал лоха йолаш а я. Халкъа боахаме мела юкъекхухь Іилманеи техниканеи карагІдаьннараш.

Халкъа боахам дегІакхувлачара кхоачамбоацараш дукккхача даькъе тІеххьарча хьанналца хинна планироване а боахама доал дара а методаши стимулироване системеи укх тІеххьарча шерашка чІоагІа дегІаьхкача производства масштабашта мааш шара па хилар бахьан долаш хиннад. Юхайиттай предприятей инициатива, доазув оттаьа яр цар бокъонаш, лохбаьбар бехктоккхам. Дукккхача даькъе формаьна мара леладеш дацар предприятешта юкъера боахама расчета гІулакхаш. Планированей боахама кулгалдареи даькъе бизза лоархІам баьбац объективни экономически законех боалача пайда, воча оагІорахьара ІотКъам баьб субъективизм лелаяро, цхьаццадола доакъош дегІакхувлача пропорцеш хет-хеттача тайпара хувцаро, дуккха боахама решенеш экономически кІезига бакъеш увттаяро.

Американски империализмо дунен тайп-тайпарча районашка тІема агресси йолаярах дунен халкъашта юкъера хьалаш кхохкаденначa ханна нийсделар семилетка тІеххьара шераш. Цо дІадийхар мехка оборонни низ чІоагІбелга Іалашдарга кхы тІа а ахча хьожаделга.

Кердача пятилетке халкъа боахам дегІакхувлачара кхоачамбоацараш дІадахаьза а даргдац, социализм тІеххиларах пайда биззагІа эцанза а баргбац.

II. СССР ХАЛКЪА БОАХАМ 1966—1970 ШЕРАШКА ДЕГІАБОАЛАБАРА КЕРТТЕРА ДЕКХАРАШ

КПСС XXIII-съездо лоархІ, вай коммунизм хьалъяра новкъа дикка дІахо гІолга, материально-технически база дІахо дегІайоалаелга, мехка экономически оборонни низ чІоагІбелга Іалашде дезаш керда пхе шера план хилар. Пятилетка керттера экономически декхар гу партена Іилманеи техниканеи карагІдаьннарех мамогга дукхагІа пайда эцара, ерригa общественни производство индустриально дегІакхувлара, цун эффективности къахьегама овсарлеи лакхъяра ларда тІа промышленность дІахо дикка дегІайоагІилга, юрта боахам дегІабара темпаш тешшаме лакха хулга Іалашдарахи из бахьан долаш халкъа вахара боарам дикка лакхбелга, берригача советски наха хьаштдолаш мел долча материальнии культурнии хІамашца мамогга дикагІа уж Іалашбелга вІаштІехьдаккхарахи.

Іилманца бакъдаь хьахьекхача социалистически обществала эшарий, производственни ресурсийи кхоачамийи объективно мах бара ларда тІа оттаяь хила еза пхе шера плана заданеш, белгалдаха деза халкъа боахам эффект йоккхагІа йолаш дегІахара наькъаш.

Пхе шера план кхоачашъе езаш хиларо партийни, советски, профсоюзни, боахама органашкара дІадехаргда, демократически ларлаш мамогга дегІакхувла аьнна парте хьалхашка оттадаь декхар, халкъа боахама ду централизованни планови кулгал чІоагІ а деш, эргадоахаш тоа а деш, ларрагІа кхоачашделга. Дизза чакхдаха деза КПСС ЦК мартовски сентябрьски (1965 шера) Пленумий решенешка белгалдаьха боахама гІулакхаш. ДІахо дегІакхувла еза укх тІеххьарча шерашка парте оттаяь боахам хьалбареи экономикана кулгалдареи методаш.

СССР халкъа боахам 1966 — 1970 шерашка дегІакхувлара план оттаеча хана диnза даргдоацаш лоархІ КПСС XXIII-ча съездо:

Къаман доход 38—41 процент лакхъелга;

бахача наьха хІара сага сих лоархІаш тІайоагІа реальни доходаш дукха совгІазшашагІа йоацаш 1,3-зза лакхлулга Іалашделга. Къахьегамах тела мах лакхбелга халкъа хьал-торо лакхъяра керттера никъ а лоархІаш, болхлойи гІулакхерча наьхеи алапеш а колхозхой доходаш а лакхйойла;

юрташкеи городашкеи бахача наьха вахара боарамаш дІахо гаргадоаладергдола гІулакхаш чакхдаха оттадолда, городаи юртаи юкъера социально-экономически культурно-бытовойи башхалонаш дІа а йоахаш; кхы а дукхагІа чІоагІйойла болхлой классеи ахархойи союз, дерригача советски халкъа цхьоагІо.

Халкъа юкъара образовательнии культурно-технически боарам лакхбелга вІаштІехьдоаккхалда, хьаькъалца бечеи физически балха юкъера дикка йоккхий башхалонаш кІезиг а еш.

Къахьегама ресурсаех пайда дикагІа эцилга Іалашдолда мехка ерригача районашка, юкъара образовательни школаш йистейоахаш бола кагирхойи кхувш боагІараши производствана е дешара юкъеозилга вІаштІехьдоаккхалда; диззача шера пайда дикагІа эцалба юрташкарча балха низах.

Массе оагІорахьара дегІакхувлийла ерригача советски республикай экономика. Производствaш дІа-юха нийсъеча хана вІаши нийса тардолда берригача халкъа боахама хьашташи республикай хьашташи.

Уж белгалдаь экономически социально-политически декхараш кхоачашдара:

1. Промышленни продукце боарам пхе шера 1,5-зза лакхболба.

Еза-йоккха индустри, къаьстта а Іилма-технически прогресс вІаштІехьйоахаш дола доакъош дегІакхувлара ларда тІа Іалашдолда юрта боахам, халкъа эша товараш хьаду промышленноста доакъош, гІишлош, транспорт, бувзам дІахо технически кийчбелга.

Производства средствaех мамогга дукхагІа пайда эцилга вІаштІехьдоаккхалда; совдоаккхалда юрта боахама, халкъа эша товараш арахецача доакъошта, бахача наха культурно-бытовой гІулакхаш деча сферана лаьрхІа йолча оборудованей материальлийи дакъа.

Іалашдолда халкъа эша товараш сихагІа хьаделгеи юрта боахам дегІакхувлара темпаш промышленность дегІакхувлара темпашта а производства средстваш хьаяреи халкъа эша товараш хьадареи темпашта а гаргаюгилгеи.

Продукцеца нах бизза Іалашбар духьа цунна мамогга сихагІа реализаци елга вІаштІехьдоаккхалда.

2. Дикка лакхболба юртбоахама продукци яккхара боарам.

Материально-технически кийчо чІоагІагІа йойла юрта боахама, производство лакхъярца бола колхозхойи совхозий болхлойи материальни безам совбоаккхалба, ларрагІа чакхйоахийла юртбоахама производствана еш йола интенсификаци, лакхйойла цун эффективность.

Іалашдолда хьувкъам лакхбара ларда тІа ялати лаьттанцара йоала кхыйола продукташи тешшаме алсамйоахилга, хьайбай продукташ дукхагІа йоахилга.

3 Технически прогресса, къахьегами производствеи вІаштІехьдоаккхилга эргадоахаш тоадара, производственни фондехи капитальни вложенеехи пайда дикагІа эцара, продукце дикал лакхъяра, экономе нийса режим чакхъяхара ларда тІа производства эффективность лакхйойла.

Цу гІулакха кердача пхе шера плана тІа белгалдоаккхалда:

Къахьегама овсарле сихагІа лакхъелга. Къахьегама электровооруженность пхе шера 1,5-зза дукхагІа хулийтийла промышленносте, юрта боахаме—3-зза гаргга. Цахаддаш комплексни механизаци автоматизаци йойла производствана, къахьегам Іилманца вІаштІехьбаккхара методех пайда дукхагІа эцалба;

Халкъа боахама планаш увттаечеи производствана доал дечеи, транспорте, торговле, Іилман тохкамаш деча, **электронни вычислительни машинех шерра пайда эцилга; технически керда, эргашагІа йола продукци яккхара гІулакх цахаддаш карадерзаделга,** халкъа боахама дерригача доакъоша **хьаеча хІамай дикал лакхъелга;**

производства дерригача доакъошта ларрагІа интенсификаци елга, продукци дукхагІа арахецилга, производственни фондий цхьан сома лоархІаш боалача пайда боарам лакхбелга;

капитальни гІирсаш хьалдара гІулакх овлангара деlа тоаделга, мощносташи керттера фондаши хьалъяреи болх бе йолаялийтареи ханаш дикка лоацъелга, удельни капитальни вложенеш кІезигъелга;

производительни низаш пайданагІа долдолча тайпара **дІанийсделга,** эггара перспективнегІа йола Іалама ресурсаш боахама оборота юкъеозилга.

Мехка **хин боахам** дегІабоалабар хин ресурсаех комплексно пайда эцареи уж лораяреи наькъаца Іалашделга.

Производства эффективность лакхъяр духьа шерагІа пайда эцалба **дунен халкъашта юкъе къахьегам социалистически бекъарахи арахьарча торговлехи.**

4. Іилман тохкамаш делга шерра дегІакхувлареи царех хьахиннарех сихха производства пайда эцареи изобретенеш юкъенхаьхьареи ларда тІа Іилма-технически прогресс сихйойла.

Пхе шера плана тІа кхоачашде дезаш лоархІалда:

Іилман техникан тайп-тайпарча доакъошка математически методаш шерра юкъекхухьилга Іалашдеш йолча теоретически прикладнойи математика даькъе деш дола тохкамаш дегІадоаладелга;

ядерни физика методех Іилман техникан тайп-тайпарча доакъошка шерра пайда эцар, управляющи термоядерни синтеза проблема дІахо оттаяр, керда конструктивни кхыйолеи материалаш хьаяр духьа ядерни физикан чІоагІача тела физикаи даькъе деш дола тохкамаш дегІадоаладелга;

космически аре лоархІамегІарча тайпара Іомаелгеи цунах хьахиннарех радиобувзам, радионавигаци, телевидени эргайоахаш тоаяра, метеорологически служба, кхыча практически гІулакхашта пайда эцилгеи;

Іалама ресурсаех пайда дикагІа эцар духьа лаьттан чкъори лаьттан ченашкара йоаха пайдане хІамаш йоахка моттигаш дІанийсъяра закономерносташи Іомаеш ду Іилман балхаш шерделга;

керда, экономически пайданагІа йола химически процессаш хьаяр а эффективни веществаши материалаши яхар а духьа химе даькъе деш дола тохкамаш дегІакхувлилга;

керда, продукт дукхагІа луш долча хьайбай фуи лакха хьувкъам телача культурай сорташи хьакхоллар духьа дийнача матерена юкъе хулаш йола процессаш, микроорганизмай, баьцовгІай, хьайбай селекце генетически закономерносташ дІахо Іомаелга; тІехьенгара тІехьенга дувлача лазарий проблемаш къоастаелга.

Зуламера айпаш, дега-пхаьний, вируски, кхыдола лазараш ца хилийтари царна дарба дари духьа медицина, сага физиологи катологи Іомаяра даькъе деш дола Іилман тохкамаш дІахо дегІадоаладелга;

общественни Іилмаш дІахо дегІакхувлилга. Экономически Іилмай даькъе ерригa уйла тІаерзайойла социализма экономически законаш кІоаргга Іомадареи царех пайда эцареи ларда тІа халкъа боахама планаши кулгалдара теореши дІахо таккхара общественни производствах боала пайда лакхбергбола наькъаши методаши белгалдара, экономически стимулаш производство дегІакхувлача юкъекххахьара;

Іилман тохкамий эффективность дикка лакхъелгеи царех хьахиннараш производствана юкъекхахьар сихделгеи. Цу гІулакха Іилман низаши материальни ресурсаши тІаерзайойла дукхагІа экономически эффект луш йола Іилман техникан керттера проблемаш къоастаяра чІоагІйойла Іилма-тохкама учрежденейи лакхерча дешара заведенейи, проектно - конструкторски организацейи предприятейи опытно-производственни база, кердагІа йолча Іилмани лабораторни оборудованеца кийчйойла уж. Лакхболба Іилма - тохкама балха тІара лакхерча дешара заведеней лоархІам.

Іилман учрежденей балха юкъе шерагІа кхухьйойла боахама расчет.

5. Производства планировани, экономически стимулировани эргайоахаш тоаяра, предприятей инициатива шеръяреи, доал де бокъонаш царна дукхагІа яларей, шоаш хьийгача къих хьахинначунца къахьегамхой материальни безам дукхагІа хилийтара хьанъехьа парте яь решенеш нийсса чакхъяхара ларда тІа мехка экономикана деш дола кулгал тоадолда. Планах деш дола централизованни кулгал промышленни предприятей боахама инициативеи шоай лоІами дегІакхувларца нийса тардалга Іалашдолда.

Цу гІулакха:

боахама планах деш дола централизованни кулгал тІадерзадолда эггара хьалхарча аргІанна халкъа боахама керттера пропорцеш тоаяра, производстваш мехка дІанийсъелга тоадарай экономически районаш комплексно дегІакхувларай; продукце лоархІамегІара тайпаш хьадареи дІателареи лакха темпаш Іалашъяра; технически прогресса, капитальни вложеней, къахьегамах мах телара, маьхий, пайда, финансай, кредита даькъе ерригача паччахьалкхен цхьа политика чакхъяхара; производственни фондех, къахьегама, материальни, Іалама ресурсаех пайда дикагІа эцийтар духьа экономически тІахьожам лоаттабара.

Материально - технически Іалашон система хьада тоаянза а оборудовани, материалаш, ахфабрикаташ оптови торговле наькъаца кІезиг - кІезига доалаш планах дІа-хьа екъарга довланза а даргдац;

производствана доал дара методаш эргайоахаш тоа а йойла, фабрикашка, заводашка, гІишлошъеча, колхозашка, совхозашка, кхыча предприятешка беча плановоэкономически балха боарам лакх а болба. Цу гІулакха боахама расчета ленински принципаш нийсса чакхъяханза, предприятей бокъонаши боахама доал дара лоІами ларрагІа шербанза, цар инициатива эггара хьалха коллективаша, обществa духьа яьхача лакхача результаташта материальни стимулировани яра наькъаца дегІакхувланза, планови договорнии декхараш кхоачашдара хьалхара предприятей материальни бехктокхам лакхбанза баргбац. Производствана стимулировани ечара экономически рычагий лоархІам лакхболба. Мамогга дегІакхувлийла социалистически ях, лакхболба моральни стимулий лоархІам.

Доал дара демократически ларлаш шер а еш, предприятешта доал дара даькъе производственни коллективай лоархІам лакх а беш, хІара болхло къахьегамца коммунистически уйла хургйолаш, халкъа рузкъа дассанна лораде гІертаргволаш хьалкхеванза, производственнии паччахьалкхени дисциплина чІоагІъянза яргьяц. ХІанзарча хьалашеи халкъа боахам дегІакхувлара декхарашеи керда гІулакхаш дІадех кулгалдеча кадрашкара, уж декхарийла ю экономически кулгалдара методаш Іомае, формальни администрировани лелаяра дуьхьала къовсам лоаттабе, доал дара Іилма кердагІча декхарех пайда эца, хІанзара вычислительни техника юкъекхувла, управленчески аппарат кІезигъе гІерта.

Бокъонца а ларрагІа а кхоачашйойла социалистически доал дара принципаш, бокъо йоацаш регламентаци ма хулийтийла предприятей боахамеи финансовии гІулакхашта.

Советски Союза оборонни низ дІахо дегІабоагІилга Іалашде деза пхе шера плано, хІаьта цо йиш хулийтаргья империалистически агрессе кхерамах советски халкъ, ерригa социалистически содружество кхы а тешамегІа лоре, чІоагІъергья дерригача дунен тІарча машар безачеи кортамукъалени низий позицеш.

Машар беза арахьара политика ларрагІа чакх а йоахаш, герз дІадаккхарах йола предложенеш чакхъяха а гІерташ, даим йоакхо яьза аргьяц хІанзарча тІема техника эггара кердагІа дола тайпаш долаш вай ГІерзашцара Низаш хилийтара. Советски Союза оборонни низ айбар — халкъий машари кхерамлен лораяра хиланза даргдоаца гІулакх.

* * *

Производительни низаш дегІадахкара боарамга хьежжа а дІахорча пхе шера хьалхашка латтача керттерча экономически социально - политически декхараша маяххара а укх тайпара заданеш оттайойла промышленноста, юрта боахама, транспорта, бувзама, капитальни гІишлош хьалъяра, халкъа вахара боарам лакхбара, производительни низаш дІанийсдара, союзни республикай боахам дегІабоалабара, Советски Союза арахьарча экономически бувзамашта.

III. ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Кердача пхе шера промышленноста керттера декхараш сенах латт аьлча, уж латт, халкъа боахама дерригa доакъош производства эггара кердагІа йолча средствашца, балха овсарле лакха йолча машинашца, оборудованеца, приборашца, тІех дикача бедалцеи материалашцеи, хІаьта баха нах—советски наха тІа-тІа дукхагІа дІалдехараш кхоачашдергдолаш йолча шеррача ассортиментерча товарашцеи йизза Іалашо ергйолаш производства эффективность, цун технически боарам лакхбарах, структура тоаярах, **технически керда продукци цахаадаши сихеи юкъенхахьарах, цун дикал лакхъярах.**

1. Промышленни производства боарам пхе шера 47—50 процент лакхбу, цу даькъе производства средстваш хьаеча доакъой продукци («А» группа) — 49—52 процент, халкъа эша товараш хьадеча доакъой продукци («Б» группа) — 43—46 процент.

2. Еза - йоккха индустри дегІакхувлара ларда тІа **промышленни производства структура эргайоахаш тоае.**

Электроэнергетика, машиностроени, химически промышленность, металлурги сихагІа дегІакхувлилга, доакъошта чухьара пропорцеш тоелга, экономически эггара гІойленагІа дола, обществана эшараш дІадодар кІезигагІа а долаш Іалашдергдолаш долча производства дакъа доккхагІа хулийтилга оттаде.

КПСС ЦК мартовски (1965 шера) Пленума соцамга хьежжа юрта боахама технически база дегІайоалаелга Іалашде. Юрта боахама телаш йола механизаце средстваш, минеральни удобренеш, дІайийна хІамаш лораю химически средстваш дикка алсамъяха.

Яйгеи кхачани промышленность дегІайоагІилга сихде а хІаьта иштта бахача наха эша товараш еза йоккхача промышленноста предприятешка дикка дукхагІа хьаде а.

3. Технически хьалха латта, тІехдика хьокхамаш дола продукци арахеца оттаде. Машинаш, прибораш, оборудовани балха овсарле лакхагІа йолаш, кхомегІа, тешамегІа, дукхагІа яхаш хилийта, двигателий моторесурс алсамъяккха, низа цхьан единицана лоархІаш дола машиний дозал кІезигде. Материалийи бедалеи дикал лакхъе. Халкъо леладеча товарий ассортимент шеръе а дикал тоае а.

Паччахьалкхен стандарташ технически прогрессо дІадехараша маяххара хилийтеи продукце дикал тоаеча юкъе цар лоархІам лакхбеи.

Дунен халкъашта юкъера технически барт-цхьоагІон гІулакхаш дегІа а кхувлаш, доазол дехьарча мехкашта карагІдаьннача хьалха латтача Іилмани технически хІамаех мамогга пайда эца.

4. Лакха эффект йола технологически процессаш нийчъеи юкъекхувлеи — физико-химически, электрофизически, электронни, кхыраш. Болх беш йолча оборудованена модернизаци дукхагІа е.

5. Продукци дукхагІа арахецилга производственни фондий хІара сома лоархІаш рентабельноста лоархІам лакхбелга вІаштІехьдаккхар духьа **оборудованех пайда** дуккха дикагІа эцеи цун балха овсарле лакхъеи.

Кхоачамбоацараш дІадахара, производственни процессашта интенсификаци яра технологи эргайоахаш тоаяра, сменноста коэффициент лакхъяра, оборудовани сеца латтилга дІадаккхара наькъаца болх беш йолча предприятешка продукци тІа-тІа дукхагІа арахеца.

Индустриальни методаш шерагІа юкъекхувлареи ремонтни предприятей специализированни мощносташ мамогга дегІакхувлареи наькъаца капитальни ремонт дІахо дикагІа а маьха дарегІа а елга-Іалашде.

6. Доакъошта юкъера коопераци дегІа а кхувлаш, предприятешта **специализации кооперировании яра боарам лакхбе,** къаьстта а машинашъеча; доакъоштеи оатхалаштеи еш йола унификаци стандартизаци шерагІа юкъекхувла, уж хьаяра специализированни заводаш а еххаш. Бедала ресурсаех пайда дикагІа эцилга Іалашдеш йола производстваш вІашагІъяра экономически гІойленагІа йола формаш дегІакхувла.

7. Бедалах, материалех, доагорах пайда дикагІа эца. Машинаш ечеи металлах оатхалаш ечеи дІаухийтача Іаьржача металлий проката дакъа 20—25 процент кІезигде. Прокат хьаярга дІаухийтача болата удельни дакъа кІезигде. Бесаш долча металлашта меттел дарегІа йола материалаши биметаллаши дукхагІа ахийта. Пхе шера промышленносте дІадохийтаргдолча доагора боарамаш 8—10 процентал кІезигагІа доацаш лохде, цу даькъе электроэнерги яккхарга долар — 11—14 процент, хІаьта дІаухийтача электроэнерге боарамаш — 6—8 процент. Бедалах йоаккха кийча продукци дукхагІа хилийта. ШоалагІа йоагІача доагора-энергетически ресурсаех, шоалагІа йоагІача материалехи бедалахи биззагІа пайда эца.

Специализированнии универсальни чІоагІа механизированнии йолча базийн складийн пайданера сеть вІашагІйолла оттаде.

8. Технически прогресса, къахьегам вІаштІехьбоаккхилга эргадаьккха тоадара а къахьегама хьалаш тоадара а, производства экономически стимулировани чІоагІъяреи къахьегамхоштa материальни поощрени яреи ларда тІа **промышленностера къахьегама овсарле пхе шера 33—35 процент лакхъе.** Продукци яккхарга дІабода мах лохбе, ерригача предприятешка рентабельно болх байта. Промышленносте боаккха пайда пхи шу чакхдоалаш шозза совгІа дукхагІа хилийта.

9\. 1970 шера **промышленни продунце лоархІамегІара тайпаш хьаделга укх боараме** оттаде:

	1965 шу	1970 шу
электроэнерги (млрд. киловатт-сахьат)	507	830—850
мехкдаьтта (млн. тонн)	243	345—355
газ (млрд. куб. метр)	129,2	225—240
кІор (млн. тонн)	578	665—675
чон (млн. тонн)	66,2	94—97
болат (млн. тонн)	91	124—129
прокат (млн. тонн)	70,9	95—99
болата турбаш (млн. тонн)	9	14—15
минеральни удобренеш (млн. тоннаш условни единицашца лоархІаш)	31,3	62—65
пластически массаши синтетически кІуваши (эзараш тоннаш)	821	2.100—2.300
химически хьоасий (эзараш тоннаш)	407	780—830
автомобилийи мотоциклийи покрышкаш (млн.).	26,4	38—40
паровой, газови, гидравлически турбаш (млн. киловатт).	14,6	22—24
прокатни оборудовани (эзараш тоннаш)	111	190—210
машиннаькъа тІара тепловозаш (секцеш)	1.485	1.500—1.600
химически оборудовани (млн. сом)	384	780—830
мехкдаьтта аппаратура (эзараш тоннаш)	140	210—240
металл теда станокаш (эзараш)	185	220—230
кузнечно-прессови машинаш (эзараш)	34,4	50—52
автомобилаш (эзараш)	616,4	1.360—1.510
цу даькъе:		
грузовой яраш	379,6	600—650
легковой яраш	201,2	700—800
трактораш (физически лаьрхІача, эзараш)	355	600—625
юртбоахама машинаш (млн. сома маьха)	1.446	2.500
текстильни промышленноста лаьрхІа технологически оборудовании запасной оатхалаши (млн. сома маьха)	251	450—480
кхачан промышленноста лаьрхІа технологически оборудовании запасной оатхалаши (млн. сома маьха)	243	340—370
прибораш, автоматизаце средстваш, царна эша запасной оатхалаш (млн. сома маьха)	2.078	3.570—3.670
хьу хьаозар, лоадамбоацача хьу кийчъераца эзар йоацаш, (млн. куб. метраш)	337	350—365
целлюлоза (млн. тоннаш)	3,2	8,4—9
каьхат (млн. тоннаш)	3,23	5—5,3
картон (млн. тоннаш)	1,45	4,2—4,5
цемент (млн. тоннаш)	72,4	100—105
кІадаш (млрд. кв. метраш)	7,5	9,5—9,8
чухнахьеи тІехнахьеи ювхаю трикотаж (млн.)	907	1.650—1.750
телата кога гІирс (млн. пар)	486	610—630
дулх (паччахьалкхен ресурсай бедалах даьккха, млн. тоннаш)	4,8	5,9—6,2
чкъаьрий лувцар, киташ, форда оакхарий лувцар, форда продукташ яхар (млн. тоннаш)	5,8	8,5—9
цІенача шурех яьккха продукци (паччахьалкхен ресурсай бедалах, млн. тоннаш)	11,5	16—17
маша даьтта (паччахьалкхен ресурсай бедалах, эзараш тоннаш)	1.066	1.160
хьаьна нахчеи кІолди (эзараш тоннаш)	308	625—675
генарий даьтта (паччахьалкхен ресурсай бедалах, млн. тоннаш).	2,2	2,95—3,1
консерваш (млрд. условни банкаш)	7	13—13,5
шекар-песок (свеклах даьккха, млн. тоннаш)	8,9	9,8—10
культурно-бытовой гІулакхаштеи цІагІарча эшараштеи дола товараш (млрд. сома маьха)	9	15,5—16,5
радиоприемникаши радиолаши (млн.)	5,2	7,5—8
телевизораш (млн.)	3,7	7,5—7,7
цІагІа лелаю холодильникаш (млн.)	1,7	5,3—5,6
мотоциклаш, мотороллераш, мотоколлекаш (эзараш)	721	1.000—1.100
мебель (млрд. сомаш)	1,8	2,6—2,8

10\. **Электроэнергетика сихагІа дегІаухилга Іалашдара** кердача мощностий 64 — 66 млн. киловатт болх бе йолалийта. Керттерча даькъе 2,4 млн. а кхы дукхагІа а киловатт низ болаш йола, хІаране низ 300 эзар киловатт а болаш йола энергетически блокаш дукхагІа а оттаеш, йоккхий конденсационни тепловой электростанцеш хьалъяра наькъаца.

Керда технически решенеш юкъекхахьареи 500—550 эзар киловаттага кхаччалца низ болаш йола гидротурбинаш оттаяреи наькъаца хьалъе лаьрхІачеи хьалъеш йолчеи гидроэлектростанцей технико-экономически хьокхамаш лакхде.

Мехка малхбоалеи районашкара Іалама те дукха электроэнерги централи районашка дІателара эшаш дола кийчон балхаш де. СССР Европейски даькъа тІа вІашагІйоллаш латта бІарчча цхьа энергетически система яь яккха.

35 киловольт а кхы дукхагІа а напряжени йола электросеташ кхы а цкъаи ахаззеи дукхагІа йІаьхъе, хІаьта юрта районашкара 20 киловольт напряжени а йолаш яр —шозза. Централизованни йоагІача электроэнерге чотах юрта районашка электрификаци шерагІа е.

11\. **Мехкдаьтта доахеи газовии** промышленность сихха дегІакхувла. Малхбузеи СибарегІа, Малхбузеи Казахстане мехкдаьттеи гази йоаха керда централ елгеи мехкдаьтта доахача къаьнарча районашка мехкдаьтта дикка дукхагІа доаккхилгеи лоархІамегІара декхар лархІа. Мехкдаьтта доаллача моттигех пайда эца хьалха латта методаш юкъекхувлилгеи мехкдаьтта даккхар сихделгеи Іалашде.

Газ йоаллача моттигех пайда эцара а газ сихагІа яккхара а эффективнегІа йола методаш шерра юкъекхахьа, промышленни централшта юххе Іалама газ лаьтта кІал лоаттаяра емкосташ шеръе. 25 эзар километрал лоацагІа доацаш ганаш а долаш йола магистральни газопроводаш яхка. Газ дІаахийтара технико - экономически хьокхамаш лакхдар духьа йоккхий диаметраш йола турбаш шерра юкъейоалаелга оттаде.

12\. Юххьанца **мехкдаьтта чанхдаккхареи** мехкдаьтта сийрда продукташ яхареи боарам пхе шера 1,4—1,5-ззеи машиндаьтташ хьадара боарам 1,4-ззеи лакхбе. 0,5 процентал дукхагІа доацаш сера доалла дизельни доагор производства берригача боарамах 80 процентал кІезигагІа доацаши лакха октанови автомобильни бензинаш 55—60 процентага кхаччалцеи арахеца. Дерригa дизельнии автомобильнии даьтташта производстве эффективни присадкаш елга юкъедоаладе.

Химически промышленноста коачъяь газаш, ароматически углеводородаш, кхыйола бедал дукхагІа арахеца. Мехкдаьттa бедалах промышленни масштабе хьайбай боахама эша белкововитаминни концентраташ хьаелга вІаштІехьдаккха.

13\. **КІор дукхагІа баккха,** къаьстта а коксовани яра. Хьабоаккхача берригача кІора юкъе гуччахьарча способах боаккхара кІора удельни дозал 1970 шера 28 процентага дІакхоачаде. КІор дукхагІа бокккхилга дегІадоаладара къаьстта уйла тІаяхийта, сортех дола кІораш дукхагІа даха. Болх беш бараш дукхагІа ца а хулийташ кІор дукхагІа боахилга Іалашде.

165 млн. тонн кІор баха низ кхоачаргболаш йола шахташи разрезаши болх бе йолалийта, уж хьалъяреи цар проектни мощносташ карадерзаяреи ханаш лоац а еш. 1970 шера йоаха йоаго сланцаш 28 млн. тоннагеи торф 92 млн. тоннагеи дІакхоачае.

Городашкеи юрташкеи бахача наха бизза кхоачамбалла йоаго дика хІама хилийта.

14\. **Іаьржа металлурги** дегІакхувлача лакха темпаш Іалашъе, металла дикал тоаяра, проката, турбай, метизий сортамент дикка шеръяра, производственни процессашта интенсификаци яра къаьстта уйла тІа а йохийташ.

Аьшк шийла долаш эза хьаю листовой прокат 2-ззачул совъяккха, шийла долаш эза сортовой болат — 2,2-зза, болата аьшкасаьрг — 2,1-зза, тайп-тайпарча сортаментах йола турбаш дикка дукхагІа хьае.

ЧІоагІдар духьа термически термомеханически обработка а еш, металл, геттара нийса куцлахьара профилаш, ваттни гІулакхашта кІезигагІа а доврглолаш электротехнически болаташи металлаши къаьстта чІоагІа цІенали оттаяьча боараме физически свойстваши йола металлаш, эггара чІоагІагІа аьшкасаьргех даь мушаш дукхагІа хьаде.

Аьшкарудни бедал дикагІа кийчъе. Промышленносте аьшкарудай окатышаш дукхагІа хьаелга вІаштІехьдаккха. Кислородно - конверторни болат 5—6-ззеи электроболат 1,5-ззеи дукхагІа лоаладе; цахаддаш болат хьадутта керда установкаш болх бе йолалийта; кислороди Іалама гази металлургически производстве дукхагІа юкъекхувла.

ОагІош технически тар ма лу диткъигагІа а долаш тІехдикача болатех шера оагІош дола оарцаш, турбаш хьаелга вІаштІехьдаккха. Биметаллически турбаши тІагІолла Іоакъингаца сир даьккха, пластмассаи юалуш йоапача кхыча хІамайи чкъор дахийта йола турбаш дукхагІа хьае.

ДІахо порошкови металлурги дегІайоалаелгеи металло - керамически изделеш машинаш ечеи промышленноста кхыча доакъоштеи юкъекххухьилгеи Іалашде.

(ДІахододар 3-ча оагІо тІе).

1966—1970 ШЕРАШКА СССР ХАЛКЪА БОАХАМ ДЕГIАБОАЛАБАРА ПХЕ ШЕРА ПЛАНАХ ЙОЛА КПСС XXIII-ча СЪЕЗДА ДИРЕКТИВАШ

(ДIахододар. Долалур 1-чеи 2-чеи оагIош тIа).

Тиша аьшки хьасовдувла металлаши дукхагIа кийчделга Iалашде. Металлургически шлакаш чакхйоахилгеи царех пайда эцилгеи овлангара денз тоаде.

Халкъо леладу товараш (сир даькхьа пхьегIаш, хьастамаш, менгеш, кхыдараш) Iаьржача металлурге предприятешка дукхагIа хьаде а цар дикал лакхъе а.

15. **Бесаш долча металлурге** цIаста, дайга легирующи нагтахьа мара доаца металлаш хьаделга сихагIа дегIаккхувла дезаш лархIа. Алюмини 1,9—2,1-зза дукхагIа хьае, цIасти цинки — 1,6—1,7-зза; даш, магни, гIаьли, никель, титан, вольфрамови, молибденови, титанови концентраташ а хIаьта иштта безача маьха металлаш а дикка дукхагIа хьадеи алмазаш дукхагIа дахеи.

Бесаш долча металлий рудаш гуччахьарча способах 1,5-ззеи балха овсарле лакха йолча ши-шегIа лелача оборудоване новкъосталца лаьттанна кIалхарча рудникашка 5-ззеи дукхагIа даха.

Бесаш дола металлаш рудаех мамогга дукхагIа хьакъоастаделга Iалашде.

Электричество геттара дика чакхйоалийтача алюмине, тиш ца далара чIоагIа долча цIаста, бесаш долча металлий проката, кхомегIа йолча кердача профилай, кепа бетташ аза, цIаста сьарг бIаьхбара вIашагIъйинача процессай, алюмине лентай, турбай, куцлерча профилай, аьшкасьрга производство караерзае.

Электронни промышленноста эша материалаш кийчъю специализированни заводаши производстваши яхка.

Бесаш долча металлурге предприятеша хьаду халкъо леладу товараш 3-ззачул кIезигагIа доацаш дукхагIа хилийта, товарий дикал лакхъяра къаьстта уйла тIаххийта, цу гIулакха специализированни производстваш яхка езаш хилар а лоархIаш.

16. **Геологотохкама балхий** масштабаш шеръе, цар эффективность лакхъе а царга дIабода мах лохбе а. СССР Европейски даькъа тIа мехкдаьтта, газ, кIор боалла моттигаш чIоагIагIа лахеи тахкеи. Техка лаьттан ченашка йоахкача пайданерча хIамай запасаш дукхагIа хилийта еза керттерча даькъе уж хьаяхар экономически гIойленагIа долча районашка а нийсдеш.

17. **Химически мехкдаьтта - химически** промышленность дегIаккхувлара темпаш лакхъе езаш лоархI. Химически продукци шоаза дукхагIа арахеца. Концентрированни чоалханерен удобренеш дика дукхагIа хьае. Пятилетка чакхйоаллаш арахецаш йола удобренеш гранулированнии вIашагIа ца летача формехьеи хилийта. ДIайийна хIамаш лазарехи юртбоахаме эзнаш дерехи лораеча химически средствай ассортимент шеръе а цар дикал тоае а.

Синтетически продукташ хьаеча мехкдаьттаи газови бедалах пайда дукхагIа эца. Политически массай дикал лакхъе, полимерни материалий прогрессивнегIа дола тайпаш дукхагIа хьаде. Къаьстта цIена химически продукташ дукхагIа хьае а цар ассортимент шеръе а.

Синтетически каучук 2,2-зза дукхагIа хьае, синтетически хьаьна кислоташ — 3-ззачул кIезигагIа йоацаши мIад дIайоаха синтетически средстваш 6-зза хIана яц аьнием. Ца йохаш шинаша йоаккха ха 1,5-зза йIаьхъе.

Бытовой химе товараши бытовой гIулакхашта эша кхыйола хIамаши дикагIа а шеррача ассортиментах а 2,5—3-зза дукхагIа хьае езаш хилар лархIа.

ЗIамига тоннажни химически продукци дукхагIа арахеца, пластически массай, хьамча хIамай, кIалай, искусственни телата дикал лакхъяр духьа синтетически красителий, лакий, басарий, гIонна йолча веществай ассортимент керда яккха а шеръе а. Iилма-тохкама балхашта эшшача боараме реактиваш арахецилга Iалашде.

Химически промышленностеи пластически массаех яьча дуккхача хIамаех пайда эцаш долча доакъошкеи полимерни материалаш чакх а йоахаш халкъа боахамаи бытовой гIулакхаштеи эша хIамаш хьаеш йола тоъал мощносташ оттае.

Титанови белилаш хьадеш йола мощносташ мамогга дегIаккхувлилга Iалашде.

Iаьржачеи бесаш долчеи металлурге, мехкдаьттаи хьунхимически промышленноста бедалах комплексно пайда эцара ларда тIа цу доакъой предприятешка химически продукташ дукхагIа арахеца.

18. **Машиностроени металлообработка** продукце боарам дукха совгIа-эшашагIа боацаш 1,6—1,7-зза лакхбе, ер хIамаш хьаелга сихагIа дегIаккхувла дезаш хилар а лоархIаш: металлургена, энергетикана, химически, кIора, мехкдаьтта, газови промышленноста эша оборудовани; автотракторни юртбоахама машиностроенеи, электротехнически, электронни, радиотехнически промышленноста, приборостроене продукци; электрофизически, электрохимически, балха овсарле лакха йолча кхы тайпа методий новкъосталца металлана обработка ергйола машинаш; цийса а геттара нийса а болх бу станокаш.

Мухьаш ийдеча - транспортни мухьаш тIадувттача - доассалечен балхашта, дукха къахьега дезача производственни процессашта, складской операцешта комплексни механизаци ергйола машинаши оборудовании дукхагIа хьае.

Кердача конструкцех йола машинаши оборудовании сихагIа хьадагалаца а кийчъе а, промышленни производство караерзаярен халкъа боахама уж юкъекхахьарен ханаш дикка лоацъе.

Энергетически технологически оборудоване къаьста низ вIашагIа а теха боккха бе безаш хилар лархIа. Керда арахецача машиний оборудованеи балха овсарле лакхъе.

Машиностроене керда предприятеш хьалъеча хана кIезигача тайпаех йола продукци дуккха арахецилга вIаштIехьдаккханза дарг ца хилар теркалде. 500 — 800 эзар киловатт а кхы дукхагIа а низ бола кхомера автоматизированни энергетически блокаш хьаелга дIадоладе.

Боккха низ болча металлургически агрегаташта эша керда машинаши оборудовании, дуккха тоннажни аммиак, суперфосфат, полиэтилен арахецара эша технологически линеш, мехкдаьтта чакхдоахача заводашта эша хIаране шера 6 млн. тонн арахеца низ кхоачаргбола установкаш, тIагIоллара лаьтта дIадоахаш, гIишлош хьалъеш, наькъаш дохкаш деча балхашта эшача оборудоване комплексаш хьаелга хьадагалаца а дIадоладе а.

Транспортни машинашта лаьрхIа хьаеш йолча двигателий деррига кердача тайпай керттера удельни хьокхамаш (металл дIаладар, дIадода доагор, моторесурс) дIахо тоаделга Iалашдергдола гIулакхаш чакхдаха, доазол дехьарча цу тайпарча двигателий дикагIа йолча технически образеций боарамал тIехбала безаш хилар теркал а деш.

Моторесурсаш 1,5—3-зза алсам а йоахаш, металл кIезигагIа гIоргдолаш, доагори машиндаьтташи кIезигагIа ухийтаргдолаш кердача конструкцей дизелаш хьаелга вIаштIехьдаккха.

Массанахьа гIолла лелалуш йола автомобилаш, дуккха нах чухошаш йола автобусаш, тIехьа прицепаш а йолаш йолча бортовой автомобилех латта автопоездаш, тIехьа ах прицепаш а йолаш йола седельни тягачаш, хIаьта иштта халкъо леладу товараш дIаувзара эша специализированни автомобилаш а дукхагIа арахеца, 65 тонн а кхы дукхагIа а мухь бохьалуш йола автомобилаш хьае йолае.

Лаьттанцеи хьайбай боахамеи деча юртбоахама балхашта комплексни механизаци яра универсальни комбинированнии машинаш хьае езаш хилар лархIа.

Яйгача промышленноста тайп-тайпарча доакъошта эша хIанзара оборудовани дикка дукхагIа хьае.

Текстильни предприятешкара механически ткацки станокаш автоматически ткацки станокашца сихагIа хувцилга Iалашде. Пазата барзкъаш деча фабрикашта эша машинаш 2-ззачул кIезигагIа йоацаши басардогам деш йола оборудовани 3-ззеи дукхагIа хьае езаш хилар лархIа.

Кхачан промышленноста эша оборудовани 1,5-ззеи торговлеи общественни кхачани предприятешта эшар 1,7-ззеи дукхагIа арахеца.

Культурно-бытовой гIулакхаштеи цIагIарча эшараштеи лаьрхIа предметаш хьадеш йолча предприятешта а бахача наха бытовой гIулакхаш деча предприятешта а эшача машиний оборудованеи прогрессивнегIа дола тайпаш дукхагIа арахеца.

Прибораши автоматизаце средстваши дикка дукхагIа хьаянза ярг ца хилара, цар номенклатура шеръяраи технически боарам эргабаькхха тоабараи къаьстта уйла тIаххийта. Полупроводникови прибораш дикка дукхагIа арахеца.

Дикка дукхагIа электронно-вычислительни управляющии машинаш хьае, оргтехника а счетно-вычислительни балхашта механизаци автоматизаци яра учет, отчетность лелаяра эша техника а арахеца.

Машинаш-еча промышленноста станочни парка структура тоае. Цу гIулакха металл тедача станокийи кузнечно-прессови машиний прогрессивнегIа дола тайпаш, къаьстта а юхедиса балхаш кхоачашдара эша станокаш, автоматически ахавтоматически станокаш, универсальни агрегатни станокаши автоматически линеши, эза-йоккхача машиностроенена эша уникальни оборудовании литейни оборудоване прогрессивни тайпаши сихха дукхагIа хьаде дезаш хилар лархIа.

Юхалоаладаьча электрошлаковии вакуумнии болатех къаьстта йола подшипникаш дукхагIа хьае.

Машиностроене инструментальни база чIоагIъе а цунна специализаци елга чакхдаккха а. Абразивнии алмазнии инструмент дикка дукхагIа хьае а хIаьта иштта алмазни инструмент шерра халкъа боахама юкъейоалае а.

Халкъо леладу товараш, культурно-бытовой гIулакхашта лаьрхIаи цIагIа делаюи хIамаш машиностроенеи металлообработкаи предприятешка дикка дукхагIа хьае, цар дикал тоае, ассортимент шеръе.

Халкъо леладеча технически кердача товарашта конструкци увттаяра специализированни конструкторски бюрош вIашагIйохка.

19. **ГIишлой материалаш ю промышленность** дIахо дегIайоалае езаш хилар лархIа. Заводе бокъонца кийчъяь яьнна оатхалаши конструкцеши дукхагIа арахеца, бахача нахага дохкаргдолча гIишлой доакъойи материалийи ассортимент шеръе а дикал лакхъе а. Полированнии витриннии кизгаш; пластмассех, линолеумах, керамиках, естественни кхерах еча куцала увттаеча материалийи оатхалийи эффективнегIа дола тайпаш; шифери цIен тIа еттача материалий кхылола тайпаши; металлически йоаца турбаши къаьстта шоай тайпара аьшкабетонни конструкцеши дукхагIа арахеца. Напряженно-армированни хIамаш дукхагIа арахеца.

Моттигера гIишлой материалаш дикка дукхагIа яха.

20. Хьун бедалах комплексно пайда эцара а хьу химически химико-механически чакхйоахилга дикка дегIадоаладара а ларда тIа **хьун, целлюлозно-каьхата, хьу чакхйоахача промышленноста** производства структура дикка тоае.

Йоккхий хьунаш йолча Къилбаседен, СибарегIен, Дальни Востока районашка хьу дукхагIа кийчъе. Целлюлоза, каьхата, картона, фанера, дахчан Iоакъий керда тайпаш, арахеца долае.

Хьу хьокхачеи чакхйоахачеи хьакъестача хIамаех, гIа долча породаех йолча хьунах, дахчах целлюлозно-каьхата, хьунхимически, гидролизни промышленноста продукци хьаяра а дахчан Iоакъаши дахчан тареи хьаяра а биззагIа пайда эца.

ЦIеноа деча предприятешка чуIе стандартни цIеноа, дахчан доакъой комплекташ, дахчан хьоасехй дахчан чIибилехи ю Iоакъаши дахчан хIамаши дукхагIа хьае.

Хьунаш юхаметтаоттаеши цар продуктивность лакхъеши деш дола балхаш шерде.

21. Яйгача промышленноста продукци дукха совгIа-эшашагIа йоацаш 1,4-зза дукхагIа арахеца.

Бахача наха къаьстта дукхагIа хоаттош дола товараш — пазата барзкъаш, синтетически хьоаса юкъе а ухийташ искусственни телатахи пленкехи хьаяь хIамаш, массе тайпа куцала ухийта материалаши галантерейи хьаелга сихагIа дегIаккхувла. Берий ассортиментах дола товараш хьаделга къаьстта чIоагIа дегIаккхувла.

Баркъий, кога гIирса, кхыча хIамай дикали тIера куци дикка тоаде, халкъо лелалеча товарий ассортимент, фасонаш, моделаш даим шеръеи кердаяхеи.

Куцалахьа дола кIадаш: нитрони лавсани юкъе а ухийташ ду зипаш, синтетически хьоасах ду даьреш, лавсан юкъе а ухийташ ду гаташ, тхан, ах тхан, объемни синтетически таьх даь тIеханахьа дувхалу пазата барзкъаш, эластиках ю пазаташ, дайгагIа долча пористии телата хьсаперчеи хьамча айраш дола кога гIирс дукхагIа арахеца. Бахача наха хоаттош долча цу товаращца царна дукхагIа кхоачамбе.

Поточни линеш, хIанзара автоматаши балха овсарле лакха йолча оборудоване кхыдола тайпаши шерра юкъедахара ларда тIа яйгача промышленноста предприятеш технически юха кийчъе.

22. **Кхачан промышленноста** продукци дукха совгIа-эшашагIа йоацаш 1,4-зза дукхагIа хьае. Продукташ дегIах дикагIа латаши чам болашагIеи хилийта, цар ассортимент шеръе, тIерча куца уж тоае.

Берий кхачан продукташ дукхагIа хьаяра тайп-тайпара ахфабрикаташ, кийчъдаь даа хIамаш, кулинарни изделеш дукхагIа арахеца. Кхачан продукташта расфасовка дикка дукхагIа е.

Чкъаьрий продукташ, къаьстта а дийнача, гIорабаьча чкъаьран, филе, балычнии кулинарнии изделеш хьаелга лакхагIча темпашца дегIаккхувла. Дунен океана промысла керла районаши объекташи караерзае, чкъаьрий боахам чурча хишка дикка дегIабоалабе а цар продуктивность лакхъе а.

ХIанзарча оборудованеца кийчдаь чкъаьрий лувца кемаш дукха совгIа-эшашагIа доацаш 1,3-зза дукхагIа хилийта. Чкъаьрий портий уж дIакхахьийтара низ 50—60 процент совбаккха.

Холодильникийи чкъаьрий гIорадеча складийи ченаш дукха совгIа-эшашагIа йоацаш 1,7-зза шеръе.

Хьайбай боахама эша дулха-тIехкийи чкъаьрийи хьоар, доакъарий дрожжаш, доакъарий витаминаш дукхагIа арахеца.

23. **Культурно - бытовой гIулакхашта лаьрхIаи цIагIарча боахама эшеи товараш** дикка дукхагIа арахеца. Цу товарий дикали тIера куци тоаде, уж тешам дукхагIа болаши ха йIаьхагIа йолаши хилийта. Агрегаташта, цIагIа лелаеча машиний приборийи доакъоштеи оатхалаштеи мамогга дукхагIа унификаци е. Товарий ассортимент даим кердаяха.

Ахпроводникови прибораш юкъе а кхувлаш радиоприемникаш, телевизораш, радиолаш хьаелга мамогга дегIаккхувла. Бесаш дола сурташ хьалувцаргдолаш йола телевизораш дуккха арахеца йолае.

Мебель дикка дукхагIа арахеца, цун дикали тIера куци производства хьалха латта технологи юкъекхувлара наькъаца тоаде, хIанзарча материалашца хIамай куц даккха.

Спортивни товараши туристски принадлежносташи, пхьегIаш, кухоннии сомийхаьсий бешамашка лелаюи инвентарь, боахаме эша кхыдола товараш массе тайпа ассортиментахи кхоачам хиллали арахецилга Iалашде.

Бахача наха паргIато луши цар культурно-бытовой хьалаш тоадеши долча товарий кердача тайпашта сихагIа конструкцеш оттаеи уж хьаде доладеи.

Бахача нахаи бытовой гIулакхаш деча предприятештеи маьшна автомобилий, мотоциклий, телевизорий, радиоприемникий, холодильникий, кхыча бытовой машиний приборийи запасной доакъоши оатхалаши хилийта.

24. **Моттигерча промышленноста предприятеша** хьаду культурно-бытовой гIулакхашта лаьрхIаи цIагIарча боахаме эшеи тIехдика товараш а, хIаьта иштта производственни гIулакхашта эша хIамаш а ерригача союзни республикашка дикка дукхагIа арахеца, художественни промыслаш дегIаккхувла.

25. Халкъо леладу товараш хьаделга вIаштIехьдаккхар духьа предприятешта реконструкци яраи керда оборудовани Iалашъяраи банковски кредитах шерра пайда эца.

IV. ЮРТА БОАХАМ

Юрта боахама даьнъе керттера декхар да баха нах тIа-тIа дукхагIа эшача кхачан продукташца, хIаьта промышленность юртбоахама бедалца Iалашъяр тоадар духьа лаьттанцара йоахеи хьайбаи продукташ дикка дукхагIа яхар. Из декхар кхоачашдара лард хила еза КПСС ЦК 1945 шерарча мартовски Пленумо оттаьча экономически мероприятей система леррах кхоачашъяр.

ХьатIадоагIача пхе шера юрта боахамга йохийта паччахьалкхен капитальни вложенеш 2-зза гаргга алсамъялийта, колхозийи совхозийи материально-технически лард чIоагIъе, общественни производства пайда луш дегIаярцара юрта боахама болхлой материальни безам айбе.

1. **1966—1970 шерашка дIадахача пхе шера юкъера лаьрхIача хIара шера яькача юртбоахама продукцеш нийсйича из продукци йоаннхилга 25 процент айде.**

Колхозийи совхозийи, партийни, советски, планови, юртбоахама органий керттера теркам—вIаши дувзаденна дола лоархIамера ши декхар — ялати хьайбай продукташи йоахилга алсамдаккхара тIабахийта.

2. **Юрта боахама ерригa отраслеш айяра, халкъа вахара хьал тоадара хьадда лоархIам болаш да эггара хьалха ялат доаккхилга.**

Цудухьа пхе шера, юкъера лаьрхIача хIара шера дIадахача пхе шера даькхачул мехка гIолла 30 процент дукхагIа ялат даккха. Къаьстта теркам тIабахийта ялата боахами производства кхыдола доакъоши Iаьржа доаца лаьтта долча зоне дегIадоаладара.

Сыр-Дарьяи Аму-Дарьяи яха хиш тайжача моттигашка, Къилбаседа - Кавказе, Украина Къулбехьа дуккха а дуга дувлга вIаштIехьдаккха.

Ялатийи кхыйолеи культураш массаза а хьувкъалга Iалашдара хьалаш хьакколлилга дага а кхоабаш целинни районашка боахам лелабелга овлан тIара хувцара мероприятеш юкъейоалае.

Боамбий-сырец, шекара свекла, даьтта доахача культурай, лена, кхыча технически культурай генараш, коартолаш, баьца дараш, чай, сомаш, комараш, комсаш дукха а дукхагIа яха.

Промышленносте чакхъяха лерхIаш йолча юртбоахама бедала дикали, технологически башхали, ассортименти холуш тоаелга Iалашдара мероприятеш чакхъяха.

3. **Лаьттанцара йоаха продукци алсамъяннхара керттера никъ лархIа ерригача юртбоахама культурай хьувкъам айбар.** Из лерхIаш лаьттанцарча балхий культура айяра мероприятей система чакхъяккха еза: лаьттах дукхагIа пайда эца.

4. 1970 шу тIакхоачаш юрта боахача минеральни удобренеш лулга 55 миллион тоннага кхоачаде (стандартни тукаш лоархIаш).

Холуш тоае дIайохийтача удобренейи кIиреи дикал. Колхозашкеи совхозашкеи минеральни удобренеш Iилман ларда тIа пайда эцаш лелаяр юкъедоаладе. Удобренеш дIа - юха кхухьаши Iоехка йоалаши йовлга дикка кIезиглургдола гIулакхаш де. Юртбоахама культураш, бешамаш, комсий бешамаш, кхыйола гаьнаш зе деча хIамаех, лазарех, оасарах, лораяра служба тоае.

Оасарцеи, зенерча садоаллача хIамашцеи, юртбоахама культура лазарашцеи къовсам лоаттабара яздохимикаташи кхыйола химически средстваши нийса лелаяра къаьстта теркам тIабахийта, хIаьта иштта шерра практике доаладе баьцовгIашта зедеча хIамашца биологически хьисапе къовсам лоаттабелга.

5. Пхе шера мелиоративни балхий шерра программа чакхъяккха:

РСФСР Iаьржа лаьтташ доацача даькъ тIа, Белорусски ССР-е, прибалтийски республикашка, Украина малхбузехьарча областашкеи полесски районашкеи, хIаьта иштта Гаьнарча Малхбоалехьа 6—6,5 млн. гектараш ушалаш йолеи дукха тIоадал йолеи лаьтташ докъаде, 9 млн. гаргга гектараш тIа культурно-технически балхаш де, мистал йоаллача лаьттай 28 млн. гектарал кIезигагIа йоацача майдан тIа известкование;

Йокъал латтача районашка 2,5—3 млн. гектар лаьтта хий дилла. Средни Азеи Закавказьеи республикашка хий дехкача лаьттай майдаш алсамъяхарца цхьана хиш дехкилга шерра дегIалоаладе деза Къилбаседа Кавказе, Заволжье, Украина къулбехьа, Казахски ССР-еи Молдавски ССР-еи.

Лаьттай овсарле айяреи долаш дола хий дехка лаьтташ дивза карадерзадареи духьа цу лаьтташка коллекторно - дренажни система хьаяра, хица Iалашдар тоадара, хий дехкача участкашка планировка яра, хиш дехка системаш технически хувцара балхаш де;

колхозашкеи совхозашкеи лаьтташ докъадара, хьуи хьун петараши дIаяхара, хий дехкача лаьтташта планировка яра, торф яккхара, из дIакхахьара, цох пайда эцара, мистал йоаллача лаьтташта известковани яра, хьайбай фермашка машинаштеи технологически оборудованеи монтаж яра балхаш дергдола паччахьалкхен специализированни отрядийи станцейи сеть вIашагIйолла.

6. Мамогга доакъара база чIоагIъяра ларда тIа дулх, шура, фуаш, тха доаккхилга дIахо а дегIадар Iалашде керттерча даькъе хьайбаи оалхазарийи продуктивность лакхъяра а уж дебадара а наькъаца.

Цу гIулакха кхоачашде дезаш лоархIалда:

моттигерча хьалашка хьежжа лаьттан единица тIара кIезигагIа къахьегами рузкъеи дIа а дохийташ дукхагIа доакъар даккха торо хулийтаргйола доакъара культураш дукхагIа хьалкхеелга;

естественни даьгIений овсарле мамогга айелга, культурни даьгIенаш шеръелга;

бизза пайда боала комбидоакъарий белкововитаминни тIаккхетар, дулха-тIаьхка, цIийна, чкъаьрий хьоар а арахецилга шоззанел кIезигагIа доацаш лакхъделга, — 1970 шера юрта боахама докъара дрожжеш 800—900 эзар тоннага, баьций хьоар доаккхилга 2—2,5 млн. тоннага кхоачаделга;

колхозийи совхозийи хьайбаш дукха белок йоаллача доакъарашца, хиланза ярггйоацача аминокислоташца, микроэлементашца, витаминашца, минеральни доакъарашца, хIаьта иштта доакъарий хьоанал йоаеш дар дIадоаккхача тайп-тайпарча консервантаща Iалашъелга.

7. Общественни хьайбай боахамах боала пайда айбар духьа:

детташ долча доахана шурий продуктивность лакхъе, колхозашкеи, совхозашкеи, хIаьта эггара хьалха, йоккхача городаштеи промышленни центраштеи гонахьа шура луча хьайбай боахам интенсивно дегIабоалабе;

экономически пайдане долча районашка дулха лаьрхIа хьайбаш мамогга дукхагIа леладе, лаьрхIа долча хьайбаш кхоабача боахамашкеи шурийна лаьрхIа доахан леладелга дегIаденача районашкеи мамогга дукхагIа доккхий хьайбаш леладеи чулоаттадеш кхабеи:

экономически пайдана долча реализацийнни дозал тIа кхаччалца кхаба а кхоабаш хьаккхарчех дукхагIа пайда эца;

жена тIара тха дукхагIа даккха, дулха продуктивность лакхъе, уж дукхагIа дебаде, диткъа тха, ах диткъа тха долеи кросбредни жа леладелга шерагIа дегIадоаладе;

колхозийи совхозийи оалхазарий фермашка вIашагIтохара наькъаца коа тIара оалхазараш кхеделга промышленни ларда тIа дегIадоаладе;

Iамашка чкъаьрий леладелга, кроликаши нокхарийи леладелга, дегIадоаладе, колхозийи совхозийи боахамашта тIаккхеташ дола доакъош хилара тарра, хIаьта пайдана долча специализированни боахамаш а дохкаш;

племенной боахамаш, племенной болх бу а, хьайбашта искусственни осеменени ю а станцеш чIоагIъе, лакха мах бола фун хьайбаш нийса хьалкхеделгеи дикагIа пайда эцалгеи вIашагIдолла;

хьайбаши оалхазараши зооветеринарни гIулакхаша дIалеххача тайпара йолча помещенешца Iалашъяра де дезар де, хьайбай фермашта деча балхашта механизаци елга шерде;

колхозаштеи совхозаштеи ветеринарни гIулакхаш делга тоаде;

биологически промышленностеи паччахьалкхен ветеринарни сетеи материально-технически база шер а е чIоагI а е.

8. Юрта боахам техникаца Iалашбар айдара, минеральни удобренеш яхкара, мелиорации ирригации яра балхаш дара, лаьттанцарча балхий культура айяра бола болхлой материальни безам совбаккхара ларда тIа колхозийи совхозийи торо я алатий культурай хьувкъам дикка лакхбе, хIаьта цун ларда тIа, КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленумо лаьрхIача тайпара хIара колхози совхози декхарийла я хIара шера оттаяь хувцалургйоаца планаш кхоачашъяь ца Iеш, тIа-тIа дукхагIа паччахьалкхенга планал совгIа лакхарча маьхах ялат дохка. Иштта оттае деза планал тIех гидуарган боамбий-сырец, ленаволокно, шура, тха, фуаш, кхыйола продукташ эцилга.

Лакха мах а телаш планал совгIа ялат ийдар дизза доагIаш да колхозийи совхозийи хьаштаща, хIаьта цо гIо дергда юрта боахаме къахьегарий доходаш лакхъе.

9. Заготовительни организацещара колхозийи совхозийи договорни отношенеш мамогга дегIа а йоалае чIоагIа а е, плановии планал совгIеи продукци кийчъярах дола договорни декхараш кхоачашдарах бола оагIоний материальни бехктоккхам айбе. Промышленни предприятешца, хIаьта иштта торгови организацешца дола колхозийи совхозийи юкъарчал доаца гIулакхаш шерде, къаьстта чехка талха продукци дIаэцаш барашка ханнахьа дIакхачийтара.

Кийчъеш йолча продуктайи бедалеи дикал лакхъе, ассортимент тоа а е, заготовительнии торгови организацешка уж йовлга дикка кIезигде, цу организацейи хIаьта иштта продукци чакхйоахача предприятейи материально-технически база чIоагI а е, шер а е. Дика Iалашъяь йола складий помещенеши холодильникаши хьалъелга шерде.

10. **1966—1970 шерашка юрта боахаме производственни гIирсаш хьадараи технина эцараи еш йола паччахьалкхен централизованни капитальни вложенеш 41 млрд. сом хилийта лоархIалда.**

Индустриальни конструкцеши прогрессивни методаши юкъе а йоалаеш юрта хьалдеча гIирсий технически боарам лакхбе.

Юртара паччахьалкхен а колхозий юкъара подрядни гIирсий монтажни организацеш чIоагIъе.

Колхозаши совхозаши производственни, нах чубаха, культурно-бытовой гIирсаш хьалдара, хIаьта, иштта боахамаша централизованни а централизованни йоацаш а йолча капитальни вложеней чотах деча гIирсий монтажни балхий дукхалга хьежжа мел эш металлаца, турбашца, гIирсаш деча материалашца Iалашъе.

11. КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленума решенеша белгалдаьккхача тайпара 1966—1970 шерашка юрта боахама лойла 1790 эзар трактор (парна юкъе 780 эзар лаьтта оахараш а йолаш), 1100 эзар грузовой автомобилаш, 900 эзар тракторнии 275 эзар автомобилнии прицепаш, 550 эзар ялат чуэца комбайнаш, кхыйола юртбоахама техника. Трактораштеи, автомобилаштеи, юртбоахама машинаштеи эшача запасни частешца колхозаши совхозаши Iалашъе.

Iалама экономически зонашкеи хьалкхеча культурашкеи хьежжа шерра юкъейоалайойла чехка лела трактораш, дукхагIа прогрессивни йола универсальнии шерра кес лоацеи, дукха мугIараш долеи машинаш, хIаьта иштта цхьан ханна массехк технологически процессаш кхоачашъю комбинированни машинаш.

Кхашка, хьайбай боахамеи складашкеи мухьаш тIадотташ а Iодоахаш а долча балхашта механизаци яра боарам айбара де дезар де. Юрта боахама тела дукхагIа мухь кхухьеи дикагIа лелеи пайданагIа йола автомобилаш, автомобилийи тракторнии прицепаш дукхагIа яларца цхьана дикка дукхагIа самосвалаш, юртбоахама мухьаш дIа-юха кхухьа лаьрхIа йола автомобилаш, автокранаш, тракторни погрузчикаши кхыйола мухьаш тIадоттеи Iодоахеи средстваш.

Машинно-тракторни парках пайда эцилга хоадамболлаш лакхде, колхозаштеи совхозаштеи материально - технически гIулакхаш делга дIахо а тоаделга Iалашде, инженерно-технически служба тоае.

Юрта боахама хьашташ Iалашдара лакха овсарле йола лаьтта оахка, мелиоративнии хий деттеи машинаш, насосаш, кхыйола оборудовани кийчъелгеи, хьаелгеи, дIакхоачийталгеи сихде.

Юртбоахама техника дикал, тешаме хилар, дукхагIа яхилга дикка лакхделга Iалашде.

12. Пхе шера планаца лархIа машинно-тракторни парка, машиний узлашта, агрегаташта чоалханера ремонт сельхозтехника ремонтни предприятешкеи, хIаьта ремонта кхы тайпаш — колхозийи совхозийи мастерскешка елга Iалашдергдолаш **юрта боахама ремонтни база дегIайоагIилга.**

Совхозийи колхозийи ремонтни мастерскеш, сельхозтехника предприятеш Iалашъе металл тедача станокаща, ремонтно-технологически оборудованецеи приборащеи, ремонта индустриальни методаш юкъекхувла, ремонтни балхий дикал тоае, дIадодар кIезигде.

13. **Колхозаштеи совхозаштеи электрификаци яра балхаш дикка шерде.** Юртбоахамерча къахьегама овсарле лакхъяреи из аттача баккхареи духьа, хIаьта иштта юрташка бахача наха деш дола культурно-бытовой гIулакхаш тоадар духьа керттера теркам тIабахийта электроэнергех комплексни пайда эцара.

Пхе шера юрта боахаме электроэнергех пайда эцилга кхозза гаргга лакхлулга лархIа. Паччахьалкхен энерго системашкареи электростанцешкареи колхозаштеи совхозаштеи централизованно электричество яара удельни дакъа лакхде.

14. Юрта боахам технически Iалашбар, цунна интенсификаци яр лакхдалара, юрта боахама къахьегамхой болх дикагIа вIаштIехьбаккхареи къахьегамцара материальни безам айбареи ларда тIа **пхе шера совхозашкеи колхозашкеи къахьегама овсарле 40—45 процент лакхъе оттаде.**

Юртбоахама продукцега дIабода мах лохбе, производства рентабельность лакхъе гIерта.

15. **Юрта боахама централизованни планови кулгалделга** колхозийи совхозийи боахама инициативацеи шоай лоIамах хиларцеи нийса тарделга Iалашде. Совхозаш йиззача боахама расчета тIа яха, хIаьта колхозни производстве боахача юкъера расчет мамогга дегIайоалае, боахама кулгалхойи специалистийи бокъонаш шеръе, хIаьта цар производственни дятельностах бола бехктоккхам айбе.

Совхозашкара боахама - оперативни шийлоIаме **хилари, колхозни производствана доал дара демократически принципаши** мамогга дIегайоалае.

Дикка лакхбе колхозни совхозни производство дегIайоагIачара паччахьалкхен кредитий лоархIам, колхозаш юкъарчал доацаш банковски крелитовани ярга яха.

Производства керттерча средствaех дикагIа пайда эцарца, продукци дукхагIа яккхарца, къахьегама овсарле кхы а лакхъе, материально - технически ахчани средстваш кхомбеш дIаахийта юрта боахама болхлой материальни безам хулга айде.

16. Лаьттах, капитальни вложенеех, техникаех, хIаьта иштта къахьегама ресурсех дикагIа пайда эцар духьа **колхозаштеи совхозаштеи** специализаци е, отраслеш нийса тарлулга Iалаш а деш цар товарность лакхъе.

Колхозашкеи совхозашкеи цар организационно - боахама гIулакхаш тоадара йола планаш оттаелга Iалашде: моттигерча Iалама - экономически хьалашка хьежжа, данза даргдоацача, боахамий боккхали зIамигали къоастаде, специализаци е.

17. Колхозашкеи совхозашкеи, хIаьта иштта колхозий юкъарча организацешка юртбоахама продукташта переработка ю, гIишлой материалаш йоаха, тареи халкъа эша товараши, керттерча даькъе моттигерча бедалахи промышленноста отходехи ергйола подсобни предприятеши промыслаши дегIайоалае. Уж хила бакъахьа йолча юрташка цу промышленни предприятей сезонни филиалаш яхка оттаде. Колхозий, совхозий, колхозий юкъарча подсобни предприятештеи промыслаштеи паччахьалкхен ресурсех технологически оборудовании механизмаши, хIаьта хиланза яргйоацаш хуле бедали, упаковочни материалаши, тареи къестае.

18. **Колхозаши совхозаши специалистийи механизаторийи** кадращца чIоагIъе.

Агрономаши зоотехникаши кийчбарца цхьана шерде экономисташ, механикаш электрикаш, гидротехникаш, агрохимикаш, ветеринарнии баьцовгIаш лораяреи специалисташ, юрта боахача кхыбола специалисташ, кийчбелга. Колхозийи совхозийи кулгалхойи специалистийи экономически кийчо елга, юха кийчбелга вIашагIдолла. Цар пайда луш къахьега йиш хургйола хьалаш оттаде.

19. Колхознии совхознии производство дегIайоалаечара **Iилма лоархIам лакхбе.** Экономике, биологе, агротехнике, зоотехнике, производствана механизаци яра даькъера теоретически экспериментальнии тохкамаш делга шерде. Шоаш луш дола хьехамаш Iилман ларда тIа хиларах, колхознии совхознии производства практике Iилмана карагIдаьннар пайда луш дахьарах бола Iилма-тохкама учреждений бехктоккхам айбе.

Колхозашкеи совхозашкеи лаьттан карташ увттадара, лаьттан дикала мах бара, Iалама-экономически зонашца тардеш боахам лелабара системаш нийса увттаяра балхаш йистедаха. Юртбоахама органаши Iилма - тохкама учреждениеши декхарийла я колхознии совхознии производстве юртбоахама культураш дикагIа хьувкъилга, хьайбай продуктивность лакхлулга, техниках лакха овсарле йолаш пайда эцалга, доакъар кхом беш дIаухийтилга Iалашдергдола методаш гучаяхеи балха цкъе яхьеи.

20. Юрта нах чубаха цIенош, школаш, берий бешамаш, яслеш, больницаш, клубаш, библиотекаш, кинотеатраш, прачечнеш, пекарнеш **хьалъяра лоархIам боллаш балхаш де;** юрта бахача наха торгови гIулакхаш делга тоале, радиои телевидении шерагIа юкъекхахьа. Тайп-тайпарча районий моттигерча хьалашка хьежжа вахара культурно-бытовой хьалаш юртеи городеи башхало йолаш хилар дIадоаккхаргдола хаьдда йола мероприятеш а оттае, из программа шерра кхоачашъе а долале.

V. ТРАНСПОРТИ БУВЗАМИ

Транспортеи бувзамеи керттера декхараш да мехка экономиканеи берригача бахача нахаи мухьаш дIа-юха кхахьараи бувзама гIулакхаш дараи эшараш диззагIа Iалашделга, халкъа боахама цу лоархIамерча отраслешка дIахо а перевооружени елга, кердача районашка боахамаш дахнара лоархIам а беш цаI йола транспортни сети бувзама цаI йола автоматизированни системеи дегIайоалаелгеи дIахо тоаелгеи.

Транспортни бувзачашта рационализаци елгеи, транспорта тайпашта юкъе мухьаш кхухьалга экономически пайданагIа долча тайпара дIадекъалгеи Iалашде. Мухьаш чехкагIа кхача дезача дIакхачийта, гаьна дIахьа кхухьилгеи транспортни издержкаши кIезигъе. Мухьаш цхьан транспорта тIара кхычун тIа доттар вIашагIдоллилга, тоале, мухьаш тIадотташи Iодоахаши деча балхашта комплексни механизаци яра боарам айбе. Транспортни средствaех биззагIа пайда эца, сеца латтилгеи яьсса дIа-юха ухилгеи кIезигде. Автоматикеи вычислительни техникеи шерагIа юкъейоалае.

1. **Машиннаькъа транспорто** мухьаш кхухьилга 23 процент лакхде. Машиннаькъа транспорт дегIайоагIача керттера лостам лоархIалба машиннаькъий мухьаш кхахьареи нах дIа-юха кхувлареи торонаш лакхъелга. Керттерча даькъе паровой тяга электрическичунцеи тепловозничунцеи хувцилга чакхдаккха.

Поездий делара сухал айе. Улаши станцеши дIахо дегIайоагIилга, линешта автоблокировкацеи диспетчерски централизацецеи оборудовани елга, наькъашкарча балхашта механизаци яра темпаш лакхъелга Iалашде. 7 эзар километрага кхоачаш дIаьха дола машиннаькъаш дахка. Электри-

(ДIахододар 4-ча оагIо тIа).

1966—1970 ШЕРАШКА СССР ХАЛКЪА БОАХАМ ДЕГIАБОАЛАБАРА ПХЕ ШЕРА ПЛАНАХ ЙОЛА КПСС XXIII-ча СЪЕЗДА ДИРЕКТИВАШ

(ДIахододар. Долалур 1-чеи, 2-чеи, 3-чеи оагIош тIа.).

фицированни линей дIоахал 10 эзар километр лакхде.

Машиннаькъа транспорте къахьегама овсарле 23—25 процент лакхъе.

2. **Форда транспорта** мухьаш кхухьилга 1,8-зза дукхагIа хилийта. Торговн флотера универсальни специализированни кемаш дукхагIа хилийта, транспортни флота юкъара тоннаш 1,5-зза дукхагIа хилийта.

Порташта кемаш тIаэца а дIадахийта а могилга 40 процент гаргга лакхде. Порташка деча мухьаш тIадоттареи Iодахареи балхашта комплексни механизаци елга 90 процентага кхоачаде. Кемашта ремонт елга индустриальни методашка даккха; кемашта ремонт еча предприятей низаш алсамдаха.

3. **Додача хин флот** декхарийла да додача хин наькъашта гаргагIа дола мухьаш дIа-юха кхухьилга дизза карадерзаде. Эггара хьалха СибарегIеи хишкара флот, порташ, кемашта ремонт ю базаш дегIайоагIилгеи кемаш лелара хьалаш тоаделгзи оттаде. СССР Европейски даькъе цаI йола кIоаргача хин система хьаяра балхаш дIахо дахьа. Волго-Балтийски хин наькъах пайда эцилга лоархIам боллаш тоаде.

Додача хин флот дикагIа Iалашде шоаш лелача дуккха тоннаш кхухьача кемашца, секционни составашца, низ болча толкачашцеи сиха лелача пассажирски теплоходашцеи.

4. Турбашка гIолла мехкдаьттеи мехкдаьтта продукташи дIаухийталга 2-зза гаргга алсамдаккха, 12 эзар километр гаргга дIоахал дола **трубопроводаш** йохкилга Iалашде. Мехкдаьтта продукташ леррах дIаухийтилга шерагIа юкъедоаладе, трубопроводни боахама автоматизаци елга лакхде.

5. Массане а юкъа пайда эцаш лелаеча **автомобильни транспорто** мухьаш кхухьилга 1,7-зза лакхде. Паркера автомобильни поездийи йоккхийча самосвалийи удельни дозал лакхде. Бахача наха гIулакх ду автомобильни парк алсамъяккха.

Автобусашца нах дIа-юха кхувлилга 1,9-зза лакхде, парк хIанзарча автобусашца дикагIа Iалашъе, массане а юкъара пайда ийбу гаражаши станцеши хьалъелга шерде.

Автомобильни наькъаш хьалделгеи царна реконструкци елгеи дIахьолга Iалашде, къаьстта юрташка. Пхе шера 63 эзар километр гаргга дIоахал дола чIоагIа автомобильни наькъаш дахка.

6. **Фен транспорта** (самолеташцеи вертолеташцеи) пассажираш дIа-юха кхувлилга 1,8-зза лакхде. Союзни лоархIам болча линеш тIа 35—40, хIаьта моттигерча линешка 200 аэропорт хьалъе. Союзни лоархIам болча магистралашкарча аэропорташка самолеташ Iоховша йолхача хана автоматически ахавтоматически управлени йолча системашцеи, лелаш управлени яра йолча хIанзарча радиотехнически оборудованецеи Iалашъе.

7. **Городской электрически транспорт** лоархIам боллаш дегIайоалае. Метрополитена линей дIоахал 85 километр, трамвайни наькъаш 1400 километри троллейбусни линеш 2900 километри дукхагIа де. 50 процент гаргарча трамвайни наькъашта реконструкци е. Метрополитена лела состав 1200 вагона, 11 эзар троллейбусаи 10 эзар трамвайни вагонаи дукхагIа е.

8. Бувзама дерригача тайпашца бахача нахаи халкъа боахамаи гIулакхаш делга тоаде. Информаце деррига тайпаш цахалдаши тешамеи дIакхоачийтилга Iалашдергдола цаI йола бувзама автоматизированни система хьаяра балхаш сихде. Бувзама городашта юкъерча телефонни каналий йIоахал 2,5-зза, телефонни станцей емкость 1,8-зза лакхъе, радиовещательни телевизионни станцей сеть шеръе, гаьнарча моттигашка телевидене программа дIаялеи бувзам вIаштIехьбаккхеи пайда эца Лаьттаи искусственни спутникех.

VI. КАПИТАЛЬНИ ГIИШЛОШ ХЬАЛЪЯР

Капитальни гIишлошъяра даькъе керттера декхар латт капитальни вложенеех дикка дукхагIа пайда эцарах, керда мощносташ, наха чубаха цIеноши кхыйола объекташи лоацача ханашкеи кIезигагIа рузкъа дIадохийташи хьалъяь йоахилга Iалашдарах, гIишлой балхий дикал айярах.

1. Финансироване массайолча источникашка гIолла 1966—1970 шерашка СССР халкъа боахамга йохийтача **капитальни вложеней юкъара боарам** 310 млрд. сом гаргга хилба, из хул 1961—1965 шерашкачул 47 процент дукхагIа.

Белгалъьча капитальни вложенеех хьожаде:

промышленность, транспорт, бувзам дегIабоалабара 152 млрд. сом гаргга;

юрта боахама производственни гIирсаш дараи техника эцараи — 71 млрд. сом;

нах чубаха цIеноши, коммунальни культурно-бытовойи гIирсаш хьалдара 75 млрд. сом гаргга.

2. **Капитальни вложенеех боала пайда** лакхбара уж хьожайойла эггара хьалхарча аргIанна болх беш йолча предприятешта технически перевооружени яра, производствана механизации автоматизации яра, цун специализаци чIоагIъяра, технологи тоаяра, тIехьаюса моттигаш дIаяхара, кхыча организационно - технически мероприятешта. Наькъаца Iалашде лерхI мощносташи арахеца продукции керда хIанзарчул сихагIа а кIезигагIа хIама дIадодаш а дегIайоалае. Цу болх беш йолча предприятей производство дегIаяра фондеи банка кредитеи чотах болх беш йолча предприятешта технически перевооружени яра йохийта капитальни вложенеш дукхагIа хилийта.

Капитальни вложенеш эггара хьалхарча аргIанна йолаяь гIишлонаш болх бе йолаялийта еза объекташи хьалъяь яхарга яхийта, хIаьта цун ларда тIа сихъе производственни мощносташи керттера фондаши болх бе йолаялийтара темпаш.

3. **Капитальни вложенешта планированиелгеи** хьалъеча объекташта технико-экономически обосновани елгеи тоаде. Продукци хьаечеи из дIакхоачачеи предприятей мощносташ, хIаьта иштта наха чубаха коммунальни, культурно - бытовой гIулакхашта лаьрхIа объекташ болх бе йолаялийтара ханаш увттаеш дагабоалилга Iалашде. ГIишлошъеча шерагIа юкъейоалае еза планировании доал дареи сетевой методаш вычислительни техника ларда тIа.

4. **ГIишлошъелга дарегIа хилийтар Iалашде,** болх беш йолча мощностейчул чухнахьа хургдолаш лохде деза керда болх бе дIайолайолийтача мощностей единицага дIададар, оттадаьча нормага кхоачаеш лоацъе гIишлошъяра ханаш, производственни мощносташ комплексно болх бе йолаялийта.

ГIишлошъю материалаш дикка кхоелга оттаде. Цементи хьун-материалаши кIезигагIа дIаахийта еза.

Производственни гIишлошъяра сметни махи гIишлоний - монтажни балхашка дIадодари кIезигде.

5. **ГIишлошъеча индустриализаци яра боарам** лакхбе, заводашка еча унифицированни элементех зданешteи сооружененштеи монтаж яра комплексни механизированни процесс. ГIишлошъяра производствах елга дага а кхоабаш.

ГIишлошъю организацеш лакха овсарле йолча техникаца кийчъе. ГIишлошъеча машинашеи механизмашеи беш бола болх 15—30 процент айбе.

ГIишлошъяра - монтажни балхаш деш подрядни хьисап юкъедоаладелга шерде. ГIишлошъю-монтажни балхашта юкъейоалае дикагIа йола методаши технологии. ГIишлошъечара къахьегама овсарле 35—40 процент лакхъе.

6. ГIишлошъяра производствана **экономически стимулировани елга чIоагIде.** ГIишлошъеча-монтажни организацешта боахама гIулакхашта шоай лоIамах хилара йоккха бокъо ле, гIишлошъечара тIабоагIача пайдан роль лакхъе, гIишлошъяра ханаш лоацъярца, балха дикал лакха яккхарца дIабода мах чухнахьа баккхарца гIишлошъеча болхлой материальни безам тIабахийта.

7. **Проектно-сметни гIуланх тоаде.** ГIишлошъяреи реконструкци яреи проекташ оттаеш Iалашде Iилманнеи техниканнеи карагIдаьнначоа чот елгеи капитальни вложенеех боала пайда дукхагIа хулийтилгеи.

ГIишлошъярга, проектай дикалга хьажараи, сметни мах нийса оттабараи бола проектни организацейи, министерствайи, ведомствайи, хIаьта иштта экспертиза организаций бехктокхам айбе. Проекташи сметаши оттаяра ханаш лоацъе.

VII. ХАЛКЪА ВАХАРА МАТЕРИАЛЬНИ ХЬАЛ-ТОРОИ КУЛЬТУРНИ БОАРАМИ ЛАКХБАР

Социалистически производства кхоачашде дезаш лерхIа керттера гIулакх дегIаухаш дола материальни а культурни а хьакъехьа халкъа эшараш тIа-тIа дукхагIа Iалашделга доландаь, тIадоагIача пхе шера чухь Iалашдолда къахьегама овсарле дегIаяра, материальни рузкъаш хьадара боарам дукхагIа хилийтара, къаман доход дегIаахара темпаш сихъяра ларда тIа халкъа хьалторо лоархIамболлаш дIахо лакхъелга.

Керттера дола ер декхараш кхоачашде дезаш лоархIалда:

— болхлойи гIулакхерча наьхеи алапи 1966 — 1970 шерашка лакхдолда юкъера лаьрхIача 20 процентал кIезигагIа доацаш, хIаьта общественни боахамгара йола колхозхой ахчан а натуральни а доходаш—юккъера лаьрхIача 35—40 процент, цунца колхозхой къахьегамах телача маьха боарам болхлойи гIулакхерча наьхеи къахьегамах телача маьха боарама гарга бахар Iалаш а деш;

— бахаш болча наха эшаш йола кхачан продукташи промышленни товараши дукхагIа хулийтилга Iалашдолда, потреблене структура дикагIа хулийташ тоайойла. Пачхьалкхени кооперативнии торговле сете гIолла халкъа эша **товараш дохнилга алсамдоаккхалда** 1,4-ззанел кIезигагIа доацаш. Цу товарий ассортимент шер а йойла, цар дикал лакх а йойла;

— 40 процентал кIезигагIа доацаш алсамдоахалда потреблене общественни фондай чотах бахаш болча наха тела ахчаши льготаши: социальни страхованех Iалашбар, тайп - тайпара пособеш, пенсеш, стипендеш, отпускаех водаш телар, мах боацаш дешийтари мах боацаш медицински Iалашбари, мах боацаш е льготни хьалех санаторешкеи салаIара цIеношкеи аха путевкаш телар, берий бешамаши яслеши делаяр, социально - культурни Iалаiнбара кхыйола формаш хилийтара;

— 1,3-зза лакхболба наха чуIе цIенош хьалдара боарам, цар дикал лакхйойла. Пачхьалкхеи капитальни вложенейи наха чуIе цIеноош хьалдара коопераце средствайи чотах городашка, болхлой поселкашка, совхозашка хьалдолда ерригa дIалаьрхIача дIадахача пхе шерарчул 100 миллион квадратни метр дукхагIа хула цIеноош; дикка тоадолда бахаш болча наха коммунально-бытовойи культурни гIулакхаш делга.

1. **Болхлойи гIулакхерча наьхеи алапи лакхделга** чакхдоаккхалда керттерча укх лостамегIа:

халкъа боахамерча алапе эггара кIезигагIа дола боарамаш бетта 60 сомага кхаччалца лакхдолда, цунца цхьан ханна юкъерча боараме алапи ийдеча болхлойи гIулакхерча наьхеи категорей ставкаши окладаши алсам а йоахаш.

Болхлошта, инженерно - технически болхлошта, гIулакхерча наха къахьегамах телар лакхдолда планированеи экономически стимулированеи кердача методашка йоахача предприятешка хулийтача материальни поощрене фондий чотах. Дикка чIоагIа лакхдолда доаккхаш долча алапена юкъера премейи цкъа луча вознаграждененейи дакъа, цунца хIара болхлочун хьашташ предприяте коллектива а бIарчча общества а хьаштаца дизза гIагIа цхьана тардолийтилга Iалаш а деш. Цу хьаста чотах къахьегамах телар производство дегIайоалаяраи цун эффективность лакхъяраи юкъе хIара коллективо а къаьст - къаьстача болхлочо а лоаца дакъа лоархIам болашагIа мел хула дукхагIа лакхлуш хургба:

алапена тIакхета коэффициенташ хIанз оттаяь йолча Дальни Востока, СибарегIеи, Европейски Къилбаседеи районашка ядача предприятейи организацейи болхлой а гIулакхерча наьха а алапена тIакхета уж коэффициенташ юкъехьойла. ГаьнагIарча Къилбаседеи районашка а царца дIанийсъьча моттигашка а болх беш барашта йола льготаш шерйойла.

Алапи лакхдара дола гIулакхаш чакхдоахаш чIоагIагIа хулийтийла къахьегама хьалаш халеи зеннеи долча доакъошка, лаьттанна кIалхарча балхашка, лакхъяь интенсивность йолча балхашка болча болхлой къахьегамах мах телара йола совленаш. Къахьегамах мах телара формаш а системаш а толашагIа хулийташ тоайойла, къаьстта йола уйла къахьегама овсарле дегIайоалаяра, технически прогресс сихъяра, продукце дикал лакхъяра стимулировани ю цар лоархIам чIоагIбара тIа а ерзаеш.

2. Белгалдеча общественни производство дегIайоалаярга, Iилма дегIадарга, бахаш бола нах Iалашбара сфера шеръяларга хьежжа **1970 шера 91—92 миллион саг хургволаш къоастайойла халкъа боахамерча болхлойи гIулакхерча наьхеи дукхал.**

3. Предприятей, учреждений, организацей болхлойи гIулакхера нахи плана боараме, хIанз оттаяь кIиранна йолча ерригача балха хана йIоахал хувца а ца хувцаш, **пхе дени балха кIиранга** (пхиъ балха дии шиъ мукъа дии) боахилга Iалашдолда; цо аттача доахаргда болхлой къахьегама хьалаш, шеръергья цар квалификации культурни боарами дIахо лакхбара йола торонаш, хIаьта иштта производственни фондех пайда ийбара эффективность дегIаяра гIо а дергда.

4. Болхлойи гIулакхерча наьхеи цхьайолча категорей алапе тIара йола **налогаш дIахо а тIераяхареи лохъяреи** хьакъехьа дола гIулакхаш чакхдоахилга Iалашдолда.

5. ХIанзарча ханара **кхерамзлен техника** средстваш предприятешка шерагIа юкъекхухьилгеи **санитарно-гигиенически хьалаш** хулийтилгеи Iалашдолда. Цу гIулакха хиланза яргIоаца машинаши приспособленеши, хIаьта иштта специальни барзкъаши кога гIирсаши дукхагIа хьа а долда, цар дикал тоа а йойла. Цу белгалдаьча гIулакхашта лаьрххIа йола производстваш яхка езаш лоархIалда.

6. Къахьегама овсарле лакхъяреи колхозий къахьегама ресурсех дерригa шу чакхдаллалца дикагIа пайда ийбареи наькъаца дикка дукхагIа хулийтийла колхозхошта общественни боахамгара тIауха доходаш. **ДIах-дIахо хьош юкъехьолда колхозхой къахьегамах хIара бетта чIоагIам боллаш мах телилга; из хила беза ужжамо долча кхоачашъеча нормаехи совхозий болхлошта долча алапега хьежжа.** ТолашагIа хулийташ тоайойла колхозхой къахьегамах телара, натуральни а ахчан а поощрене система, поощреней боарамаш духхьала производствой къахьегама овсарлеи дегIаярга, продукце дикал лакхъяргеи цунга дIадодар лохдаргеи хьежжа а хургдолаш. Юрта бахаш болча наьха доходаш духхьювлача хьастех цаI хила беза цар шоай коа тIара боахам а.

7. Болхлой, гIулакхера нах, колхозхой **пенсешца Iалашбар дIахо а тоаде дезаш** лоархIалда.

Болхлой, гIулакхерча наьха, колхозхой къабаларах хьожадаьча пенсей эггара кIезигагIа дола боарамаш лакхдолда.

Къабаларах хьожадаь пенсеш 50 шу даьлча деиз хургдолаш оттадолда цхьадолча доакъошкарча, къахьегама лакха интенсивность йолча балхашка болча промышленни предприятей болхлой-кхалнаьха цхьаццайолча категорешта.

Пенсеш ийдара яьнна хила езача ханеи пенсеш хьежадара порядкаи даькъе болхлошцеи гIулакхерча нахацеи дIанийсболба колхозхой.

Колхозхошта — 1 группа инвалидашта пенсей эггара кIезигагIара боарамаш лакх а долда, хIаьта иштта колхозхошта — къахьегама сакхат е профессиональни лазар хиларах инвалидаш хиннача III группа инвалидашта пенсеш хьежаделга юкъе а хьолда.

8. Бахача наха эшаш йолча кхачан продукташ структура дикагIа хулийтийла. **Бахаш болча наха сага сих кхоача дулхи дулха продукташи юккъера лаьрхIача 20—25 процент шурен шурий продукташи — 15—18, шекар — дукха совгIа-эшашагIа доацаш 25, баьца дааращи харбазаш-насташи — 35—40, ганарий даьтта — 40—46, соми комсаши — 45—50, чкъареи чкъаран продукташи — 50—60 процент алсамйоахийла.**

Бахаш болча нахага кIадаш, барзкъаш, трикотажни изделеш йохкилга 1,4-зза алсамдоаккхалда, цар даькъе тIехнахьеи чухнахьеи дувхо пазата барзкъаш дохкилга 1,9-зза алсамдоаккхалда.

9. **Тоадолда баха нах торговле хьакъехьа Iалашбелга,** юрташка бахаш болча наьха доходаш дегIаахарга хьежжа юртий моттигашка торговли сихагIа дегIааха езаш хилар белгал а деш.

Массе а моттигашка шерйойла кхачан товарий ассортимент, хьалхарча аргIанна маькха-булкай, кондитерски, макаронашха йолча хIамай, шурий продуктай, ганарий а хьайбай а хьоаналий, консервай, халкъа потреблене кхыча товарий ассортименташ а шеръеш. Дикка тоайойла пачхьалкхени кооперативнии торговле сете гIолла бахаш болча нахага йохкача коартолийи баьца даарийи дикал.

Къаьстта уйла тIайохийтийла бахаш болча наха, къаьстта а юрташка бахаш барашa, хетташ дола культурно-бытовой а боахама а гIулакхашта эша товараш а, хIаьта иштта гIишлой материалаш а хилийтара. Дикка алсамдоаккхалда радиоприемникаши радиолаши, телевизораш, мебель, цIагIа лелаю холодильникаш, легковой автомобилаш, мопедаш, мотовелосипедаш, хьуна материалаш, цемент, кIаьда йола тхов тIа ехка хIамаш, шифер йохкилга.

Шердолда моттигашкарча ресурсех хьаду товараш дохкилга, алсамдоаккхалда мах беча организацешца колхозашкареи бахаш болча нахагареи сов йола юртбоахама продукташ а, хIаьта иштта хьуна сом, комараш, грибаш, модз ийделга. Дикка тоайойла колхозни базарашкара торговли, базарашка сом, баьца дааращ, кхыйола продукташ йохкара юкъе колхозаша шерагIа дакъа лувцара эша хьалаш хулийталда; вIаштIехьдоаккхалда совхозаша сов йола продукташ базарашка е магазинашка гIолла юкъарчал доацаш бахача нахага йохкилга.

Торговле болхлой дикагIа дух тIа бувла беза бахача наха хеттача халкъа потреблене товарий, товарни фондаш мехка районашка гIолла дIа-са нийсъе еза наха эшаш дараш малагIа товараш да теркал а деш, цу даькъе сезонни, климатически хьалий, хIаьта иштта къамий башхалоний терко а еш.

Шеррача масштабегIа юкъекхухьийла прогрессивни, бахаш болча наха аьттув бола торговле формаш — товарашта дола заказаш хьанйделга, уж цIагIа дIакхухьилга, образецех дохкилга, кхыдараш. ДегIакхувлалда посылкашца а дIа-са кхухьаш а товараш дохкилга, къаьстта юрташка. Магазиний, цар даькъе потребительски коопераце магазиний, пачхьалкхен а кооперативни а складий, холодильникий, хранилищай сеть шерйойла.

Халкъа потреблене товараш деча предприятей болхлошa ший ханнахьа чакхдоахалда цу товарий ассортимент шеръяра а дикал лакхъяра а дола гIулакхаш, бахаш болча наха хеттарашка а маьхаш деча организацей заказашка а хьежжа.

Торговлеи общественни кхачани предприятей балха общественни тIахьожам лоаттабара юкъе болхлоша, гIулакхерча наха, колхозхоша, цIен-нoаноша хьинаре дакъа лувцилга Iалашдолда.

10. **Пхе шера чухь общественни кхачан предприятей оборот дукха совгIа-эшашагIа йоацаш 45 процент алсамйоаккхийла,** хIаьта шоай продукци арахецилга — 70 процент. Столовешка, закусочнешка, кафешка, ресторанашка наха гIулакх дара культура лакхйойла; цу предприятей сеть шерйойла. Къаьстта уйла тIайохийтийла предприятешкарча, учреждененшкарча, совхозашкарча, дешара заведененшкарча столовешка кийчбеча кхачан дикал лакхъяра а болхлой, гIулакхера нах, студенташ, дешархой Iалашбелга дикагIа хулийташ тоадара а.

11. Бахача наьха реальни доходаш лакхъяр духьа, халкъа потреблене товараш хьаделга а хиланза дардгдоаца товараши финансови ресурсаши Iоалелга а дегIа ме доагIа **чанхдоахалда къаьст-къаьстача кхачан а промышленни а товарий пачхьалкхен розничны маьхаш лохдара дола гIулакхаш,** эггара хьалхагIа берий ассортимента товарий маьхаш а лохдеш.

Iалашдолда дIахо а **ахчан обращени чIоагIъелга,** хIама эцара бола сома низ лакхбелга, бахаш болча наьха реальни доходаш дегIаахараи болхлой шоай къахьегамах хьахулаш долчун хьаштдолаш хилар чIоагIдараи хиланза дардгдоаца хьал из махиллара.

12. **Наха чуIе цIеноош хьалделга шер а долда, бахаш бола нах чуIеча цIеношца Iалашбар дегIа а доаладолда.**

1966—1970 шерашка городашка, болхлой посевнашка, совхозашка пачхьалкхен капитальни вложенейи кооперативни средствайи чотах хьалдолда ерригa а 400 миллион гаргга кв. метр хула наха чуIе цIеноош, къаьстта уйла юрташкарча моттигашка наха чуIе цIеноош хьалделга шердара тIа а ерзаеш.

Бахача наьхеи колхозийи низашца юрташка наха чуIе 2—2,5 миллион цIаи городашка, болхлой поседкашка, совхозашка, пачхьалкхен кредита новкъостал а долаш, болхлойи гIулакхерча наьхеи низашца 80 миллионал дукхагIа кв. метр йола наьха шоай доалахьа долеи наха чуIе цIеноши хьалде дезаш лоархIалда.

Социально-культурни гIулакхаш дареи наха чуIе цIеноош хьалдареи фонда чотах предприятей болхлоштеи гIулакхерча нахаи дола цIеноош хьаделга шердолда. 3—4-зза алсамдоаккхалда кооперативни хьисапе наха чуIе цIеноош хьалделга, уж хьалдара безам тIагIоргболеи наха чуIе цIеноош хьалдара йолча кооперативашта нах нонагIа юкъе озаргболеи гIулакхаш а деш. Пачхьалкхен кредита новкъосталцеи шоай доалахьарча средствай чотахи къаьстта шоай дола наха чуIе цIеноош хьалдара болхлошта, гIулакхерча наха, колхозхошта гIо лоаттадолда.

Наха чуIе цIеноош хьалдара дикали уж вахара аьттув болаш хилара боарами лакхболба. Йолаш йола нах чуIеча цIеной фонд меттахьа лоаттаелга, уж вахара аьттув болаш хилар лакхлелга, царех пайда ийбар тоаделга Iалашдара эша гIулакхаш долда.

Тоадолда баха нах коммунальни хьакъехьа Iалашбар. Керттерча даькъе чакхдоаккхалда ерригa городаш хица Iалашъяр централизованни хулийтилга. Нах чуIеча цIеношка газ йиллара боарам лакхболба городашка 50—55 процентага кхаччалцеи юрташка 20—25 процентага кхаччалцеи. Газ юллийла 1000 кIезигагIа йоацача городашкеи городий тайпарча нах бахача пункташкеи. Электроэнергех шерагIа пайда эцалба бахача наьха бытовой хьашташ Iалашдара. Электроэнерги городашка бахача наьха коммунально - бытовой гIулакхашта эшарашта дIахецилга 1,6-ззеи юрташка бахача наьха коммунально-бытовой гIулакхашта эшарашта дIахецилга 3-ззанел тIехи алсамдоаккхалда. Городской пассажирски транспорта дерригa тайпаш дIахо дегIадоаладе дезаш хилари бахаш бола нах цунца Iалашбелга дикка тоаде дезаш лоархIалда, городашка пассажираш дIа-са кхувлилга 1,5-ззанел кIезигагIа доацаш алсам а доаккхаш.

Тоадолда арахьара тIахьежача гуш дола цIеной, нах бахача районий, городий, поселкай куц. Лакхйойла городийи поселкайи планировкай а цига хьалдеча гIирсий а дикал. Тоадолда нах бахача пункташкара санитарни хьал, цIенхаштта къовсам лоаттаболба городашкареи болхлой поселкашкареи хи а фе а бассейнаш бIехъеш хиларца, чIоагIа хулийталда Iалам лораделга, къаьстта йоккхийча городашта гонахьарча зонашка.

13. Iалашдолда **бахача наха гIулакх дара дерригa тайпаш дегIадоаладелга.** Вахара гIулакхашца нах Iалашбара службах халкъа боахама доккха механизированни дакъа хулийталда. Бахача наха деча вахара эшача гIулакхий боарам дукха совгIа-эшашагIа боацаш 2,3-зза, цу даькъе юрташка 3-ззанел дукхагIа алсамбоаккхалба 1970 шу тIакхоачаш. Барзкъаш химически цIенделга 6-зза, чуIеча цIеношта ремонт яр 8-зза, бытовой машинаштеи приборaштеи, транспортни средствашта, мебела ремонт яр 3-зза дегIадоагIилга Iалашдолда.

Стационарнии дIа-са ухеи мастерскеши приемни пункташи а йолаш йолча наьха вахара эша гIулакхаш деча механизированни предприятей сеть шеръе езаш лоархIийла. Наха вахара эша гIулакхаш деча предприятешта специализаци елга чакх а доаккхалда, уж технически хьакъехьа кийчъенна хилар дикагIа тоа а долда. Юрташка вIашагIйоххийла гарга гIолла ядача городийи районни центрийи наха вахара эша гIулакхаш деча предприятей филиалаши приемни пункташи.

Наха вахара эша гIулакхаш деча служба болхлой лоархIамегIа дола декхар да баха нах Iалашбара культура, балхий дикал лакхъелгеи уж балхаш кхоачашдара ханаш лоацъелгеи.

14. **ДIахо халкъа образовани дегIайоалае езаш, бахача наьха юкъараобразовательни боарами кадраш кийчъяра дикали** лакхъе езаш лоархIийла. Пхе шера чухь керттерча даькъе чакхдоаккхалда берригача кагирхоша юкъера дешар дешилга юкъедахьар.

ДIаьхдаь ди долча школашкарчеи группашкарчеи дешархой дукхал 2-ззанел дукхагIеи болхлойи, юртийи, кагирхойи школашкарча дешархой дукхал 1,4-ззанел дукхагIеи алсамйоаккхийла.

Деша даха ха йоацача берий пачхьалкхен учрежденешкарча берий дукхал 12,2 миллион сагага дIакхоачайойла, уж 1965 шерарчул 1,6-зза дукхагIа а хул. Цо йиш хулийтаргья городашка баха нах эшача берий учреждененшца керттерча даькъе Iалашбе а юрташка баха нах царца дикка дикагIа Iалашбе а.

Пхе шера чухь кийчболба 7 миллионал дукха совгIа-эшашагIа боацаш лакхереи юкъера специальни образовани йола специалисташ, е 1961—1965 шерашкарчул 65 процент дукхагIа. 1970 шера юкъерча специальни дешара заведенешка 1600 эзарй лакхерча дешара заведенешка 940 эзари сагага дIакхоачадолда дешархой дIаийбелга. Специалисташ кийчбара дикал тоайойла.

Халкъа боахама дерригача доакъошта квалифицированни болхлой кийчбелга шердолда. Профессионально-технически дешара заведенешка дешархой дIаийбелга 1970 шера 1700—1800 эзар сагага дIакхоачадолда, уж дIадахача пхе шера чухь юкъера лаьрхIача шера дIаийбаьреи 1,7—1,8-зза дукхагIа а болаш.

15. **Городашна а юрташна а бахача наха медицински новкъостал делга тоаделга** Iалашдолда. Шеррача масштабех доаржадолда хIанзарча ханарча медицински оборудованеца кийчъяь керда больницаш хьалъелга. Алсамйоаккхийла специализированни медицински новкъостал лоаттаделга Iалашде могаргдолча дукхача профилех йолча городской а юртий районни а йоккхийча больницай поликлиникай сеть, кхадиаьхеи берийи дарбан-профилактически учрежденей сеть шеръяра къаьстта уйла тIа а ерзаеш. Больницашкарча менгей дукхал 1970 шера 2680 эзарнега дIакхоачайойла.

Медицински промышленноста продукци арахецилга 1,7-ззанел дукхагIа алсамдоаккхалда. Медицински инструменташ, прибораш, аппараташ, оборудовани, молхай препараташ, къаьстта а дега-пхьаьнийи психически лазараш, туберкулез, Iовш дола дестамаш, дIа-са дувлеи вирусни лазараш ца хилийтара а царна дарбаш дара а йола эффективни медикаменташ хьаелга а царех пайда ийбелга а дикка шердолда. Керда медицински изделеш промышленни производствана юкъекхахьара ханаш лоацйойла. Алсамдоаккхалда кийча молхаш хьаелга, хIаьта цар ассортимент шер а йойла. Баха нах бизза Iалатболба хиланза яргIоацачa медикаменташца.

Къахьегамхошта санаторно - курортни дарбаш делгеи салаIар вIаштIехьдоахилгеи дIахо тоадара дола гIулакхаш долда, шерйойла санаторей, пансионатий, салаIара долча цIеной, туристски базай, пионерски лагерий, спортивни гIирсий сеть. Алсамйоаккхийла къоаноштеи инвалидаштеи долча цIеной-интернатий сеть.

Бахача наьха быта шерагIа юкъехухьалде дукхача наха леладу физически культураи спортеи тайпаш, уж юкъараобразовательни школашка, лакхерча а специальни а дешара заведенешка дегIакхувлара къаьстта уйла тIа а йохийташ.

16. Культураи искусстваи учреждений сеть шерра дегIайоалае езаш хилари **баха нах культурни хьакъехьа Iалашбелга массе а оагIора тоаде** дезаш лоархIалда, къаьстта а юрташка. Алсамйоаккхийла театрий, массанена а йолча библиотекай, клубий дукхал, цар материально-технически база чIоагI а еш. Киноустановкай дукхал 160 эзарнега дIакхоачайойла, юрташка цар сеть шеръяра уйла тIа а ерзаеш.

Городеи юртеи а, хIаьта иштта мехка тайп-тайпарча районий а культурни боарамаш вIаши гаргадигара лоархIаме хила езаш йола телевидени (цу даькъе тайп-тайпара бос бар а тIехьа) шерагIа дегIайоалаяра дола гIулакхаш чакхдоахалда. Телевиденеи радиои программай чулоацам дикагIа хулийташ тоаболба.

Издательски гIулакхи полиграфически промышленности дIахо а дегIакхувлилга Iалашдолда. Книжкай тираж дукха совгIа-эшашагIа доацаш 25 процент, журналий яр — 1,5-ззанел дукхагIа, газетий яр — дукха совгIа-эшашагIа доацаш 40 процент алсамйоаккхийла. Книжкаш а кхыйола изданеш а полиграфически кийчъяра дикал тоайойла.

Бахача нахага почтови корреспонденци, газеташ, журналаш дIакхоачийтилга сихагIа хулийталда. ВIаштIехьдоаккхалда центральни газетий текст фототелеграфни методагIа мехка эггара йоккхагIча городашка чехка дIателилга, Москве газеташ арадувлача дийнахьа уж кепа а детташ, цу городашка бахаш болча нахага дIакхачийтар духьа.

* * *

Болхлойи гIулакхерча наьхеи алапи лакхделга, колхозхой ахчани натуральни доходаш алсамйоахилга, пачхьалкхени кооперативни торговлера а, хIаьта иштта колхозни базарашкара а маьхаш лохделга, общественни фондашкара кхоача потребляни шеръелга лерхIаш хилар дIа а лоархIаш, дукха совгIа-эшашагIа доацаш 1,3-зза лакхйойла бахача наьха сага сих йола реальни доходаш.

Къахьегамхой материальни хьал-торо дегIайоалаяра хьакъехьа, эггара а хьалхагIа алапи лакхдара хьакъехьа йола заданеш кхы тIех хила йиш йоацаш ца хилар белгалду съездо.

Производства эффективность лакхъяра йола къахьегамхой инициатива дегIаахаро, доал дара керда экономически методаш юкъехкахьаро, предприятей болх тоабара чотах материальни поощрене ахчан фонд алсамъяларо торо хулийт распределени къахьегамга хьежжа еча социалистически принципашца тар а деш къахьегамхой реальни доходаш дикка лакхъе.

VIII. СОЮЗНИ РЕСПУБЛИКАЙ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНИ НИЗАШ ДIА-ХЬА НИЙСДАРИ БОАХАМ ДЕГIАБОАЛАБАРИ

Общественни производства эффективность лакхъяра декхараша дIадех дIахо а союзни республикайи экономически районийи производительни низаш дIа-юха нийсделга тоадар, боахам комплексни дегIабоалабелгеи специализаци елгеи, къахьега могаргдола баха нах биззагIа производствана юкъеозилга, халкъа боахама доал дара отраслеви принципаца территориальни планировани нийсса оттаелга.

Производительни низаш дIа-юха нийсделга тоадара е керттера лостамаш лоархIалда.

1. ДарегIа дола доагора-энергетически бедалеи кхоачамаш долча **мехка малхбоалеи районашка** лакхача темпашца дегIадоаладолда доагор, электроэнерги йоаккхилга, бос болча металлургеи химически промышленностеи энерги дукха дIайода продукце тайпаш арахецилга, хIаьта иштта дахчана кIоаргга переработка елга. 1970 шера ерригсоюзни кIор боаккхача юкъерча Урала Малхбоалехьарча районий удельни дозал 45 процентага кхоачадолда (цунца хьайийлача способах боаккхар —77 процентага а кхоачаш), Iалама газ — 35 процентагеи мехкдаьтта 16 процентагеи кхоачаш; ерригсоюзни йоаккхачох электроэнерги — 28 процентага кхоачаш, алюмини — 65 процентага, глинозем — 37 процентага, Iаьржа цIаста —58 процентага, целлюлова — 28 процентага, картон — 31 процентага кхоачаш. Бахача наха вахараи къахьегараи эша дика хьалаш а даиман хургйола кадраш а хьахилийта лерхIаш малхбоалени къилбаседени районашка мехка юкъерчарел тIех йолча темпашца наха чубаха — коммунальни культурно - бытовойи гIишлош хьалъелга Iалашдолда.

2. Йоккхий производственни фондаши къахьегама ресурсаши йолча **мехка Европейски даькъа экономически районашкеи Уралеи** болх беш йола производственни мощносташ дукхагIча даькъе эргаьха тоаяреи царех дикагIа пайда эцареи наькъаца дIахо а производительни низаш дегIадоаладарга хьожалда, къаьстта сменность лакхъяреи оборудованега дукхагIа болх байтареи чотах, хIаьта иштта промышленноста дукха къахьега дезача доакъой керда предприятеш хьалъяра наькъаца а доаладеш. Цу районашка керда предприятеш хьал ца яри болх беш йола дукха энерги дIайода предприятеш дегIаахара доазув оттаделгеи правило а хинна дIаоттала.

3. **Къахьегама ресурсех пайда эцилга тоадеи промышленность дикагIа дIа-юха нийсъеи лерхIаш** керда предприятеш хьал йойла керттерча даькъе юкъерчеи йоккха йоацачеи городашка, маIача наьхеи кхалнаьхеи къахьегамах пайда эца безаш хилара лоархIам а беш. Йоккхача городашка промышленность дегIайоалае еза производственни мощностех дикагIа пайда эцареи болх беш йола заводаш экономически пайдане хургйолаш эргаьха тоаяреи, хIаьта иштта цу городашка бахача наха а боахама гIулакх деш йола керда предприятеш хьалъяреи наькъаца.

4. **Эргадаьха тоадолда районашта юкъереи, республикашта юкъереи бувзамаш,** къаьстта мехка малхбузерчеи малхбоалерчеи районашта юкъера дараш а тоадеш. Из дара чIоагIйойла широтни транспортни магистралий цхьаццайола участкаш, ерригa чакхъяллалца эксплуатаце йохийтийла Среднесибирски магистраль, Средни Ази мехка Европейски даькъах хетташ керда машиннаькъаш дохкалда. Средни Ази — Центр, Малхбузен СибарегIе — СССР Европейски дакъа лхача газопроводий системаш йохкийла.

5. Керда реконструкци ю предприятеш дIа-юха нийсъяреи цар оптимальни размераш оттаяреи хьакъехьарча технико-экономически обосноване уровень лакхйойла, энергетикага, нах чубахача — коммунальни боахамга, царца дувзаденна долча кхыча доакъошка, хIаьта иштта потребителашка продукци дIаккхачийтарга дIайолха затраташ юкъе а йолаш йола производства общественни издержкаш лохъяра декхар теркал а деш.

Производство дIа-юха нийсъяра планироване ларда тIа оттайойла халкъа боахама доакъош дегIаахара а дIа-юха нийсдара а Iилма ларде йола схемаши экономически районаш дегIаахара схемаши. ЧIоагIдолда территориальни планированеи производительни низаш дIа-юха нийсдара экономически эффективность къоастаяреи Iилма проблемаш увттаелга; уж дешаш къоастадеча ведомственности местничествои юкъе ма йоалайойла.

6. **Ерригача союзни республикашка производительни низаш кхы а чIоагIгIа лакхлулгеи бахача наьха вахара хьал тоалулгеи Iалашдолда.**

1966—1970 шерашка союзни республикай халкъа боахам дегIабоалабара е керттера декхараш къоастадолда.

РОССИЙСКИ СОВЕТСКИ ФЕДЕРАТИВНИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Промышленноста даькъе хьалха латташ дегIайоалайойла электроэнергетика, Iаьржа а бос бола а металлурги, мехкдаьт-

(ДIахододар 5-ча оагIо тIа.).

«СЕРДАЛО»

4-гIа оагI. — 14 апрель, 1966 шу.

1966–1970 ШЕРАШКА СССР ХАЛКЪА БОАХАМ ДЕГIАБОАЛАБАРА ПХЕ ШЕРА ПЛАНАХ ЙОЛА КПСС XXIII-ча СЪЕЗДА ДИРЕКТИВАШ

(ДIаходолар. Долалур 1-чеи, 2-чеи, 3-чеи, 4-чеи оагIош тIа).

та, газа, химически промышленность, машиностроени, ейга а кхачан а промышленность.

Промышленни продукци яккхара боарам 1,5-зза гаргга лакхболба, цунца машиностроенеи металлообработкаи продукци 1,7—1,8-зза а еш. 1970 шера электроэнерги яккхара боарам 526—532 миллиард киловатт-сахьат оттаболба, мехкдаьтта даккхара—271—281 миллион тонн, газ—103—113 миллиард кубически метр, кIор—373— 380 миллион тонн, минеральни удобренеш хьаяр—31,6 — 33,3 миллион тонн, химически хьоасий—510—542 эзар тонн, пластически массайи синтетически кIувнийи—1486—1616 эзар тонн, автомобильнии мотоциклетнии покрышкаш — 29—30 миллион, чон — 47—48,5 миллион тонн, болат — 69 — 71 миллион тонн, Iаьржача металлий прокат — 52—54 миллион тонн, болата турбаш — 8,3 — 9 миллион тонн, целлюлоза — 7,6—8,2 миллион тонн, каьхат — 4 — 4,3 миллион тонн, цемент — 60—63 миллион тонн.

Боамбе каьхата кIадаш хьаелга 5 — 5,29 миллиард квадратни метрага кхоачадолда, кхалнаьха пазаташи носкеши 919 миллион парагá кхочаеш, трикотаж — 743 — 789 миллионага, кога бувха телата гIирс — 325 — 334 миллион парага, дулх 3,2 — 3,4 миллион тоннага, мерзача шурий продукци — 9,6 — 10,2 миллион тоннага, свеклах даькхха шекар - песок — 3,1 — 3,2 миллион тоннага, генарий даьтта — 1,3 миллион тоннага, консерваш — 5,4 — 5,6 миллиард условни банкага, радиоприемникаши радиолаши 4,5 миллионага, телевизораш — 4,9 миллионага, мебель — 1,4 — 1,6 миллиард сомага кхоачаш.

Юрта боахаме керттера дехкар лоархIалда ялат, къаьстта кIа, мамогга дукхагIа даккхар, хIаьта иштта дугеи кхыйола крупай культураши яхар.

РСФСР-е чудахьа дерригa ялат 110 — 112 миллион тоннага дIакхоачадолда. Пхе шера 600 эзар гектар хий дехка лаьтта эксплуатаци е доладолда, 2,5 миллион гектар сов дукха тIоадал йола лаьтта докъадолда, 4 миллион гектар хулача даьгIенашка хий дуллалда. Мангал хьокха моттигаш, даьгIенаш овлангара тоаергйола мероприятеши 6,3 миллион гектара тIа кхыдола культурно - технически балхаши, хIаьта иштта мистача лаьтташта известковани яра мероприятеши йойла.

Европейски даькъ тIеи Уралеи болх бе йолайолийтийла Конаковски, Киришски, Костромски, Новочеркасски, Кармановски, Ириклински, Рефтински ГРЭС-ай мощносташ Нижне - Камскии Чиркейскии ГЭС-ай хьалхара агрегаташ, Саратовски гидроэлектростанци хьалъяь а йоаккхийла, Чебоксарски яр хьалъе а йолайойла.

Курски магнитни аномале аьшк доаллача моттигашкара аьшка руда 2,2-зза дукхагIа доаккхалда. Ново-Липецки, Череповецки металлургически заводашка, Нижне-Тагильски, Магнитогорски, Орско-Халиловски металлургически комбинаташка, Челябинскии Верхне-Исетскии металлургически заводашка керда мощносташ болх бе йолайолийтийла. Бокситаш йола Северо-Онежски йоккха моттиг караерзае йолайойла; хьалъяь йоахийла Урупскии Гайскии горнообогатительни комбинаташ. Хьалъяь а яьха, йиззача мощностах болх бе йолайолийтийла Киришски, Рязански, Ново-Ярославски, Волгоградски мехкдаьтта чакхдоаха заводаш. Березникашка шоллагIйола калийни комбинат хьалйойла. Баженовски асбестови комбината мощносташ лакхйойла. Хьалъяь йоахийла Чебоксарски, Камышински, Балашовски, Краснодарски, Шахтински, Оренбургски, Чайковски текстильни комбинаташ. Ейгача, кхачан чкъаьран промышленноста керда предприятеш хьалйойла Альметьевск — Горький (III аргIа), Ярославль — Кириши яха нефтепроводаш йохкийла, Белорецк — Чишмыи Краснодар — Туапсеи яха машиннаькъаш дахка доладолда.

Кердача пятилетка лоархIаме халкъбоахама декхар лоархIалда **Сибарегiени Дальни Востокеи районашка** производительни низаш дегIадоаладар.

Малхбузен СибарегIен территоре мехкдаьттеи гази йоаллача керда хьайийлача моттигашка, хIаьта иштта хьуний рузкъаш долча хьайойла йоккха халкъбоахама комплекс. Малхбузен СибарегIа мехкдаьтта 20—25 миллион тоннагеи газ 16—26 миллиард кубически метрагеи кхоачаш йоаккхийла. Верхне-Кондинскии Тавдинскии хьун промышленноста комплексаш хьалъе йолайойла. Тюмень — Сургут яха машинникъи Усть-Балык — Омск яха нефтепроводи юллийла. Дилла доахалда Ивдель—Оби Тавда — Сотники яха машиннаькъаш, Шаим — Тюмень яха нефтепровод, хIаьта иштта Березов—Игрим—Серов—Нижне-Тагил яха газопровод.

121 миллион тоннал кIезигагIа боацаш кузнецки кIор баккха, цунца коксовани яра эша кIораш 50 миллион тоннал кIезигагIа а ца доахаш. Кузнецки бассейна болх беш йолча кIора шахташтеи разрезаштеи реконструкци елга сихде.

СибарегIа 141—143 миллиард киловатт-сахьатага кхоачаш дукхагIа йоаккхийла электроэнерги. Йиззача мощностаца болх бе йолайолийтийла Красноярски ГЭС, Хьалъяь йистейоахийла Иркутски алюминиевой, Ачински глиноземни заводаши «Тувакобальт» яха комбинати; сихагIа хьал а йойла, болх бе а йолайолийтийла Красноярскии Братскии алюминиевой заводаш, хIаьта иштта Красноярски алюминиевой прокатни завода мощносташ. Цlастеи никелеи руда доаллача Талнахски рузкъан моттиг караерзаяра база тIа шерйойла Норильски комбинат, караерзайойла Кия-Шалтырски нефелинаш йоахка моттиг. Караерзае йолайойла цIаста рудаш доахка йоккха Удокански моттиг.

Керттерча даькъе яь йоаккхийла Малхбузен-СибарегIен металлургически завода хьалхара аргIа, болх бе йолайолийтийла Коршуновски горнообогатительни комбинате керда мощносташ, хьалъе йолайойла Малкбоален-СибарегIара ферросплавий завод.

Омскии Ангарскии мехкдаьтта чакхдоахача заводашка, Ангарски, Усольски, Кемеровски, Омски, Барнаульски, химически комплексай предприятешка мощносташ лакхйойла. Хьалъе йолайойла Красноярски краера электрохимически комбинат. СибарегIара мехкдаьтта чакхдоаха завод хьалъе лоархIалда.

Болх бе йолайолийтийла Черногорски, Кемеровски, Ленинск-Кузнецки, Тюменски, Читински текстильни комбинаташ.

Братски хьун промышленноста комплекса хьалхара аргIа яь йистейоаккхийла, шоллагIъяр шерра хьалъе йолайойла, хьае йолайойла Асиновски, Енисейски, Чунски хьун комплексаш. Яь йистейоаккхийла Маклаково-Енисейски хьун херх хьоккхача заводий группа.

Кузбассера арадоала машиннаькъаш чIоагIдолда, керда районаш промышленно караерзаелга Iалашдеш дола Хребтово-Усть-Илимски, Решоташ — Богучанаш яха машиннаькъаш дохкалда.

Сихъяь дегIайоалайойла Дальни Востока экономически потенциал. ДIахо а дукхагIа доаккхалда дошув, олово, вольфрам, ртуть, алмазаш, слюдаш. СССР-а КъилбаседаМалхбоален районашка дIахо а дошув, олово, кхыдола бос боа металлаш дукхагIа доахилга Iалашдеш йола Магадански областера керда энергетически мощносташ хьалъелгеи болх бе йолайолийтилгеи сихде.

Солнечни горнообогатительни комбинат хьалъяь а йоаккхийла, Хрусталински яр шеръяь а йоаккхийла, караерзае йолайойла Якутски АССР-ера Iалама алмазаш доахкеи Приморски краера вольфрам йоаллеи моттигаш. Депутатски горнообогатительни оловяни комбинат шерра хьалъе а Приморски горнохимически комбинат хьалъе а йолайойла. Дикка шерболба геологопоисковии тохкамийи балхий боарам.

Мехка керда металлургически база Дальни Востоке хьаяра проектно-изыскательни балхаш долда. Промышленно караерзае йолайойла Якутски АССР-ера газ йоалла Усть-Вилюйски моттиг.

Хьалъяь йоаккхийла Комсомольски целлюлозно-картонни комбината хьалхара аргIа, хьалъе йолайойла керда йоккха хьун промышленноста комплекс. Шерра хьалйойла Зейски гидроэлектростанци, хиш Iаржаш хиларца къовсам лоаттабара гIулакхаш долда.

Ерригсоюзни боарамах 35 процентага кхоачаш доахалда Дальни Востоке чкъаьрий, киташ, форда оакхарий, форда продукташ.

Владивостокерча, Находкерча, Ванинерча форда порташка кемаш дукхагIа чакхдувлилга вIаштIехьдоаккхалда. Ванино-Сахалин гIайре яха паромни переправа хьалйойла, Комсомольск-на-Амуре юххе Амур хи тIа тIий тилла доладолда.

УКРАИНСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Электроэнергетика, машиностроени, газови, химически, ейга промышленность сихъяь дегIайоагIилга, хIаьта иштта дIахо а Iаьржа металлурги, кIореи кхачани промышленность дегIайоагIилга Iалашдолда. Промышленни продукци арахецилга 1,5-зза гаргга лакхдолда.

КIор 209 — 211 миллион тонн, электроэнерги 161—163 миллиард киловатт-сахьат яккха, чон—42—43,5 миллион тонн лоаладе, Iаьржа металлий прокат 37—39 миллион тонн, болата турбаш — 4,7—5 миллион тонн арахеца оттадолда. Мехкдаьтта 2-ззеи, газ 1,5-ззеи дукхагIа йоаккхийла, прибораши автоматизаце средстваши 2-ззанел совгIа, химически оборудовани — 1,8 — 1,9-зза, юртбоахама машинаш 1,6-зза, тракторaш — 1,6-зза дукхагIа арахецийла.

Минеральни удобренеш 10,9 — 11,5 миллион тоннага, синтетически кIувнаши пластмассаши 227 эзар тоннага, химически хьоасаш 104—108 эзар тоннага, цемент—17—19 миллион тоннага, кIадаш — 633 — 652 миллион квадратни метрага, трикотажни изделеш — 285 — 300 миллион хIама, кога бувхабу телата гIирс — 117—122 миллион парага, генарий даьтта 882 — 956 эзар тоннага, свеклах доаккха шекар-песок 5,6—5,7 миллион тоннага, консерваш 2,8—2,9 миллиард условни банкага кхоачаш арахецийла.

Донбассера болх беш йолча шахташта реконструкци елга сихдолда. Кременчугски мехкдаьтта чакхдоаха завод хьалъяь а йоаккхийла, керда мехкдаьтта чакхдоаха завод хьалъе а лоархIалда. Хьалъяь йоаккхийла вIашагIтеха энергосистема, Криворожски, Лугански, Змиевски, Трипольски, Бурштынски ГРЭС-аш, хьалъе йолайойла Донбассера керда ГРЭС, Ново-Днепровскии Ладыжинскии ГРЭС-аш.

Хьалъяь йоахийла Днепровски горнообогатительни комбинати Северни а Ингулецки а из морча комбинатий шоллагIа аргIаши. Шерйойла Никитовски ртутни, Иршински горнообогатительни, Верхне-Днепровски горнометаллургически комбинаташ.

ДIахо а машиностроени дегIайоалаелга Iалашдолда дукхагIча даькъе болх беш йола предприятеш шеръярен реконструкци ярен чотах.

Ровенски азотни удобреней заводеи Белоцерковски резинотехнически комбинатеи хьалхара аргIаш хьайойла. Черкасски химически, Яворовски горнохимически, Ново-Стебниковски калийни, Калушски химико - металлургически комбинаташка, Брымски содови заводеи Крымски титана двуокиса заводеи мощносташ болх бе йолайолийтийла. Хьалъе йолайойла КъулбехьенСивашски магнезитови завод.

Хьалъяь йоахийла Черниговски, Черкасски, Тернопольски текстильни комбинаташ. Кхачани дулха - шурийи промышленноста предприятеш хьалъелга сихдолда.

ДукхагIа доаккхалда кIа, гречиха, дуга, шекара свекла, гIидуаргаш. Республике чудахьа дерригa ялат 37—38 миллион тоннага дIакхоачадолда.

Пайда эца доладолда хий дехка 650 эзар гектар лаьтташ. Къилбаседа - Крымски канала зонерча хий дехкача система хьалхара аргIа хьалъяь йоаккхийла, уж лаьтташ кара а дерзадолда. Республика Полесье районашкеи малхбузерча областашкеи 700 эзар гектар хула лаьтташ докъадеши хий дехкара системаш эргаяьха тоаеши балхаш долда. Донбассера городаш, болхлой поселкаш, промышленни предприятеш хица Iалашъелга тоадолда.

Яь йистейоаккхийла Москва — Киев — Львов — Чоп яхача машиннаькъашта еш йола электрификаци Одессерча форда порта еш йола реконструкци; Ильичевске хьалйойла чкъаьран порта хьалхара аргIаш, кемашта ремонт ю завод, форда порта шоллагIа аргIа.

Iаьржача форда йистера, Приазовьера, Карпаташкара курорташ дегIаухилга Iалашдолда.

БЕЛОРУССКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Машиностроени а, хIаьта иштта дуачеи калийнии тухий йIаьхийча торонех пайда эцара кIийлеи тIа химически промышленность а дIахо дегIайоалайойла.

Промышленни продукци 1,7-зза гаргга дукхагIа арахецийла, электроэнерги — 2-зза, торф — 1,6-зза дукхагIа доаккхалда, мехкдаьтта — 4,4-зза дукхагIа юххьанца чакхдоаккхалда, минеральни удобренеш — 3,8-зза, химически хьоасаш — 3,2 — 3,7-зза, приборaш, автоматизаце средстваш, царна эша запасни оатхалаш—1,8-зза, картон — 3,4-зза, кIадаш — 2,4-зза, трикотаж 2—2,1-зза, дулх 1,3-зза, мерзача шурий продукци — 1,6—1,7-зза дукхагIа арахецийла.

Республике хьайойла мехкдаьтта доаккха промышленность. Хьалъяь йоахийла Полоцки мехкдаьтта чакхдоаха, Гродненски азотнотукови, Гомельски суперфосфатни заводаш, Солигорски шоллагIйола калийни комбинат, хIаьта иштта Пински трикотажни комбинат. Болх бе йолайолийтийла Лукомльски ГРЭС-а хьалхара агрегаташ, хьалъяь йоаккхийла Березовски ГРЭС. Хьалйойла Солигорскера кхоалагIйола калийни комбинат, Светлогорски целлюлозно-картонни комбинат, Могилевски синтетически хьоасан комбинат, Полоцки химически комбинатеи Мозырски мехкдаьтта чакхдоахача заводеи хьалхара аргIаш, хIаьта болх бе йолайолийтийла Бобруйски шинни завода мощносташ. Хьалъе йолайойла боамбе-каьхата кIадаи даьреи комбинаташ.

Республика юрта боахамаш шурий-дулха хьайбай боахаме, хьаккхарч лелаеча, коа тIара оалхазараш кхоабача, коартолаш, лен-долгунец йоаккхача специализаци елга сихдолда. ТIехьяьнна тIоадал йола 1,5—1,6 миллион гектар лаьтта докъадолда, 900 эзар гектар гаргга дола лаьтта кIотаргапи петараши дIаяьха мукъадоаккхалда.

УЗБЕКСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Узбекистан СССР-е боамби баккхара керттера база хиналга а хIанз йолаш хилар а теркал а деш дIахо дегIадоаладе деза боамбий боаккхилга, Iалашде деза бос бола металлурги, газови, химически, ейга, кхачан промышленность дегIайоалаелга.

Промышленни продукци хьаяра боарам 1,6-зза дегIабоалабе беза, газ йоаккхилга — 2,3-зза, электроэнерги — 2,2-зза, минеральни удобренеш — 2-зза, рафинированни цIаста — 2,8-зза, даьреш — 2,8—3-зза, генарий даьтта — 1,3-зза, сомийбаьца дaарий консерваш — 1,6-зза дукхагIа арахеца еза. Дикка дукхагIа хьаергья ирригаценеи боамби кхебараи эша машинаш.

Хьалъяь яха еза ферганера азотни удобренеши искусственни хьоасеи бу заводаш. Шеръе еза Алтын-Топкански свинцово-цинковии цIастеи комбинат, цига концентрированни минеральни удобренеш хьаелга вIаштIехьа а доаккхаш; хьалъяь яккха еза Ингичкински вольфрамови рудник, болх бе дIайолаялийта еза тугоплавки металлий Узбекски комбинатеи Навои яхачара химически комбинатеи мощносташ. Хьае еза дошув доаккха промышленность. Хьалъяь йистеяха еза Ташкентскии Навоинскии ГРЭС-аш, Чарвакхски гидроэлектростанци, болх бе йолаялийта еза Бекабадски ГРЭС-а хьалхара агрегат. Алсамъяккха еза Урале дIайохьийта газ, хьае еза Бухарски газ йоалла район — Ташкент — Фрунзе — Алма-Ата яха газопровод.

Хьалъе еза цIагIа лелаю холодильникаш ю завод. Яь йистеяккха еза штапельни хьоасах даьреш ду Намангански комбинат. Хьалъе еза хлопчатобумажни комбинат, хлопкопрядильни, кога гIирс бу, трикотажни фабрикаш, шиъ маслоэкстракционнии шиъ консервнии заводаш, комсех чхьагIар доаккха завод.

Биткъа хьоаса болча сортех бола боамби боаккхилга дегIадоаладе деза. Эксплуатаце дIачудала деза 500 эзар гектар хий дехка керда лаьтта. ДIахо а де деза Меца, Карашински аренаши Сурхан-Шерабадски атагIа лаьтташта хий дехкилгеи уж карадерзаделгеи. Балхаш дIадоладе деза хий дехкача лаьтташцара диралли ушалаши йола моттигаш дIаяхара, кхоачамхиллал хий доаца системаш хица Iалашъяра. Хица Iалашъе еза 3,5 миллион гектар хиллал йола даьгIенаш. Аму-Дарья яхача хина лохерча йистошка вIашагIйолла еза дуга кхедеш йола йоккха база. ДегIадоаладе деза баьца дaараш, харбазаш, пасташ, сом, комсаш йоахилга. ДегIаккхувла деза каракулеви элтараш дахарaи дулха-махьара лаьрхIа жа леладелга.

КАЗАХСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Кхоачашде дезаш лоархIалда бос болеи Iаьржеи металлурги, кIора, мехкдаьтта, химически, ейга, кхачан промышленность сихагIа дегIаккхувлилга.

Промышленни продукци хьаяра боарам 1,7-зза гаргга лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга — 2-зза, рафинированни цIаста арахецилга — 1,9-зза, даш — 1,4-зза, цинк — 1,9-зза дукхагIа даккха деза. КIора боаккхилга 68—69 миллион тоннага дIакхоачаде деза, цу даькъе хьайийлача спософаца 32 миллион тонн а боаккхаш, мехкдаьтта доаккхилга 15 миллион тоннага дIакхоачаде деза, аьшка руда — 26 миллион тоннага, чон арахецилга — 4—4,5 миллион тоннага, болат арахецилга 3,5—4,6 миллион тоннага, минеральни удобренеш — 2—2,2 миллион тоннага кхаччалца, цемент — 6—6,3 миллион тоннага, дулх — 505 эзар тоннага, кIадаш хьаделга — 130—143 миллион квадратни метрага дIакхоачале, кога гIирс белга 25—26 миллион парага, трикотажни изделеш — 97—103 миллионага.

Хьалъяь яккха еза Джезказгански горнометаллургически комбинати Лениногорски цинкови заводи, болх бе йолаялийта еза Тишински даша-цинковии Саякски цIастеи рудникаш. Николаевскии Орловскии горнообогатительни предприятей хьалхара аргIаш, Павлодарски глиноземни завода шоллагIа аргIа. Хьалъе йолае еза Малхбоален - Казахстански цIаста лоаладуйи цIаста электролитнии завод.

Керттерча даькъе йистедаккха деза Карагандински металлургически завод хьалъелгеи Ермаковски ферросплавни завода мощносташи Лисаковски горнообогатительни комбината хьалхара аргIеи болх бе йолайолийтилга. Соколовско-Сарбайски горнообогатительни комбината мощносташ шера 30 миллион тонн руда доаккхаргдолаш дIакхоачае еза, окатышеш арахецилга дегIа а кхувлаш. Хьалъе дIайолае еза Качарски горнообогатительни комбинат.

Экибастузски оалача кIора боаккхача моттиге балха юкъеяхьа еза кIора йола керда мощносташ. хIаьта цу кIора тIа хьалъе еза Центральнии Къилбаседеи Казахстан электроэнергеца Iалашъергйола а СССР-а Европейски даькъа тIарча районашкеи Уралеи электроэнерги дIаяхьийта вIаштIехьдоахаргдола а электростанцеш. Болх бе йолаялийта еза Ермаковскии Джамбулскии ГРЭС-ай хьалхара аргIаш.

Сухалбе беза Мангышлак яхача ахгIайреи тIа мехкдаьттеи гази луш йола промышленноста керда йоккха район хьаяра, Гурьевски мехкдаьтта чакхдоаха завод шеръяра. ВIаштIехьдаккха деза тракторaш хьаелга. Павлодарскии Чимкентскии мехкдаьтта чакхдоаха заводаш хьалъяра а цар хьалхара аргIаш болх бе йолаялийтар а Iалашде деза. Каратау яхача фосфориташ йоахкача моттига ларда тIа химически промышленноста предприятей йоккха комплекс хьае еза. Болх бе йолаялийта еза Павлодарски химически комбинатера мощносташ. Искусственни хьоаса бу Кустанайски завод хьалъяь а яьккха резинови комбинат хьалъе дIайолае еза. Iалашде деза гIишлой материалий промышленность гIишлой индустри дегIайоалаелга. Хьалъяь яккха еза Джетыгарински асбестови комбинат.

Iалашде деза юртбоахама бедал чакхйоаккхеи халкъа потреблене товараш арахецеи промышленность сихха дегIайоалаелга. Хьалъяьккха еза Алма-Атински хлопчатобумажнии Джамбулски кожевенно-обувнойи комбинаташ, штапельни хьоасах костюмаш ю кIадаш ду Кустанайски комбинат. Хьалъе еза 7 швейни, 5 трикотажни, 2 кога гIирс бу фабрикаш, 9 дулха комбинат, 3 кондитерски фабрикаш. Хьалъе йолае еза камвольно-маьша комбинат а ейгачеи кхачани промышленноста кхыйола предприятеш а.

1970 шера 21—22 миллион тонн ялат доаккхилга Iалашде деза. Йокъалцеи лаьттанна миха эррози хиларцеи къовсам лоаттабара йола мероприятеш чакхъяха еза. Эксплуатаце дIачудала деза 300 эзар гектар хий дехка лаьтта. Къулбехьен Казахстане дегIадоаладе деза боамби, шекара свекла, тхьамка, сом, комсаш йоахилга. ДукхагIа йоакхо е еза дулха хьайбаш леладара, дукхагIа устагIаш дулх, тха, каракулеви элтараш, кхакхаш дахара. Кхоачамхиллал хица Iалашъе еза 38 миллион гектар хула даьгIенаш, хIаьта 32 миллион гектар хиллал хьалха хий дуллаш хиннача даьгIенашка хинбоахама сооруженешта реконструкци е еза.

Йистедаккха деза Иртыш-Караганда яха канал, дIахо а Къилбаседа Казахстане хьалъе еза йоккхий водопроводаш.

ГРУЗИНСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Кхоачашде дезаш лоархIалда керттерча даькъе электроэнергетика, машинаш елга, химически промышленность дегIайоалаелга, хIаьта иштта кхачани ейгеи промышленность дIахо а дегIайоалаелга. Промышленни продукци арахецара боарам 1,6-зза лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга — 1,9-зза, грузовой автомобилаш арахецилга — 2-зза, минеральни удобренеш — 2—2,2-зза, даьреш — 1,4-зза, трикотажни изделеш — 1,6—1,7-зза, чхьагIара материалаш — 1,5-зза, сомий-баьца дaарий консерваш хьаелга 2,6-зза дегIадоаладе деза.

Болх бе йолаялийта еза Ингурски, Варцихски, Намахвански ГЭС-ий хьалхара аргIаш, 960 эзар киловаттага дIакхоачабе беза Тбилисски ГРЭС-а низ. Хьалъяь яха еза Ткибулереи Ткварчелереи кIора боаха шахташ, Руставски азотнотукови завода шоллагIа аргIа, хьалъе еза Маднеульски меднообогатительни комбинат, управляющи математически машинай завод, 2 трикотажни фабрика, юххьанца чайни лист чакхйоаккха 9 фабрика.

Iалашде деза чай, комсаш, цитрусови, тхьамка дукхагIа доаккхилга, керттерча даькъе цар хьувкъам лакх а беш. Эксплуатаце дIачудала деза 60 эзар гектар хий дехка лаьтта. Колхидски лохалене 90 эзар гектара тIа мелиоративни балхаш де деза. Кхоачашде дезаш лоархIалда дIахо а курорташ дегIаккхувлари царна эша кхачан база хьаяри.

АЗЕРБАЙДЖАНСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Iалашде деза дIахо а мехкдаьтта, газови, химически промышленность, машинаш елга, ейга, кхачан промышленность дегIайоалаелга.

Промышленни продукци арахецара боарам 1,6-зза гаргга лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга 1,4-зза, минеральни удобренеш — 2,1—2,3-зза, трикотажни изделеш — 2,2—2,4-зза, телата кога гIирс 1,5—1,6-зза, сомий-баьца дaарий консерваш — 3,3-зза, чхьагIара материалаш йоахилга — 1,9-зза дегIадоаладе деза.

23,5 миллион тоннага кхаччалца мехкдаьттеи 8 миллиард кубически метрага кхаччалца гази яккха еза. ДIахо а терко еш леладе деза форда тIара мехкдаьтта доалла майдаш караерзаелга.

Хьалъяь яккха еза Кировобадски глиноземни завод, Али-Байрамлински ГРЭС, хлопкопрядильни прядильно-ткацкии фабрикаш. Болх бе йолаялийта еза Сумгаитски химически комбинатера мощносташ. Керда тепловой электростанци, Шамхорскии Тертерскии гидроэлектростанцеш, филизчайски полиметаллически комбинат, цементни завод, хлопчатобумажни комбинат хьалъе дIайолае еза. Хьалъе еза слесарно-монтажни инструментай завод, чухаьнахьа дувхаду пазата баракъаш ду шиъ фабрика, искусственни телат ю завод, 5 консервни, 4 табачно-ферментационни заводаш, хIаьта иштта юххьанца чхьагIар доаккха заводаш.

Кхоачашде дезаш лоархIалда боамби, тхамка, комсаш, сомаш боахилга дIахо а дегIадоаладар, хьалха хьадоала баьца дaараш кхеду йоккха база хьалъелга Iалашде деза. Курааракснски лохаленийи Мутански аренийи лаьттай мелиоративни хьал тоаде деза, цу гIулакха 200 эзар гектар хулача лаьттанцара дирал дIайоаккхаш балхаш де деза. Эксплуатаце дIачудала деза 60 эзар гектар хий дехка керда лаьтташ.

ЛИТОВСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Кхоачашде дезаш лоархIалда приборaш ю, электротехнически, радиотехнически, электронни станокаш ю, хIаьта иштта химически, кхачан, чкъаьрий, ейга промышленность дегIайоалаелга.

Промышленни продукци арахецара боарам 1,7-зза гаргга лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга 1,7-зза, электродвигателаш хьаяр — 4-зза, прибораши автоматизаце средстваши — 2-зза совгIа, цемент—1,7-зза кIадаш — 2,5—2,8-зза, трикотажни изделеш — 2,1—2,2-зза, цIенача шурий продукци — 1,7—1,8-зза, нахча йоаккхилга 2—2,1-зза дегIадоаладе деза. Массови хьисапе телевизораши цIагIа лелаю холодильникаши хьаелга вIаштIехьдаккха деза.

Хьалъяь яккха еза Литовски ГРЭС, Кедайнски химически комбинат, заводаш: топливной аппаратура ер Вильнюсе, телевизораш ер Шяуляе, цIагIа лелаю холодильникаш ер, хIаьта иштта хлопчатобумажни комбинати трикотажни фабрикеи. Хьалкъе йолае еза мехкдаьтта чакхдоаха завод. Чкъаьрий лувцача флота ремонт яра Клайпеде хьалъе еза кемашта ремонт еча завода хьалхара аргIа, объемни пряжа фабрика, искусственни кIаьдача телата заводи шекара заводи.

Iалашде деза шурийна лаьрхIа хьайбаш леладар, беконни хьакхарч лелаяр, коа тIара оалхазараш леладар дегIаккхувлилга, льноволокно, коартолаш дукхагIа яха еза. Сов тIаьда дола 670 эзар гектар юртбоахама лаьтта докъаде деза.

МОЛДАВСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Промышленноста керттера дакъа — кхачан промышленность — дIахо а дегIайоалаярца цхьана Iалашде деза машинаш ечеи ейгачеи промышленноста дукха къахьега деза доакъош дегIаккхувлилга.

Промышленни продукци арахецара боарам 1,7-зза гаргга лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга — 2,2-зза, сомий бешамаштеи комсий бешамаштеи гIулакх дара а свекла кхеяра а эша тракторaш хьаелга — 4,4-зза, консерваш арахецилга — 2,2 — 2,3-зза, чхьагIара материалаш арахецилга — 1,4-зза дегIадоаладе деза.

Хьалъяьякка еза 1,2 миллион киловатт низ бола Молдавски ГРЭС, болх бе йолаялийта еза чхьагIар доаккха керда заводаш, 7 консервни завод, шекара завод, 3 ферментационни завод, цIагIа лелаю холодильникаш ю завод, дегIайоалае еза Рыбницкий цементни завода мощность. Хьалъе йолае еза хлопчатобумажни комбинат.

ДукхагIа яха еза комсаш, сом, баьца дaараш, тхьамка, шекара свекла, гIидуаргаш, дукхагIча даькъе цар хьувкъам лакх а беш. ДIахо а леладе деза хий дехка системаш хьалъяра балхаш, эксплуатаце дIачудала деза 100 эзар гектар хий дехка лаьтта.

ЛАТВИЙСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Iалашде деза дIахо а машинаш елга, къаьстта радиотехнически промышленность, приборaш елга, хIаьта иштта химически, трикотажни, чкъаьрий, даьтта даккхара, дулха промышленность дегIайоалаелга.

Промышленни продукци арахецара боарам 1,5-зза гаргга лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга — 2,2-зза, химически хьоасаш делга 1,5-зза, мебель хьаелга 1,5-зза, трикотажни изделеш — 1,7—1,8-зза, маша лаьтта доаккхилга 1,3-зза алсамдаккха деза.

825 эзар киловатт низ бола Плявиньски ГЭС хьалъяь а яьккха Рижски ГЭС хьалъе йолае еза. Хьалъе еза комплексни хьу чакхйоаха Болдерайски комбинат, текстильнии галантерейнии изделеш хьаю комбинат, гIеханахьа дувхаду пазата баракъаш ду комбинат, химико-фармацевтически завод, дренажни трубкаш ю заводаш.

Iалашде деза шурийна-дулха лаьрхIа хьайбаш леладелга, беконни хьакхарч леладелга, коа тIара оалхазараш леладелга, льноволокнои коартоли дукхагIа яккха еза. Сов тIех тIаьда долча лаьттаех 520 эзар гектар докъаде деза.

КИРГИЗСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Iалашде деза бос бола металлурги, электротехнически, ейга, кхачан промышленность дIахо а дегIаахар.

Промышленни продукци арахецара боарам 1,6-зза лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга — 1,7-зза, цемент арахецилга — 1,8-зза, свеклах шекар-песок йоаккхилга — 1,3-зза, тканеш — 2,9 — 3,1-зза дегIадоаладе деза. Болх бе йолаялийта еза г. Фрунзерча ТЭЦ-а энергетически мощносташ, дIахо а хьалъе еза Токтогульски ГЭС. Хьалъе еза Майлисайски электролампови завод, кораштa детта кизгаш ду завод, Ошски хлопчатобумажни комбинат, тIеханахьа дувхаду пазата баракъаш ду фабрика. Хьалъе йолае еза боамбе целлюлоза завод.

Iалашде деза диткъеи ахдиткъеи тха доаккха жа леладелга дегIаккхувлар. ДукхагIа яккха еза шекара свекла, боамби, тхьамка, дулх, тха, шура, сом. Хьалъяь яккха еза Кировски водохранилище, хIаьта чакхдаха деза Аламедини Исфари яхача хишта регулировани яра балхаш. Iалашде деза 60 эзар гектара тIа хий диллара эша сеть хьаелга а 260 эзар гектар хулача даьгIенашка хий дуллилга а.

ТАДЖИКСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Кхоачашде дезаш лоархIалда электроэнергетика, дукха энерги эша химически промышленноста производстваш, бос бола металлурги, кхачан, ейга промышленность сихагIа дегIаккхувлилга.

Промышленни продукци арахецара боарам 1,8-зза лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга — 3,1-зза, цIагIа лелаю холодильникаш хьаелга — 9-зза, тканеш — 1,6-зза, трикотажни изделеш — 2,9 — 3,1-зза, сомий-баьца дaарий консерваш хьаелга 2-зза алсамдаккха деза.

Болх бе йолаялийта еза Нурекски ГЭС-а хьалхара агрегаташ, Вахшски азотнотукови завод, алюминиеви завода хьалхара аргIа, Джижикрутски горнометаллургически комбинат. Хьалъе дIайолае еза электрохимически комбинат, хьалбе беза Термез — Курган-Тюбе — Яван яха машинникъ. Хьалъяь яккха еза хлопчатобумажни комбинат, тIехьанахьа дувхаду пазата баракъаш ду фабрика, чхьагIар доаккха завод. Хьалъе еза консервни завод, швейнии кога гIирс буи фабрикаш.

Iалашде деза боамби, комсаш, сомаш тутови шелкопряда коконаш, хIаьта иштта сомий бешамаши дулха-махьара лаьрхIа жа леладари дIахо а дегIадоаладар. Чакхдаха деза Яван-Обикински атагIарча кердача лаьтташта хий диллареи уж карадерзадареи балхаш. 90 эзар гектара тIа хий диллара йола сеть хьалъе еза.

АРМЯНСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

ДIахо дегIайоалае еза бос бола металлурги, химически промышленность, точни машиностроени, ейга, кхачан промышленность.

Промышленни продукци арахецара боарам 1,8-зза лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга — 2,3-зза, минеральни удобренеш арахецилга — 3,7-зза, прибораши автоматизаце средстваши хьаелга — 1,7-зза, даьреш 1,8-зза, трикотажни изделеш — 1,8—1,9-зза, чхьагIара материалаш — 2-зза, сомий-баьца дaарий консерваш хьаелга — 1,9-зза алсамдаккха деза.

Хьалъяь яккха еза Ереванск ТЭЦ-и Татевски ГЭС-и. Хьал а яь, болх бе йолаялийта еза Шамбски ГЭС. Болх бе йолаялийта еза Раздански тепловой электростанце мощносташ. ДегIайоалае еза бос болча металлурге предприятей мощносташ. ДукхагIача даькъе хьалъяь яккха еза Раздански горнохимически комбинат.

ДегIадоаладе деза комсаш, сом, баьца дaараш, эфиромаслични культураш, тхьамка доаккхилга. ДIахо а алсамдаккха деза хий дехка лаьтташ леладелга.

ТУРКМЕНСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Кхоачашде дезаш лоархIалда мехкдаьтта, газови, химически, ейга промышленность дIахо а дегIаккхувлилга.

Промышленни продукци арахецара боарам 1,6-зза лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга — 1,4-зза, цемент хьаелга — 2,5-зза, тканеш — 2-зза. Мехкдаьтта доаккхилга 15 миллион тоннага дIакхоачаде а газ йоаккхилга 12,6 — 15,5 миллиард кубически метрага дIакхоачаде а деза.

Мехка централыш районашка газ дIа а йохийташ караерзае еза мехкдаьттеи гази йоалла керда моттигаш. Хьалъе еза Байрам-Али — Ашхабад-Безмеин яха газопровод. Хьалъе йолае еза мехкдаьтта чакхдоаха заводи пластмассай заводи. Чакхдаккха деза горнохимически промышленноста предприятешта реконструкци елгеи уж шеръелгеи. Болх бе йолаялийта еза Мары яхача районе уллача ГРЭС-а хьалхара аргIа. Хьалъе еза текстильнии даьттахьоаналийи комбинаташ, кога гIирс буи швейнии фабрикаш, хIаьта иштта дулха комбинат.

Кхоачашде дезаш лоархIалда боамби дикка дукхагIа баккха безаш хилар, къаьстта биткъа хьоаса болча сортах бар а боаккхаш. Каракулеви элтараш доахилга дIахо а дегIаккхувлар Iалашде деза. Эксплуатаце дIачудала деза 90 эзар гектар хий дехка керда лаьтташ, хIанз хий дехкаш долча лаьттай мелиоративни хьал тоаде деза, хIаьта, 5,1 миллион гектар хулача даьгIенашка хий дилла деза.

Каракумски канала хьалхарчеи шоллагIчеи аргIай зонашкара лаьтташ карадерзаделга чакхдаккха деза, дIахо а хьалде деза из канал.

ЭСТОНСКИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА

Кхоачашде дезаш лоархIалда электроэнергетика, сланцеви, сланцехимически промышленность, машинаш елга, ейга, чкъаьран, дулха-шурий промышленность дIахо а дегIайоалаелга.

Промышленни продукци арахецара боарам 1,5-зза лакхбе беза, электроэнерги йоаккхилга 1,8-зза дегIадоаладе деза, сланцаш йоахилга — 1,3-зза, минеральни удобренеш — 1,5-зза, трикотажни изделеш — 1,8—1,9-зза, нахча йоаккхилга 1,7—1,9-зза дегIадоаладе деза.

Болх бе йолаялийта еза Новоприбалтийски ГРЭС-а хьалхара агрегаташ, шера 10 миллион тонн гаргга сланцаш йоаха мощносташ. Хьалъяь яккха еза Кохтла-Ярвора азотнотукови завод, болх бе йолаялийта еза «Маарду» яхача химически комбинатеи «Кивиыли»яхача сланцехимически комбинатеи керда мощносташ. Сланцеви овкъарах пайда эцара ларда тIа хьалъе еза гIишлой материалаш ю Прибалтийски комбинат а, хIаьта иштта гидролизнодражжевой завод а. Реконструкци е еза Таллински машинаш ечa завода, Вольта яхача завода, маша беча фабрикана. Хьалъе дIайолае еза трикотажни фабрикеи искусственни телат ду фабрикеи.

ДегIаккхувла деза шурийна-дулха лаьрхIа хьайбаш леладелга, беконни хьакхарч леладелга, коа тIара оалхазараш леладелга. Докъаде деза 240 гектар сов тIаьда дола лаьтташ.

(ДIаходолар 6-ча оагIо тIа).

1966—1970 ШЕРАШКА СССР ХАЛКЪА БОАХАМ ДЕГIАБОАЛАБАРА ПХЕ ШЕРА ПЛАНАХ ЙОЛА КПСС XXIII-ча СЪЕЗДА ДИРЕКТИВАШ

(Йистедоалар. Долалур 1, 2, 3, 4, 5 оагIош. тIа).

IX. АРАХЬАРА ЭКОНОМИЧЕСКИ БУВЗАМАШ

АРАХЬАРЧА ЭКОНОМИЧЕСКИ БУВЗАМИЙ ХЬАНЪЕРА ПХЕ ШЕРА ПЛАНА КЕРТТЕРА ДЕКХАРАШ ДА:

Советски Союза социалистически мехкашцара экономически бувзамаш дIахо дегIадоаладари пролетарски интернационализма ленински принципийн вежарий хьисапе вIаши новкъостал дареи ларда тIа къахьегам дунен халкъашта юкъе социалистически бекъара дикача торонех дунен социалистически система чIоагIъяра пайда эцари:

дегIадоагIача мехкашцара экономически гIулакхаш торгови бувзамаш лакхдареи ший лоIаме йола къаман экономика чIоагIъяра царна экономически а технически а новкъостал дареи наькъаца шердар;

доазол дехьарча кхыча мехкашцара торговли дегIайоалаяр.

Пхе шера плана:

1. Социалистически мехкашцара экономически гIулакхаш дегIадоаладара хьанъе:

СССР-ан социалистически мехкаштеи юкъера товарооборот лакхъяр, экспортеи импортеи структура дIахо а эргаьккха тоаяра вIаши дага а доалаш оттаяь мероприятеш чакхъяхар, цу ларда тIа, арахьарча торговле экономически эффективность лакхъяр;

из де раьза долча вежарашха долча мехкашта юкъе производствапа экономически эффективни а тешаме чIоагIа а йола специализаци кооперировании елга дIахо а дегIадоаладар, эггара хьалхарча аргIана машиностроене, химически промышленносте, Iаьржача металлурге, электронике а еш:

цхьан ду Iилма - технически гIулакхаш шердар, цун методаш эргаяьха тоаяр, вIаши юкъера технически информаци дегIайоалаяр, Iилма - технически карагIдаьнараши лицензеши вIаши дIа-юха телар;

промышленноста, транспорта, торговле даькъе, кредитно-финансови бувзамийн дунен халкъашта юкъерча валютни расчетийн сфере СЭВ-а членаш долча мехкашта юкъера экономически гIулакхий керда рациональни формаш дегIайоалаяр;

изделешта кхы а шерагIа унификаци яри вIаши барта производствана специализации кооперировании яра ларда тIа социалистически мехкаша езаш лоаттаеча продукцена прогрессивни стандарташ елга юкъедоаладари;

энергии бедали эшаш долча мехкий хьашташ шинна а оагIонна пайдана долча тайпара Iалашдара доагора-энергетически бедалеи база цхьана оарцагIа а даьнна дIахо дегIайоалаяр.

2. ДегIадоагIача мехкашцарча экономически отношеней даькъе:

Азе, Африка, Латински Америка дегIадоагIача мехкашцара арахьарча торговле бувзамаши вIаши леладу экономически гIулакхаши лакхдар;

дегIадоагIача мехкашцара торговли эггара хьалха цар шоай къаман экономика хьаяра чIоагIа эшача машинийн промышленни продукце кхыча тайпайи экспорт лакхъяра чотах, хIаьта иштта цу мехкий юртбоахама, промышленни товарийн бедалеи импорт йоагIача тайпара дегIаяра чотах лакхъяр;

дегIадоагIача мехкашта цар къаман промышленность, юрта боахам, Iилман проектнии организацеш, гIишлош ю база, транспортеи бувзамеи хIанзара средстваш хьаеча, геологотохкама балхаш чакхдоахача, специалисташи квалифицированни болхлойи кийчбеча технически новкъостал дар.

3. Советски Союзацара торговли дегIайоалае кийча долча **промышленно дегIадаьхнача капиталистически мехкашцара арахьара торговли дIахо а дегIайоалаяр.**

* * *

Къахьегам дунен халкъашта юкъе бекъара дикача торонех эггара тIех пайда эцара, арахьарча торговле экономически эффективность лакхъяра, товараш эцара советски нах эшача товарашца дикагIа Iалашбара кхоачашде дезаш лоархIалда:

Советски экспорта структура машинаш, оборудовани, прибораш, транспортеи бувзамеи средстваш, обрабатывающи промышленноста кхыйола кийча изделеш дукхагIа дIаахийтара чотах эргаьккха тоаяр;

импорта структура мехка чухь уж хьаеш хилча, дукха издержкаши капитальни вложенеши дIагIоргйола бедала, материалий, изделей тайпаш хьачудара наькъаца, хIаьта иштта халкъа боахама прогрессивни доакъош чехкагIа дегIадахкара новкъостал деш технически дикагIйола оборудовани дукхагIа эцара наькъаца тоаяр:

Доазол дехьарча мехкашцара патенташцеи лицензешцеи лелаю торговли дикка шеръяр;

арахьара рынкаш кIоаргга Iомаяра ларда тIа керда специализированни производстваш хьаяри дунен рынко дIадехараша маяххара, экспортни продукци, къаьстта машиностроене продукци арахецилга совдаккхар духьа хIанз йолаш яраш дегIайоалаяри;

Дай-мехка транспортни средствашца дунен халкъашта юкъера форда, фе, кхыдола мухьаш дIа-юха кхухьилга, гIулакхий кхыдолча тайпан экспорт а уж вIаши дIа-юха довзийтилга а дегIадоаладар, хIаьта иштта доазол дехьара туризм дегIайоагIилга шердар.

* * *

КПСС XXIII-ча съездо парте Центральни Комитетаи СССР Министрий Советаи тIадулл укх Директивай ларда тIа 1966—1970 шерашка халкъа боахам дегIабара промышленноста доакъош а союзни республикаш а чулоацаш йола план оттаяр, пятилетка шерий заданеш хIара предприяте ший пхе шера план хургйолаш дIа-юха а нийсъеш.

СССР Министрий Совето СССР Лакхехьарча Совете дIачулойла кердача пхе шера плана проект.

Керда пхе шера план оттаяр боккха творчески болх бар, экономически ларда тIа оттаяь централизованни заданеш моттигерча инициативаца органически лархIар дIадехаш дола цIенхашттаи бехктокхамеи дола декхар да. Iилманца лоархIам бара ларда тIа оттальча пхе шера плано хIара коллективана болх бара эша хаьдда йола ориентираш лургья, перспектива йолаш, боккха а ритмичность а йолаш болх бе йиш хулийтаргья предприятешка, производства эффективность хадданза лакхъелга Iалаш а деш.

Керда пхе шера план кхоачашъяр миллионаш болча наьха, дерригача советски халкъа, цун инициатива, хьаькъала, лоIама дийна гIулакх да. По дIадех ерригача коллективашкара, хIара болхлочунгара шоай бехктокхам лакхбелга, дисциплина чIоагIъелга, самостоятельность дегIайоалаелга.

Пхе шера план толамца кхоачашъяр айхха дувзаденна да къахьегамхошта идейно-политически кхетам балара даькъера партийни организацей лоархIам лакхбарца, дуккхача наьха творчески хьинар шерра доаржадара тIаберзабаь бола коммунистий организаторски болх айбарцеи эргабаьккха тоабарцеи.

Партийни организацеш декхарийла я производства эффективность лакхъяра хIанззе а даь даьнначуни де дезаш латтачуни анализ е, къахьегамхой дикача опытацара, предложенешцара толашагIдар хьалъэца, чIоагIа пайданеи дикагIеи мел дар шерра дIадоаржаде, новатораш, изобретателаш, рационализатораш чIоагIа хьал а лоацаш. Хаьдда къовсам лоаттабе боагIа даьчох сопта валара, кхоачам баь Iера, хIама бе-башха ца хетара моллагIча гIулакхашца, ла йиш яц ведомственни доазув увттаделгеи местничествои, майрра дегIайоалае еза кхоачамбоацараштa еш йола критика, къахьегам боаццаш дIаяккха еза бюрократизм, миччахьа а сеннагIчунца а из гучаяларах.

Пхе шера план кхоачашъяра чIоагIа лоархIам болаш я союзни республикай Министрий Советаш, СССР-еи союзни республикайи Министерстваш, къахьегамхой депутатий Советаш. Боахама вахара юкъе хьинаре дакъа а лоацаш, къахьегамхой депутатий Советаш декхарийла я шоашта еннача бокъонех шерра пайда эца, къахьегама ресурсехи Iалама рузкъехи нийса пайда эцарга хьежа, ведомственноста гIулакхаш ца леладайта. Доккхий да торговли шеръяра, халкъа эша товараш арахецара, бахача наха деш дола культурно-бытовой гIулакхаш дегIадоаладара, наькъаш дахкара, городаши юрташи тоаяра хьакъехьара Советий декхараш.

Профессиональни союзаш декхарийла я производственни планаш кхоачашъяра тIехьара социалистически яхь мамогга дегIайоалае, керда техника юкъейоалаяра, къахьегам Iилман ларда тIа вIаштIехьбаккхара, къахьегама овсарле, производства рентабельность лакхъяра, продукци дикагIа хилийтара тIехьа къовсам лоаттабе, болхлойи гIулакхерча наьхеи къахьегама хьалаш тоадара хадданза йоакхо е.

Коммунисташ, къахьегамхой депутатий Советий депутаташ, профсоюзнии комсомольскии актив декхарийла я пятилетка декхараш, цун белгала йола башхалонаш шерра дIайовзийта, халкъа боахама декхараш кхоачашдеча хIара коллективои хIара сагои лоацача къахьегама даькъа лоархIам гуча а боаккхаш, пятилетка заданеш кхоачашъяр юкъарчал доацаш хIара советски дезала вахара боараме, берригача къахьегамхой вахара хьал тоадаларе гуш хургхилар хьа а хьокхаш. План кхоачашъеча боккха лоархIам болаш хила декхарийла ба халкъа тIахьожам.

Парте халкъаца дувц бакъдар, цхьаккха хIама къайла а ца хьош, тIехдаьккха хоз а ца деш, дIагойт вай дегIаахара реальни карагIдаьннараш санна халонаш а. Коммунистически парти чIоагIа я ший айхха халкъаца болча бувзамца ше кхо ца еш къахьегамхой хьашташта гIулакх деш хиларца. Ший балха партена цхьаккха безагIа мах болаш дац цо дIадоладаьр, халкъо могадеш, хьаллоацаш хилараl.

Парти теш, дерригача советски халкъо гIаддаха керда пхе шера план тIаэцаргхиларах, цу тIа оттадаьр кхоачашдергхиларах.

Советски Союза Коммунистически парте XXIII-гIа съезд бIубенна я болхлоша, инженерашеи техникашеи, колхозхоша, юрта боахама специалисташа, Iилмаи культураи болхлоша шоай къахьегамца, хьинарца, инициативаца план тIехкхоачашъяра кхы тIа торонаш гучайоахаргхиларах.

Пятилетка кхоачашъяр дунен халкъашта юкъе боккха лоархIам болаш хургда. Советски Союза экономически низи социалистически производства эффективности лакхъялар, советски наьха вахара хьал дIахо а тоадалар, социалистически демократи дегIаяр, советски къамий политико доаха толамаш — цу дерриганеша кхы а чIоагIагIа лакхбергба социализма идеяй наьха уйла тIаозара низ, дIахо а дунен арене классови низий соотношени социализмана пайдана долчча тайпара хувцара. таханара дерригa революционни низаш лакхдалара, цар цхьоагIо чIоагIъялара новкъостал дергда.

Советски Союза кхыча социалистически мехкашцара экономически, торгови, Iилма, культурни бувзамаш шердаларо чIоагIдергда царна юкъера вежарий доттагIал, ерригача социалистически содружествана хьалхашка латта декхараш толамца кхоачашдара новкъостал дергда.

Советски Союзо, кхыча социалистически паччахьалкхенаша а санна, ший интернациональни декхар лийрхIа а лийрхIал, лерхIа а лерхI къаман а социальни а хьакъе шоай лоIаме хилара тIехьа къовсам лоаттабу халкъаш, политически экономически шоай лоIаме хилара тIехьа латта Азе, Африка, Латински Америка дегIайоагIа къона паччахьалкхенаш хьаллацар.

Дерригача дунен къахьегамхой керттерча хьашташа дIадех империализма низаш, эггара хьалха американски империализмаи реакцеи дараш а долаш, юхатохар, халкъий чурча гIулакхашта агрессораш юкъе лелхара духьал, дунен халкъашта юкъера кхохкам мелбара тIехьа къовсам лоаттабар. ХIанз кхоачашде деза эггара керттера декхар да керда дунен тIом ца хьайтар. Директиваш тIа оттаяь заданеш кхоачашъярах берригъюкъара машари кхерамзлеи чIоагъяра гIулакх юкъе лоаца дозал дола дакъа хургда, тайп-тайпара социальни строй йола паччахьалкхенаш машаре яхара ленински принцип дунен халкъашта юкъера отношенеш практике дIахо а чIоагIъяра новкъостал дергда.

Пхе шера план кхоачашъяро цIаькха а тешал дергда советски халкъо вежарашха долча социалистически мехкашта, дунен халкъашта юкъерча пролетариата, дунен кортамукъален болама хьалхашка ший интернациональни декхар кхоачашдара.

ХьатIадена пхи шу белгалдаргда Iалаьмате йоккхача шин событеца. ХьатIадовгIача шера советски халкъо, берригача къахьегама наха белгалдоаккхаргда Сийлахьйоккхача Октябрьски социалистически революце 50 шу дизар, хIаьта кердача пятилетка тIеххьарча шера—сийлахь-воккха Ленин ваь бIаь шу дизар.

Ленинизма байракха кIал вай мехка котъяьннача социалистически революце адамий исторе чухь дIайолайир коммунизм котъяларга вугача кердача заман юхь.

Советски халкъо дог гIоздаьнна къахьегарои цун хIама кхоллача генеи бIубенна булл сийрдача коммунистически кхоаненга бода никъ. Цу новкъа дIахьалхашка боаккха лоархIаме гIа хургба керда пятилетка.

Къахьегама овсарлеи арахецача продукце дикали лакхагIа хилийтара берригa теркам тIабахийта къахьегаш я «Красный молот» завода кузнечно-прессови цеха коллектив. Пятилетка хьалхарча шера план ханал хьалха кхоачашъяра яьржача социалистически яхье хьалха латташ хьайоагIа из. Март бетта план 111 процент кхоачашъяьй цо, хIаьта апрель бетта хьалхарча декада план тIехкхоачаш а еш, планал совгIа арахийца продукци боккхача маьха я.

Къаьстта дика къахьегаш я Бехтер Яков керте латта коммунистически къахьегама бригада. ХIара сменах нормаш 150 — 160 процент кхоачашъю цо. ХIанзлехьа биъ бетта план кхоачаш а яь май бетта чотах къахьегаш я бригада. Дика болх барца белгалбаьнна ба нн. Шкодин, Башминов, Вахтемиров, кхыбараш.

Арахецача продукце дикал а лакха я цу бригаде. Укх тIеххьарча шерашка нагахьа брак нийсъеннаяц бригадо арахецача продукцена юкъе. Цудухьа технически отдела тIахьожам боацаш тIаэц цар хьаяь продукци.

ЦхьоалагIча майна сийленца накъа бахара кхы а хьинар айдаь къахьегаш ба бригадера болхлой.

Сурта тIа: бригадир Бехтер Яков Григорьевич керте латта бригада паковка чертежага хьожаш я.

И. Плиева сурт.

Къахьегама вахте эттаб

Хьинаре къахьег укх деношка Сунженски района Орджоникидзе цIерахча колхоза № 1 йолча ферма хьайбаш лелалераша. Хьайбаш лелалерий болх дика вIаштIехьбаккха ховш ва ферма заведующи Костоев Висангири. ДIаладахача шера план тIехкхоачашйир ферма коллективо. Кердача шера кхы а дикагIа къахьега декхараш тIайийцалар хьайбаш лелалераша. Укх шера 1-гIча квартала план 260 центнер йолаш 310 центнер паччахьалкхенга шура ехкар цар.

Къаьстта дика къахьийгар доьяркаша Оздоева Сонаси Героева Аьсетеи. Квартальни планал совгIа 1270 килограмм шура яьккхар Сонас. Иштта дика къахьийгар 1-ча квартале № 2 йолча ферма доьяркаша а. План 4800 килограмм йолаш 9557 килограмм шура яьккхар Оздоева Хамсата, план 4127 килограмм йолаш 6504 килограмм шура яьккхай Долакова Хьавас.

Денна нормаш 120—130 процент кхоачашйора доьяркаша КПСС 23-ча съезда болх беча деношка. ХIанз съезда материалаш Iомаеш ба хьайбаш лелалераш. Цу гIулакха дика новкъостал ду царна агитатораша Мякиева Сонас., Анзорова Мадинас, Долаков Махьмада, иштта кхыбараша. Балхах мукъа баьннача хана хьайбаш лелалераш цIеча уголоке хьа а гулбий съезда материалех беседаш ю, царна уж дIаIомаю агитатораша.

Т. ХАШИЕВ,
КПСС Сунженски райкома инструктор.

РАЙОННИ ХЬАЖАРГА КИЙЧЛУШ БА

Нохч - ГIалгIай республике массейолча районашка культпросветучрежденей балхага хьажар чакхдоалаш летт. Хьажарга дика кийчъеннай Наьсарен района ТIой - Юртарча культура цIен 27 саг юкъе воагIа коллектив. Царна юкъе дукхагIбараш юкъерча школа хьехархой ба. Школа директор Кодзоев Iалихан ше а ва самодеятельносте дакъа лоацаш.

ХIанз, кхашкара балхаш сихденнача хана, каст-каста кхашкарча болхлошта концерташ уттаду агитбригадо. «Экажевский», «Октябра 40 шу» яхача совхозий кхашка хиннай из. Дика концерт оттадир самодеятельноста коллективо укх шера март бутт чакхбоалаш Къилбаседа ХIирий автономни республике ГIалмийсте ДоттагIлен сайре яьча.

ХIанз шийна хьалхашка доккхий декхараш уттаду ТIой - Юртарча культура цIен коллективо. КПСС-а XXIII-ча съезда материалаш бахача наха дIайовзийтара шоай программа эргайоаккхаш я из. Укх шера 19 — 20 апреле хургйолча Наьсарен района художественни коллективай хьажаре хьалхара моттиг яккха лерхI цу коллективо.

А. МИСЛАУРОВ.

РУЗКЪА КХОДУ

Ленинградцийи москвичайи металли материалаши кхояра тIехьара болам хьаллаьцача Грозненски депо тепловозникаша декхар тIайийцадар парте съезд хьаеллача денга итт эзар сома маьха материалаш кхое.

Тепловозникаш дика Iомабелар тишача оатхалех пайда эца. Хьаэцача а дIаухийтача а материалашта цIенхаштта тIахьожам доаттабеш, хIара кепига йоаккхо еш къахьегарах цар духхьала шин бетта кходир 36 эзар сом. Цу юкъе доккха дакъа лаьцад автоматни, подъемочни, йоккхача периодически ремонта цехий къахьегамхоша.

Г. АТАЕВ.

Редактор М. К. ЛЬЯНОВ.

ЛадувгIа

14 апрель, 1966 шу.

РАДИО: 6.30 — Нохч-ГIалгIайчен лаьтта леладерхо (гIалгIай меттала). 6.45 — РВ—23-н УКВ цхьоалагIча программен гIолла ашараш. 6.45 — Горсете гIолла хоамаш ашараши. 7.10 — «Грозненский рабочийн» «Комсомольское племян» газетий обзор. 7.20 — Передачай программа. 8.10 — «Сердало» газета оагIонаш тIара. 8.20 — СССР халкъа ашараш. 8.45 — «Къона тIехье» (эрсий меттала). 16.00 — Индустриальни Нохч-ГIалгIайче (эрсий меттала). 16.15 — «Къонал» (эрсий меттала). 16.35 — «Цар тIом баьб Даьхе бахьан долаш» яха передача (гIалгIай меттала). 17.00 — Керда хоамаш (эрсий меттала). 17.15 — Юрта боахама болхлошта концерт. 17.45 — Керда хоамаш (нохчий меттала).

УКВ: 9.00 — «Аверин Александра илли» яха концерт. 9.29 — «Симфоне мехка гIолла никъ бар» яха музыкальни композици. 10.25 — «Нане никъ» яха берашта йола радиопостановка. 11.04 — «Вай замаи Франце гIорваьнна вола композитор» яха концерт-беседа. 19.00 — «Опереттай турпалий той» яха эстрадно-музыкальни постановка. 19.54 — «Марнана» яхача спектакла монтаж (нохчий меттала). 20.45— «Фра-Дьявола» яха опера.

Хьажа

ТЕЛЕВИДЕНИ: 18.05 — Телевизионни кердадараш (гIалгIай меттала). 18.35 — «Эггара вIамагIа бараш болча» яха репортаж. (гIалгIай меттала). 18.45 — Совхоза цхьа ди. Репортаж (гIалгIай меттала). 18.55 — «КПСС 23-ча съезда решенеш вахара кхоачашъеш опыт дIа-юха йовзийт мехкадаьттахоша» яха беседа (нохчий меттала). 19.15 — «Свидание» яха художественни фильм. 19.40 — Къахьегам Iилман наькъаца вIашагIболлар. 20.20 — Телевизионни кердадараш. 20.35 — Юрта боахама знаней школа шекара свекла хьалкхеяра хьаэхле лелаю методаш. 21.20 — «Вай гIа бахар» яха кагирхошта йола телевизионни спектакль.

ХЬАЙБАЙ ПРОДУКТАШ—ДУКХАГIА!

Керттерча даькъе хьайбай продуктивность лакхъяра наькъаца а деш, дулх, шура, фуаш, тха дIахо дукхагIа доахилга Iалашдар, доакъарий база мамогга чIоагIъяра ларда тIа доахани коа тIара оалхазарaши дебадар — цу тайпара декхар оттадаьд парте XXIII-ча съездо хьайбаш леладерашта хьалхашка.

1966 шера хьалхара квартал дика хьокхамаш а долаш чакхъяьккхар республика совхозийи колхозийи фермай болхлоша.

ДукхагIа даьккхад дулхи шуреи, дукхагIа гулдаьд фуаш, квартала план кхоачашъяьй хьайбай продуктай дерригача тайпашта. Приемни пункташкеи молзаводашкеи 1965 шера хьалхарча кварталерчул 25 процент дукхагIа дIачуденнад дулх, шура — 11 процент, фуаш — 13 процент дукхагIа. Цхьабакъда, доккхийи бехктокхамеи да хIанзчул тIехьагIа кхоачашде дезаш хьайбаш леладерашта хьалхашка латта декхараш. 1965 шера хьалхарча ах шера планах лаьрхIа хинначул 300 тонн дукхагIа дулх, 3000 тонн дукхагIа шура, 1 миллион фуъ дукхагIа фуаш паччахьалкхенга дохка дезаш ба хьайбаш леладераш укх шера хьалхарча ах шера. Хьагучох планаш йоккхий я, цхьабакъда, уж толаме кхоачашъяра мел эша хьалаш долаш да.

10 апреле кхаччалца лаьрхIача хьайбай продуктай массе тайпашта ах шера план кхоачашъелга соахка цу денга кхаччалца кхоачашъяьчунца нийсйича тIех лел. Цун маIан да доаханеи коа тIарча оалхазарийи продуктивность дуккхача фермашка лакхъялар.

ХIара Iаттагара 506 килограмм, е соахка хьалхарча кварталерчул 49 килограмм дукхагIа шура яьккхай Шелковской района колхозашка укх шера хьалхарча квартале, иштта дикка дукхагIа яьккхай шура МалгIабика, Наьсарен, Шаьла районий боахамашка а. Цудухьа цхьа бахьан доацаш дац шура йохкара гIулакха уж районаш хьалха латташ хилар.

Соахка укх хаппалца ехкачул паччахьалкхенга 1,5-зза хIана ехкаяц аьнна дукхагIа ехкай шура МалгIабика района боахамаша, Наьсарен районачар — 23 процент, Ведана районачар — 1,7-зза дукхагIа.

Фуаш эцара болх толаме лел Ачхой-Мартана, МалгIабика, Наурски районашка. Цу районашка ах шера план кхоачашъяра боарам 14 — 22 процент лакхагIа ба ерригача республике юкъера лаьрхIача яьча итогал.

ХьатIаэттай хьайбаш леладерашта эггара хозагIа йола, хьайбаш доажаду ха. Из ха я боахамаша, дIабода мах кIезигагIа а болаш, эггара дукхагIа хьайбашта дулх тIадеттадолийтари шура дукхагIа йоахари.

Парте XXIII-ча съезда решенеша дегаш ураоттадаь болча республика хьайбаш леладераша чIоагIа хьинар айденна къахьег кердача пятилетка хьалхарча шера дулх, шура, фуаш, тха даккхара план а уж продукташ дукхагIа яхеи паччахьалкхенга дукхагIа йохкеи аьнна тIайийца социалистически декхараш а кхоачашде гIерташ.

1966 ШЕРА 10-ча АПРЕЛЕ КХАЧЧАЛЦА ПАЧЧАХЬАЛКХЕНГА ХЬАЙБАЙ ПРОДУКТАШ ЙОХКАРА ПЛАН КХОАЧАШЪЯРАХ ЙОЛА

СВОДКА

хьалхарча ах шера планаца нийсйича (процентех)

	Дулх	Шура	Фуаш
Ачхой-Мартана	61	45	86
Ведана	63	50	68
Грозненски	53	45	57
Гудермеса	85	54	52
МалгIабика	69	50	84
Надтеречни	51	47	73
Наьсарен	90	51	76
Наурски	36	48	80
Ножай-Юрта	57	56	72
Советски	29	25	56
Сунженски	79	47	67
Урус-Мартана	77	50	68
Шаьла	52	52	60
Шелковской	31	50	72
г. Грозный		—	
Ерригача республике гIолла	58	48	64

Ворхl шу хьалха повара курсаш чакх а яьа Грознерча № 33 йолча берий беша балха ера Зязикова Рукъет. Дика кхет из ший професех. Дика кийчдий ханнахьа даа хIама дIалу цо бераштa.

Берий безам дуача хIаманна дикагIа тIагIоргболаш хIара денна меню эргайоах Рукъета. Чам болаш, хул цо кийчдаь даа хIама. Доккха баркал оал шефповара Зязиковайна берий даьшеи ноаношеи.

Цахаддаш ший балха говзал лакхъю Рукъета. Грозне № 15 йолча интернате вIашагIъеллача повараш Iомабара ялх бетта курсашка сайрийна деша ух из.

Сурта тIа: (аьрдехьара аьттехьа) шефповар Зязикова Рукъети повар Доранасьева Валентинаи даа хIама кийчдеш ба.

И. Плиева сурт.

ФУТБОЛ

ДIАЙОЛАЕННАЙ XXVIII-гIа ЧЕМПИОНАТ

12 апреле Грознерча Орджоникидзе цIерахча стадионе хьальайир мехка XXVIII футбольни чемпионат дIайолаялара байракх. 1966 шера сезонах доагIача ловзарех хьалхарча ловзаре вIашагIкхийтар Грознера «Терек» яхеи Ригера «Даугава» яхеи командаш.

Укх шерара сезон «Терека» иттлагIа я: итт шу хьалха йолаелар из (цу хана «Нефтяник» яр цун цIи). «Б» классе а йолаш, Российски Федераце футбольни командашца ший низ биста. Цу хана денз шерагара-шерага ший говзал лакхъеш хьайоагIа «Терек». ХIаьта юххера а, 1964 шера, «А» класса шоллагIча группе юкъе яха вIаштIехьдаьлар вай команда. Соахка духхьашха хилар «Терек» «А» класса шоллагIча группе мехка хьалхара моттиг яккхар къувсаш. Цхьабакъда, хийцца ала йиш йолаш да, «А» класса духхьашха юкъе яьнна хиларга хьежача, «Терека» 1965 шерара чемпионат толаме дIайихьалга—32 команда юкъе 13-гIа моттиг яьккхар цо.

ХIаьта укх шерара сезон кхы а дикагIа дIаяхьа кийчъенначох тара я команда «Терек». Из гучадаьлар, дукхагIа долча даькъе кот а ювлаш, «Терека» дIайихьача контрольни матчех, из холуш дар, «Даугаваца» хиннача матчах а.

Соахка лайзача счет 1:1 йолаш къаьстар уж командаш, хIаьта укх шера 12 апреле а иштта хилар счет.

...Хьалхара тайм дIайолалушехьа а шаккха команда тIагIорт, пи-ше счет хьаелла дагахьа. Вай хьаьшаша, Ригерча футболисташа, гIожо ловзе а, дика вIашагIделла комбинационни ловзар хьахьокх. Фусам-даьша, пасовка хеттача бесса дика вIаштIехьа ца йоале а, каст-каста «Даугава» вороташта кхераме йола атакаш ю. Юххера а, 19-ча минуте, цхьа атака толаме чакхйоал — саьнгара хьатеха бургац (угловой) «Терека» капитана Х. Данилова «Даугава» вороташка дIачутох, из хьалаца ца а могаш, хьаьший вратара юхатоххашшехьа а, В. Косова юха чутох бургац. Иштта хьаелл счет — 1:0 «Терека оагIонгахьа.

Счет юхаиийсье дагахьа «Даугава» футболисташа сихду ловзар. ХIаьта дукха ха ялалехьа, 24-ча минуте, цар лийрхIар кхоачаш а хул. Счет дIаниййсъю «Даугава» нападающе Э. Иващенкос.

ШоллагIча тайме цхьанна а оагIон аьттув балац счет хувца. Иштта, счет 1:1 йолаш чакхъялар из матч.

А. НАДЖИЕВ.

СУРТА ТIА: «Терекаи» «Даугаваи» юкъерча ловзара момент.

И. Плиева сурт.

РЕДАКЦЕ АДРЕС: г. Грозный, Цlеча фронтовикий улица, 15. Телефонаш: редактора — 2-41-23; редактора зам. — 2-07-01; бехктокхама секретара — 2-45-48; партийни вахареи, промышленнии, юртбоахамеи, культураи, письмойи отделий — 2-25-72; корректорске — 2-09-20.

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Грозный, ул. Красных фронтовиков 15. Телефоны: редактора — 2-41-23; зам. редактора — 2-07-01; ответственного секретаря — 2-45-48; отделов партийной жизни, промышленного, сельскохозяйственного, культуры и писем — 2-25-72; корректорской — 2-09-20.

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Революце проспект 7/84.

Типография из-ва «Грозненский рабочий», проспект Революции 7/84.

СФ04173, Заказ № 1959